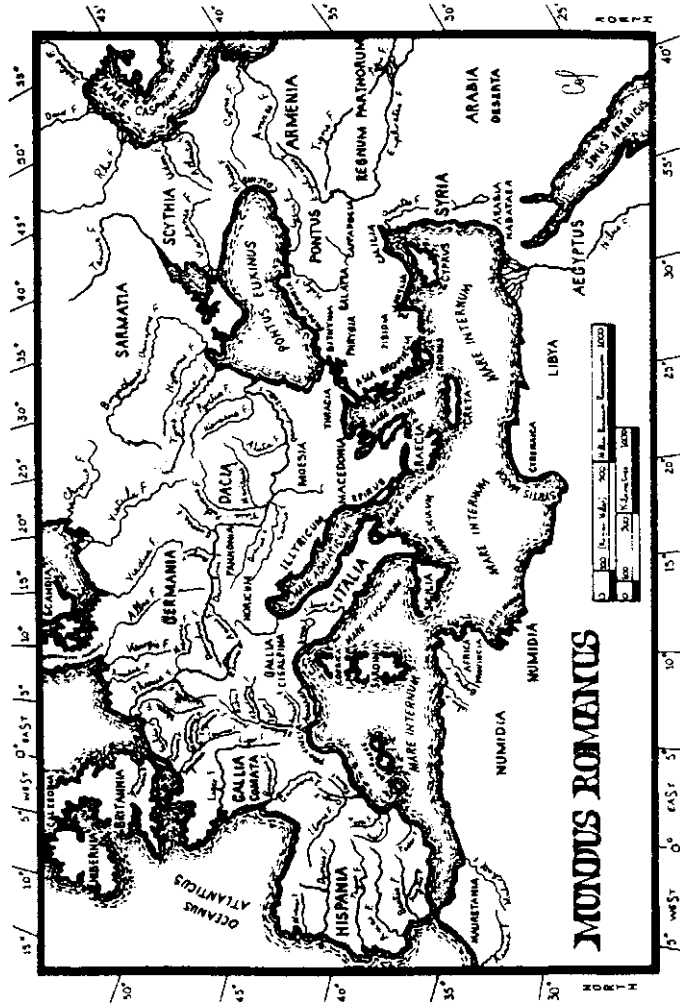

Гај Свейоније Транквил

ДВАНАЕСТ РИМСКИХ ЦАРЕВА

Превео Никола Шон

Наслов оригинала
Gaius Suetonius
Tranquillus De vita Caesarum

Објављено према издању ЖИВКА МАЦАРЕВИЋА,
Београд, 1936.

Гај Јулије Цезар

У својој шеснаестој години изгубио је оца. Следеће године постао је Јупитеров свештеник. Растворио се од своје жене Косуције, коју је оженио врло рано и узео Корнелију, кћерку конзула Цине, која му је ускоро родила кћерку Јулију. Диктатор Сула упорно је настојао да га од ње одвоји, али му то никако није полазило за руком. Због тога је Цезар кажњен одузимањем свештеничке части, лишењем жениног мираза и свију породичних права. Био је присиљен да се крије. И премда је све више патио од грознице, која га је хватала сваки четврти дан, морао је сваке ноћ да мења своје склониште и да потплаћује шпијуне да га не прокажу. Најзад је помилован, на молбе весталки и својих рођака, Мамерка Емилија и Луција Котс. Позната је чињеница да је Сула на толика и упорна наваљивања својих најбољих пријатеља и најугледнијих људи, ипак на крају удовољио њиховој молби и том приликом свечано изјавио, било

онако насумице, или у неком надахнућу: „Нека им буде. Ето им га; само нека знају да ће тај, за кога се сада толико залажу, бити једном на пропаст оптимата, јер се у Цезару крије много Марија”.

Војску је служио најпре у Азији, под вођством претора Терма. Кад га је овај послао по бродовље у Битинију, задржао се тамо код краља Никомеда. Шумкало се да му се тада Цезар подао. Тај глас утврдио се још више кад се сазнало, да је после неколико дана опет пошао у Битинију да утера неки новац, што га је дуговао некоме своје клијенту слободњаку. Остало време своје војне службе провео је много успешније. У војном походу на Митилену Термо га је одликовао храстовим венцем за грађанске заслуге.

Служио је и на Сицилији, под Сервилијем Исауриком, али кратко време. Када је чуо за смрт Сулину, пожurio је у Рим, очекујући, осим осталог, и нове размирице, које је распиривао Марко Лепид. Нрсмда га је Лепид мамио великим понудама, ипак је одбио његово пријатељство, не поуздавајући се у његове способности и сматрајући да прилике нису тако повољне, како се у јавности мислило. Али, кад се утишала грађанска побуна, он оптужи за глобљење Корнелија Долабелу, бившег конзула и човска, који је славио тријумф. Кад је овај проглашен невиним, Цезар се склонио на Род, да избегне мржњи и да тамо у доколици и тишини слуша Аполонија Молона, тада најчувенијег учитеља говорништва. Већ је била зима, кад је тамо

отишао. Негде око острва Фармакузе заробе га пирати. Огорчен због тога морао је да остане код њих око четрдесет дана. С њиме је остао само један лекар и двојица слуга, јер су остали пратиоци, чим је заробљен, одмах отишли да набаве новац за откупнину. Кад им је напoкон исплатио педесет талената, искрцали су га на обалу. На брзу руку Цезар спреми флоту и сместа се даде за њима у потеру. Похвата их и казни смрћу, како им је, док је био заробљен, чешће пута припретио у шали. Баш је тада краљ Митридат пустошио оближње покрајине. Да не би савезнике изложио опасности, крене са Рода у Азију; скупи тамо војску, потисне из провинције краљеве намеснике и утврди власт над државама, које су се већ колебале.

Служио је као квестор у оностраној Шпанији. Кад је по налогу преторовом, као врховни судија обилазио насеља римских трговаца и решавао њихове спорове, на томе путу стигне и у Кадикс. Спазивши крај Херкулова храма кип Александра Великог, тужно је уздахнуо; и као прекоревајући се, што до тога доба није учинио још ништа славно, док је Александар у његовим годинама већ био покорио један велики део земљине кугле. Тражио је прилику да се што пре врати у Рим и ту окуша своју срећу. Врачари су му по једноме сну (сањао је да је силовао мајку) предсказали да ће владати над целом земљом, јер мајка, коју је у сну видио под собом, није друго него мајка земља.

Ево у неколико речи, шта је све учинио као војсковођа у року од девет година. Покорио је и учинио римском провинцијом целу Галију, која се простире између Роне, Рајне, Пиренеја, Алпа и Гебена. Ту не рачунам градове, који су већ били у савезу и пријатељству са римском државом. Наметнуо им је годишњи данак од четрдесет милиона сестерција. Први је од Римљана учинио војни поход на Германе, чије се земље простиру на десној страни Рајне. Провалио је у њихову земљу, прешавши преко моста, што га је нарочито подигао за ту прилику. Страховито их је потукао у неколико битака. Напао је и Британију, која је дотле била потпуно непозната. Свима побеђенима наметнуо је велике порезе и узео таоце. У толиким успешним походима, само је трипут био зле среће. На путу у Британију бура му је уништила скоро целу флоту. Друга несрећа, то је пораз код Герговије у Галији, где му је уништена једна легија, а трећа несрећа снашла га је у Германији, када су му из заседе убијена два легата.

За њега кажу да је био висока стаса, бео у лицу и складно грађена тела. Образи су му били нешто пунији, све до пред крај живота, када је почео да пати од падавице и од тако немирних снова, да се често будио из сна сав ужаснут. Двапут га је баш за време самог пријема, ухватио епилептични напад. Тело је неговао врло брижљиво. Шишао се и бријао увек са највећом пажњом. Чак је после бри-

јања чупао заостале длаке. Тако причају неки, који су то подругљиво износили. Врло је тешко подносио ћелавост, која је била предметом многих шала и изругивања. Да би покривао ћелу, пребацивао је косу са потиљка на теме. Народ и сенат обасули су га многим почастима. Али се ниједним одликовањем није толико користио, колико одликовањем да увек може носити на глави лаворов венац. Кажу да је јако пазео и на одевање. Његова је хаљина била сва у наборима, који су му падали све до руку. Око ње је везивао појас врло немарно. Зато је Сула, када би световао оптимате, чешће пуга рекао: „Чувајте се тога младића, немарно опасаног“.

Становао је најпре у једној скромној кући и у субурском кварту. Али кад је постао велики свештеник, преселио се у државну зграду, крај Свете цесте. Многи су за њега причали да је јако волео раскош и сјај. Уз велике трошкове подигао је крај Аретија један замак; затим га порушио до темеља само због тога, што није потпуно одговарао његовом укусу. Го је учинио, и ако је још био слабог имовног стања.

Кажу да га је у Британију одвукла нада да ће тамо наћи драгог камења. Радовало га је кад би својом руком мерио колико је тешко. Док је службовао као управник појединих покрајина, увек је за време јела имао две трпезе. Једну за лица отменог и високог порекла, а другу за она нижег сталежа и за угледне мештане. У свему се врло пажљиво и стро-

го држао кућног реда. Тако је бацио у окове пекара, што је пред њега изнео бољи хлеб, а гостима дао лошији. Сам је, без ичијег захтева, осудио на смрт неког слободњака, свога љубимца, што је напаствовао жену једног римског племића.

Ништа га није тако срамотно жигосало, као његова неприродна веза са краљем Никомедом. О тој срамоти говорило се на сва уста. То доказују ови стихови Лицинија Калва: „Краљ Битиније, то је Цезаров љубавник”. - У то време, како прича Марко Брут, неки лудак, који је смео све да каже, поздравио је предједним великим скупом Помпеја као „краља”, а Цезара као „краљицу”. Кај Мемиије отворено је изнео за њега да је служио Никомеда за столом, заједно са осталом служинчади и евнусима и да му је пружио пехар вина на очиглед многих гостију и римских трговаца, чија имена подробно наводи. Ни Цицерон није ћутао. У својим писмима наводи да је Никомедова послуга увела Цезара у краљеву спаваћу собу и да је ту лежао са краљем на златној постељи, покривен гримизом. Тако је у Битинији изгубио своју младих ку невиност. И не само то. Једнога дана, када је Цезар брањено у сенату Никомедову кћерку Низеју, износећ и добротинства, која му је краљ учинио, Цицерон му је упао у говор и рекао пред целим сенатом. „Та доста већ с тим обавезама. Сви ми знамо шта сити њему дао, а шта он теби”. - Најзад, за време н

гова тријумфа над Галима, војници су уз остале шаљиве песме певали и ову баш безобразну:

*Цезар је покорио Галију,
а Никомед Цезара.
Цезар слави тријумф што је покорио Гале,
а Никомед, који је покорио Цезара, не слави
тријумф.*

Сви су знали да је Цезар био велики сладострасник и да је своја уживања скупо плаћао. Завео је и неке врло угледне жене. Међу њима Сервилијеву жену Постумију, Аулијеву Лолију, Красову Тертулу, па чак и Помпејеву Муцију. Али је нарочито волио Сервилију, Брутову мајку. За време свога првог конзулата, купио је за њу једну бисерну огрлицу, од шест милиона сестерција. У доба грађанских ратова, дао јој је, осим осталих знатних поклона и неколико лепих имања, која је онако испод руке купио за мале паре. Говорило се и то да је Брутова мајка подвела Цезару своју кћерку Терцију. Он није поштовао светињу брачне везе ни кад је био у Галији. То јасно показује ова песмица, што су је певали његови војници:

*Грађани, причувајте своје жене,
доводимо вам љубавника ћелавог,
који по Галији купује жене за новац,
што га је у Риму скупио.*

Имао је и краљице за своје љубавнице. Међу њима и Еуноју, жену маурског краља Богуда. Назо пише да је Цезар често давао поклоне и краљу и краљици. Од њих је највише волио Клеопатру, с којом је често проводио по целу ноћ за столом.

У вину је Цезар био врло умерен. То тврде чак и његови непријатељи. У вези с тиме позната је Катонина реченица: „Међу свима рушиоцима републике, Цезар је једини био трезан.“ - У оружју и јахању био је врло вешт. Невероватно издржљив у свакоме напору, он је ретко ишао пред својом војском на коњу; често је пред њом пешачио, гологлав, па било сунце или киша. Највећом брзином прелазио је и најдуже путеве. Лако одевен и без икаква пртљага, често је на обичним колима прелазио на стотине миља дневно. Кад би му пут препречила каква река, он би скакао у њу, па би је или препливао или би, одржавајући се на мешинама, пустио да га вода однесе на другу обалу. Тако се дешавало да је стизао к циљу, пре својих извидница. На својим војним походима, колико је био храбар толико и опрезан. Војску није никад водио каквим опасним путем. Увек би прво тачно испитао околину.

Спремајући поход на Британију, најпре је отишао сам да извиди којим ће правцем најлакше допловити и која је лука најподеснија за искрцавање војске. Једном је чуо да му је војска у Германији опкољена и тако одвојена од свога војсковође. Прерушен у Гала

он се пробио до ње кроз непријатељске логоре. Једне зиме прешао је из Бриндизија у Драч, измакавши непријатељској флоти, која је у близини крстарила. Пошто му војска, по утврђеном плану, никако није стизала, он се ноћу потајно укрца у малу лађу. Главу је покрио да га ко не би препознао. Иако је беснела страшна бура, никако није хтео да одустане од пута. Најзад се вратио, кад су му лађицу скоро прогутали валови.

Ниједно предсказање није га могло поколебати у ма каквој одлуци. Десило се да је жртвена животиња умакла испод самог ножа. Иако је то био кобан знак, он је ипак пошао против Сципиона и Јубе. Кад се искрцавао на афричку обалу, спотакао се и пао на земљу. И тумачећи и тај случај у своју корист, повика: „Имам те у рукама, Африко.“ - Битку је започињао не само по утврђеном плану, него често и сасвим случајно. Који путје и после дугог пешачења пуштао војску у бој. Каткад и по највећем невремену, када то нико није очекивао. Само се у каснијим годинама теже упуштао у битку, сматрајући и да војсковођа треба да буде утолико опрезнији, уколико је више побеђивао; и да је губитак у поразу увек већи од добитка у победи. Побеђеног непријатеља гонио је све дотле, док га не би потпуно избацио из његових утврђених положаја. Пред какву опасну битку, наређивао је да се уклоне сви коњи. па и његов, желећи и да тиме уклони сваку прилику за бежање. Сам је често успоста-

вљао ред међу поколебаним војницима; притицао им у помоћ; враћао бегунце. а понеке и својом руком одвлачио натраг у борбу.

Војнике је ценио само по њиховој храбрости. Колико је био према њима строг, толико и благ. Неумољив је био нарочито кад се непријатељ налазио у близини. Трупама никада није јављао ни кад ће кренути на пут, ни кад ће поћи у борбу. Хтео је да војници буду спремни у свакоме тренутку. Који пут би без нарочитог разлога покренуо целу војску. нарочито у празничне или кишовите дане. Никад није војнике храбрио потцењивањем непријатеља. Напротив, његово бројно стање и његову моћ увек је преувеличавао. Када је на глас да се Јуба приближава са војском, завладало међу његовим војницима право запрепашћење, он им је у збору рекао: „Знајте да ће колико данас или сутра стићи краљ Мауретаније са десет легија, тридесет хиљада коњаника, сто хиљада лако наоружаних и триста слоновина. Нека дакле неки престану већ једном са протурањем лажних вести и нека се држе истине, која је мени најбоље позната. Иначе ћу те лажозе укрцати у неку олупину од брода, па нека се искрцају тамо, где их ветар однесе“. Није кажњавао сваки њихов преступ. Али је немилице гонио и окрутно кажњавао сваког бегунца и бунтовника.

Иначе је био врло попустљив. Каткада је, после какве велике победе, дозвољавао војницима да

се проводе по милој вољи. Том приликом рекао би за њих да су и у игри сјајни војници. Од милоште звао их је својим друговима. Волео је да их види у оружју, које је било богато украшено златом и драгим камењем. Не толико због тога, што је то лепо изгледало, колико да их на тај начин присили да се храбро боре да не би изгубили тако скупо оружје. Велика је била његова љубав према њима. Кад је чуо за Титуријев пораз, од жалости пустио је браду и косу. И није се шишао ни бријао све док их није осветио. Тиме је од својих војника створио најоданије и најхрабрије приеталице. Према пријатељима био је необично добар и до крајности пажљив. Кај Опије разболи се баш на самоме путу, кад га је пратио кроз неке врлетне и непроходне иределе. У близини је била самоједна крчмица. Цезар му уступи своје место, а сам је преноћио напољу. под ведрим небом. Кад је био на врхунцу моћи, дао је високе положаје неким људима, врло ниског порекла. Због тога су му многи приговорили. Он је на то одговорио: Ако сам помоћу разбојника и убојица дошао до оволике власти и моћи, узвратићу и њима истом мером“. Међутим, има много његових дела, због којих му пребацују да је злоупотребљавао своју моћ и да је зато с правом убијен. Али је против њега распирио најогорченију мржњу овај случај: кад су једног дана дошли преда њ сви сенатори, носећи му највеће почести и одликовања, он их је крај Венерина храма дочекао *сede-*

ћ и. Неки причају да је хтео устати, али га је задржао Корнелије Балбо. Други опет веле да му није ни на ум пало да устане. Штавише, мрко је погледао на Каја Требација, који га је опоменуо да се дигне. Тај његов чин још је више осуђиван због једног сличног случаја: Пролазећи у тријумфу, и сам се наљутио што трибун Понције Аквила није хтео пред њим устати. Повикао је на њега: „Трибуне Понције Аквила, де затражи сада од мене да повратим републику”. И неколико дана никоме није хтео ништа да обећа или учини, осим под условом: Ако то дозволи Понције Аквила. По многим кобним знамењима наслутио је Цезар своју скору погибију. Баш неколико месеци раније сељеници у Кампанији копали су темеље да ту подигну своје куће. На томе месту било је старих гробова, које су морали да уклоне, па су времена на време налазили у њима по који стари предмет од вредности: Тако су ископали неку бакарну плочу баш на месту, где је како се прича, био сахрањен Капис, оснивач Капуе. На плочи су биле урезане ове речи: „Кад буду ископане кости Каписове, тада ће један потомак Јулијев погинути од руке својих сродника и многа крв, која ће после тога натопити Италију, осветиће његову смрт”. Не треба ово сматрати неком измишљотином. За тај догађај сведочи Корнелије Балбо, Цезаров најприснији пријатељ.

Некако у исто време јаве Цезару да коњи, које је посветио на дан свога прелаза преко Рубикона, никако неће да узимају храну и стално роне сузе. У часу, кад је приносио жртве, опомену га свештеник Спурина да се чува опасности, која му прети на дан мартовских Ида. Последње ноћи, уочи дана свога убиства, сањао је да лсти у облацима и да Јупитеру пружа десницу. Његовој жени Калпурнији учинило се да јој се руши кућа над главом и да јој мужа у загрљају убијају. Због свега тога, а и због слабог здравља дуго је оклевао да ли да остане код куће и да седницу сената одгоди за неки други дан. Али га је Брут наговорио да свакако пође, јер га скоро цели сенат већ одавно чека. Цезар дакле пође око једанаест сати пре подне. Неки човек пружи му у пролазу писмо, у коме су биле подробне вести о целој завери. Он то стави међу остале списе, које је држао у левој руци, намеравајући да то касније прочита, кад му се пружи згодна прилика. Иако му жртва раније није дала никаква добра знамења, ипак пође у скупштину. Још се насмеја свештенику Спурији, тврдећи да су мартовске Иде дошле, а њему се ништа није догодило. На то овај одговори: «Мартовске Иде су дошле, али још нису прошле”.

Кад је стигао у сенат и сео за своје место, опколе га уротници, као да би хтели да му приђу због неког службеног посла. У томе тренутку приближи му се Тулије Цимбер, хтијући и тобоже да га нешто замо-

ли. Цезар му даде знак да сад није време за то. У то, га Цимбер зграби за хаљину. „То је крајња дрскост," повика Цезар. Тада му један од Каска забодје нож испод грла. Цезар га ухвати за руку и убодје писаљком, коју је случајно *држао*. Баш је хтео да скочи, кад га спречи други ударац бодјежа. Одједном спази са свих страна оштрице, Покрије главу и левом руком скупи хаљину да би што часније погинуо. Задобио је двадесет и три убода. Једном је само зајаукнуо, без иједне речи. Неки причају да је рекао, кад је међ у уротницима угледао Брута: „Зар и ти мој сине"? Неко је време лежао мртав на поду. Сви су били побегли. Најзад га три роба однесоше кући на носиљци, низ коју му је висила једна рука. Од толиких рана једна је само била смртоносна и то она на прсима. Тако је тврдио његов лекар Антистије. Завереници су хтели да његово тело баце у Тибар; сву његову имовину да узме држава и да пониште све његове законе и уредбе, али су од тога одустали, бојећи се конзула Марка Антонија и Лепида, заповедника коњице.

Неки су наслућивали да ни сам Цезар није желео да дуже поживи, а није се ни чувао, јер је био слабог здравља. Није се базирао ни на прорицања свештеника, ни на опомене пријатеља. Некима се опет чини да је и сам Цезар сматрао да је боље што пре подлећи и заседама завереника, који су на њ стално вребали, него живети у непрекидном страху.

Ниједан од уротника није после њега живео више од три године, нити је умро природном смрћу. Осуђени сви до једног, поизгибали су сваки на свој начин: неки у бродолому, други у бици; а неки су се убили оним истим мачем, под којим је Цезар издахнуо.

Август

Рођен је за време Цицеронова и Антонијева конзулства. Било је то деветог октобра, у рано свануће. Кућа, у којој се родио, налази се близу брда Палатина у једном делу града, који се зове „Говећа глава“. После његове смрти подигли су на томе месту капелицу. У предграђу крај Велебра још се види кућица његових предака. У околини влада уверење да се нон тамо родио. Свет ту кућу јако поштује и улази у њу са највећом побожношћу и само у нарочитим приликама. По причању старих, ко у ту кућу уђе дрско и непобожно, тога изненада обузме силан страх. Тако се једном и десило. Неки њен власник хтео је било случајно, било из радозналости да у њој преноћи. Одједном, некако о поноћи, зграби га нека тајна сила и скоро мртвог избаци напоље заједно са постељом.

Ево кратког прегледа његова живота. Подробно ћу изнети поједине тренутке, како ми који згодно наиђе, да бих што изразитије и јасније истакао њихов значај:

Водио је пет грађанских ратова, од којих први и последњи против Марка Антонија, други против Брута и Касија, трећи и против Луција Антонија, брата Антонијева, а четврти против Секста Помпеја, сина Помпеја Великог.

Претрпео је свега два тешка пораза, Лолијев и Варов, оба у Германији. Први је донео више срамоте, него штете. Други је страشان. У њему су изгинуле три легије, са војсковођом, официрима и свима помоћним четатама. Кад су му стигле вести о томе поразу, поставио је страже по целој граду, да спречи сваки неред. Причају да га је затим обузело такво запрепашћење, да је од жалости пустио браду и косу. И који пут, ударајући главом о зид, јаукао је у сав глас: „Варе, Варе, врати ми моје легије”.

Преуредио је војничку службу и унео у њу много новог. Обновио је и неке старе војничке прописе. На ред је најстроже пазио. Чак ни официре није пуштао кући; једино за време зиме, па и тада врло нерадо. Некога римског племића и цело његово имање продао је на јавној продаји, да га казни што је одсекао прсте двојици својих синова, да не би служили војску. С највећом грдњом отпустио је целу десету легију, што је била непослушна. Десетковао је немилице одреде, који су напустили своје положаје и давао им за храну само јечам. Официре, који би напустили своје стражарско место, кажњавао је смрћу, као и просте војнике. Због осталих

кривица, гледао је да их извргне руглу: да стоје по цели дан пред војводским шатором, држећи и у руци мотку или грумен земље.

Сам је одржавао суђење, често по цели дан, а који пут и ноћу. Кад би био слаб, судио би седећи и на носилци, коју би ставили крај његовог председничког места. За време болести, одржавао је суђење код куће. У изрицању пресуде показивао је не само највећу пажњу, него и благост. Некога оцеубицу, чији је злочин био доказан, хтео је да спасе од страшне казне, која се извршавала само онда, када би окривљени признао дело. Зато му се овако обратио: „Пати сигурно ниси убио оца. Зар није тако?”

Према свима је био врло издашан у свакој прилици. Народу је обилато давао поклоне у новцу. По триста, по четири стотине, по пет стотина сестерција на главу. Чак је и деци давао новац, премда је био обичај да се новац не поклања деци, која нису навршила барем једанаест година. За време оскудице и скупости, делио је народу жито, често сасвим бадава или уз врло ниску цену. Али му није било до тога да ласка народу и да задобије његову наклоност. Пазио је само на његов бољитак. Кад се једном народ потужио на скупост и оскудицу вина, он га је оштро

” Оцеубицу би ставили у кожнату врећу, заједно са једним мајмуном и једном змијом и бацили у воду.

прекорио: „Мој таст Агрипа направио је многе водове да људи не би патили од жеђи“.

Уклонио је велики неред и збрку, која је владала у позоришту. И то највише због тога, што је чуо да на једној обилно посећеној представи у Питеолима, нико није хтео да уступи своје место некоме сенатору. Зато је издао наредбу да се у будуће за сваку представу у позоришту први ред седишта чува само за сенаторе. Војнике је оделио од осталих гледалаца. Женама је одредио такође нарочита места. Девице весталке имале су своја засебна седишта, насупрот преторовој ложи. Женама је забрањено да долазе у позориште пре пет сати ујутро. Август је обично гледао представе из неке суседне куће или храма. Уза њ би седела његова жена и деца. Са представе је често одлазио и враћао се тек после неколико сати. Који пут би изостао и неколико дана. За време његова одсуства, неко би га увек заступао на представи.

Дао је многе доказе о својој благости и уздржљивости. Нећу да говорим о оној множини непријатеља, којима није само праштао, него им је још давао и високе државне службе. Врло је благо казнио Јунија Новата и Касија Патавина. Онај први написао је под именом Агрипе једно оштро и погрдно писмо против Августа; а други је на некој годзи пред свима гласно изјавио да има и храбрости

и воље да убије Августа. Први је осуђен на малу новчану казну, а други на кратко прогонство.

Никако није трпео да га зову „Господару“. Та реч га је вређала као погрда или псовка. Кад је једнога дана био у позоришту, неки глумац га поздравиле овим стихом:

„О добри и праведни господару“, а цели народ прими те речи одушевљеним плескањем. Он одману руком да престану с тим недоличним ласкањем. Идућег дана издао је строгу наредбу да га никада више не смију називати „Господару“. Кад је говорио у сенату, неко му је рекао: „Нисам те разумео“. Други га је опет прекинуо у говору: „Ја бих ти већ доказао супротно, само кад бих имао реч.“ Једном је љутито отишао са неке бурне седнице, јер више није могао да подноси онолику свађу и препирке. Један га спазе где одлази и довикну : „Ваљда је сенаторима слободно да расправљају о државним пословима“.

У сенат су стигла нека погрдна писма, написана против њега. Он их се није уплашио, нити је толико настојао да се одбрани. Чак није ни истраживао ко је писац тих писама. Само је изјавио да би у будуће требало увек пронаћи оне, који под туђим именом срамоте и грде другога.

Био је и прељубник. То тврде и његови пријатељи. Али су томе пороку били сасвим други разлози. Не страст.

Он је искоришћавао жене да би од њих сазнао за своје непријатеље. Марко Антоније му је прнговарао што је тако неприлично и нагло узео Ливију за жену. Даље тврди да је Август на једној гозби одвео неку жену у другу собу, на очиглед њеног мужа. Кад се вратила, сви су приметили да је румена у лицу и рашчупане косе. Даље говори да су Августови пријатељи куповали за њега жене и девојке и да су оне морале стајати пред њим наге, да би могао одабрати оне најбоље. Док је међу њима још трајало пријатељство, Антоније му је писао: „Што се ти љутиш? Зар за то, што волим једну краљицу. Она је моја жена. И то не од јуче, него томе има већ девет година. А зар ти волиш само своју Ливију? Док читаш ово писмо, уверен сам да ти је на срцу и Тертула и Терентила и Руфила и Салвија и све остале. Шта мари где си и с којом си.”

Врло је мало јео (ни ову његову особину нећу да пропустим). Храна му је била сасвим припроста. Нарочито је волео црни хлеб, рибице, сљачки сир, а највише суве смокве и то од оне врсте, која рађа двапут годишње. Кад год би осетио потребу за јелом, он би увек нешто окусио, ма где био и ма у којој доба. У једноме своме писму пише: „У колима сам појео мало хлеба и датула”. У другоме каже: „Док сам се из двора враћао кући, узео сам нешто мало хлеба и сувог грождја”. По природи није много марио за вино. Корнелије Непот пише да је за

време мутиншког рата, обично испијао само два-три гутљаја, за време ручка. У своме највећем расположењу, попио би највише шест чаша. Што би узео преко те мере, све би повратио. За освежење узимао је мало хлеба, натопљеног у води или кришку краставца. После ручка мало би прилегао, онако у оделу и обући, а очи би покрио рукама. После вечере обично је бдио на носилци до неко доба ноћи.

Тада би највећим делом позавршавао заостале дневне послове. Затим би отишао у постељу и спавао највише седам сати, будећи се из сна по неколико пута. Чешће се дешавало да није могао понова заспати. Онда би му обично нешто читали или причали, док не би опет заспао. Устајао је обично, кад је већ био увелике дан. Ноћу никада није бдио сам. Неко се увек крај њега налазио.

Лик је имао изванредно леп чак и у старости. На своју спољашњост врло је мало пазио. Толико је био немаран да је допуштао да га у исто време и шишају и брију. И није му сметало да при томе нешто чита или пише. Израз његова лица био је увек миран и ведар и кад би говорио и кад би ћутао. То његово држање толико је деловало на једнога Гала, који га је хтео при прелазу преко Алпа стрмоглавити у провалију, да је одустао од своје намере. Очи су му биле јасне и блиставе и волео је кад би се рекло да у њима има неке божанске снаге. У старости

је на лево око слабо видео. Био је малог раста, премда његов слободњак Марат пише да је био висок нешто више од пет стопа. Али је био тако складно грађен да се није ни примећивало да је низак, једино кад би стајао близу човека високог стаса.

Био је врло празноверан. Плашио се грмљавине и грома. Изгледа да је то било због слабих живота. На путовању носио је собом кожу морског телета, јер се веровало да она штити од грома. За време олује увек се склањао на какво скровито и заштићено место. Веровао је у туђе и у своје снове. За време битке код Филипа напустио је свој шатор и ако је због болести био одлучио да нигде не излази. Сан једнога од његових пријатеља присилио га је да изиђе. И добро је учинио, јер су ускоро непријатељи навалили и цели његов шатор изболи мачевима.

Његову блиску смрт, о којој ћу сад да говорим најавили су очити предзнаци, Последњег дана живота чешће је запиткивао да ли је напољу народ још увек узбуђен и забринут због њега. Затражио је огледало и наредио да му наместе косу и улешају лице, оронуло од болести. Онда је зовнуо пријатеље и упитао, их: „Да ли сам добро одиграо своју улогу у животу. Ако јесам, онда пљескајте.“ Затим је све присутне уклонио из собе и затражио вести о Друзовој кћери, која је у Риму боловала. После неколико тренутака издахнуо је у загрљају своје же-

не Ливије, шапћући: „Здраво остај и сети се нашег заједничког живота“. То су му биле последње речи.

Умро је онако, како је желео. Кад би чуо за неког да је умро без болова, увек би по једној грчкој изреци зажелело да он и његови умру исто тако блажено. Док је издисао, само га је једном ухватило бунило. Крикнуо је уплашено како му се чини да га некуд носе четрдесет младића. Али то је више била нека слутња, која се и обистинила, јер је баш четрдесет војника из телесне страже, изнело његово мртво тело.

Тиберије

Детињство му је било врло тегобно и пуно опасности. Његови родитељи морали су да беже, па су и њега понели. Кад је непријатељ провалио у Напуљ, они се потајно укрцаше да се спасу. И баш у томе тренутку скоро их је издао својим плачем и врискањем. То се два пута десило.

Кад је постао пунолетан, ево како је провео своју младост и цело оно време док није постао владар. Двапут је дао гладијаторске борбе, једну на успомену свога оца, а другу у част свога деда Друза. Прва је приказивана на тргу, а друга у амфитеатру. У борбу је извео и неке старе гладијаторе, од којих је свакоме понаособ платио сто хиљада сестерција. Иако одсутан, давао је и величанствене игре трошком своје мајке и стрица.

Узео је за жену Агрипину, кћерку Марка Агрипе, а нећаку Цецилија Атика, римског племића, коме је Цицерон упутио нека писма. С њоме је добио

сина Друза, који му је умро. Био је приморан да је напусти, и ако ју је волео, а уз то је и по други пут затруднила. Морао је тада да ожени Јулију Августову кћерку. Та женидба причинила му је много бола, јер Агрипину није могао да прежали, а нарав Јулијина никако му се није свиђала. Није нимало крио свој бол за Агрипином. Једном ју је срео и толико се узбудио да је стао и гледао за њом нетремице и сузних очију. Морали су од тада пазити да је никада више не сретне. Са Јулијом је после живео у приличном складу. Али су ускоро раскинули сваку везу, коју никада више нису успоставили. Имали су једнога сина, који се родио у Аквилеји и врло рано умро. У Германији изгуби Тиберије брата Друза. Његово мртво тело допратио је пешице све до Рима.

Војску је служио први пут као војнички трибун у рату против Кантабра. Затим је заповедао војском на Истоку, где је повратио Тиграну краљевство Арменије. Одузео је Партима заставе, које су били заробили у бици са Красом. Годину дана управљао је Галијом, која је била узнемирена упадима варвара и свађом поглавица. Покорио је алпијска племена Винделићане и Рећане. У панонском рату подјармио је народе у Угарској и Далмацији. Населио је на обалама Рајне четрдесет хиљада заробљених Германа. После толиких успеха ушао је у Рим у највећем тријумфу, у сјају и части, која до тада никоме није указана.

На врхунцу среће, у напону снаге и челичног здравља одједном се повукао и потпуно удаљио из јавног живота. Не зна се да ли је то учинио због мржње према жени, коју није смео ни да оптужи ни да се од ње одвоји; или пак због тога, што је желео да одсуством очува и чак повећа свој углед, ако би се десило да буде потребан држави. И мајка га је усрдно молила да остане, али узалуд. Није хтео да попусти ни на молбе свога очуха Августа, који га је задржавао, тужећи се у сенату да је преоптерећен послом. Кад су стали да га упорно спречавају у одлуци, он је у знак негодовања, четири дана гладовао. Најзад му допустише да отпутује. У Риму остави жену и дете и отиде у Остију. Ни речи није проговорио са својим пратиоцима. Само је на растанку неколицину пољубио.

Путујући обалом Кампаније, дочуо је да је Август врло слаб и због тога је прекинуо путовање. Али кад су учестали гласови да он чека вести повољне по себе, одмах је отуда отпловио на Родос, иако је владала велика бура. Волео је здраво поднубље и лепоту тога острва, још од оног кратког боравка на њему, када се враћао из Арменије. На Родосу је живео у скромној кући, као обичан грађанин. С времена на време одлазио је на јавна вежбалишта и разговарао са становницима о свагдашњим стварима. Држао се према њима, као према себи равнима. Одређујући и једном шта ће све ра-

дети тога дана, зажели да посети болеснике у томе крају. Његови пратиоци рђаво су га разумели и још истога дана наредили да се сви болесници скупе у некоме јавноме трему и распореде по врстама болести. Кад је то Тиберије видео, толико је био изненађен, да се у први мах сасвим збунио. Најзад је пошао од болесника да болесника, жалећи и тешећи и нарочито оне најтеже.

Вратио се у Рим после осам година, верујући и у своју срећну будућност. Тако су му још у раној младости објавила предсказања. Августову смрт објавио је тек онда, када је уклонио младог Агрипу. Убио га је официр његове телесне страже, коме је пре тога Тиберије прочитао писмо, у коме му се наређује да изврши то убиство. Премда није нимало оклевао да се дочепа власти и да је спроводи; и премда је већ имао уза се војску и сва остала средства, ипак је дуго са највећом одвратношћу одбијао да преузме управу. На наваљивање пријатеља одговарао је срдито: „Ви не знате какво је то чудовиште, власт“. Неки су већ изгубили свако стрпљење, па је један гласно добацио: „Или нека влада или нека одмах одступи“. Најзад је пристао и примио власт, више онако на силу. Барем се тако правио. При том се је рекао, жалећи се: „Натоварили сте ми бедно и тешко бreme“. Прве две године свога владања, нигде није излазио из Рима.

Пропутовао је Кампанију и извршио освећење Капитола у Капуи и Августова храма у Ноли. То је и био циљ његова путовања. Затим се повукао на Капри. То му се острво нарочито свиђало, јер је са свих страна било заштићено високим и стрмим литицама, док је наоколо море било врло дубоко. Искрцати се могло само на једном узаном прилазу.

Ускоро је на упорне молбе народа био приморан да пређе на копно. Десила се у Тидени једна ужасна несрећа. За време гладијаторских борби срушило се позориште, па је том приликом погинуло око двадесет хиљада људи. Кад је дошао на копно, свакоме је дозволио да му приђе. Међутим, пре није тако чинио. Одлазећи из Рима издао је наредбу да му нико не сме прићи и да се на целом путу, куд буде пролазио, не сме појавити ни жива душа.

Кад се поново вратио на своје острво, потпуно је занемарио све државне послове. Умрле заповеднике, војничке трибуне и управнике покрајина, није замењивао новим. Шпанија и Сирија остале су неколико година без намесника. Пустио је да Арменију освоје Парти, а Мезију Дачани и Сармати. То га се није нимало тицало, нити је сматрао да је то нека срамота или губитак за државу.

У тишини и забити, далеко од свију брига око државе, одједном је открио све своје страсти, које је до тада подмукло крио. Сада ће у свакој подробно да проговорим. Још у младости био је познат као

велики љубитељ вина. Зато су га место Тиберије звали Биберије, што значи Пијаница. Кад је постао владар, провео је у пијанчењу два дана и две ноћи са Помпонијем Флаком и Пизоном. И то баш у оно време, кад је доносио законе о поправци морала. Одмах после тога, једноме је дао управу над Сиријом, а другог поставио за управника Рима. Дао је Аурелију Сабину четири стотине хиљада сестерција за један састав, у коме се водио разговор између печурке, остриге и дрозда. Најзад је увео и једну нову службу: основао је „Одељење за пожуђе“, коме је поставио на чело римског племића Цезонија Приска.

У самоћ и свога острва Капри измислио је нека блудничка лежишта, легло тајног разврата. Ту је са свих страна скупљао развратне девојке и младиће и неке нарочите вештаке, који су изналазили најнакарадније начине блуда. Они би се поређали око њега у троструки круг и пред његовим очима задовољавали своје гнусне страсти. Гледајући тај приказ, и сам би некако заситио своју учмалу старачку похоту. Имао је и неколико соба, у којима су висиле слике, пуне бесрамних приказа. И свакоме је било слободно да спроводи блуд, по једноме од тих приказа, који би му се највише допао. По шумама и гајевима држао је Венерина скровишта. Ту је по шпиљама и пећинама блудничила младеж оба пола. Девојке су биле обучене као нимфе, а младићи као силвани.

Запао је у још једну гору и гнуснију страст. Скоро и да не говорим о њој. Просто човек не би веровао. Држао је крај себе једну скупину мале, нејаке дечице, коју је називао својим „рибицама“. Извежбао их је да га, за време купања, уједају по целом телу; да се праћакају око њега и провлаче му се између бедара. Онда би их, као дечицу, која још траже мајчино млеко, притискао на груди. пружајући им своје сисе. Таква наказна похота баш је одговарала његовој природи и његовој старости.

Он се такође играо животом и најугледнијих жена. То јасно показује смрт неке Малоније, коју су његови шпијуни неправедно набедили, а прави разлог је био што није хтела да му се пода. Није ни чекала на пресуду. Отишла је кући и убила се, грдећи и у последњим тренуцима, тога гадног и смрдљивог старца.

Био је велика тврдица. Своје пратиоце на путовању или ратовању није никада плаћао. Само им је давао бесплатно храну. Једном се само показао дарезљивијим и то опет на трошак свога очуха Августа. Чланове своје пратње поделио је у три групе, према части појединаца. Првој групи дао је шест стотина великих сестерција, другој четири стотине, а трећој две стотине.

Убрзо је од шкртости прешао на отимачину. Познато је да је због њега умро од бола и страха Гнеј Лентул, свештеник и велики богаташ. Под

претњом смрти про гласио је Тиберија својим јединим наследником. Осудио је на смрт Лепиду, угледну жену бившег конзула Квирина, човека врло богатог, који је двадесет година после раскида брака једном изјавио да га је она хтела отровати. Намера Тиберијева је била да се њеном смрћу дочепа Квириновог богатства, пошто овај није имао наследника. Затим је одузео имања многим галским, шпанским и грчким племићима, често такоређи и ни због чега; на пример због тога, што су изјавили да један део своје имовине држе у новцу.

Ни према сину Друзу, ни посинку Германику, није показивао никакву очинску нежност. Друза никако није подносио, јер је био врло слабог значаја, распусник и млтавац. Његова смрт нимало га није ражалостила. После његова погребња одмах је наставио своје дневне послове, као да се ништа није десило. Кад су с малим задоцњењем, стигли изасланици из Троје да му изјаве саучешће, он им је одговорио подруљиво: „Примите и ви моје саучешће, што сте изгубили свога великог јунака Хектора“. Германика је толико нападао да је сва његова корисна дела и славне победе сматрао за излишне и штетне по државу.

Уз своје старе пријатеље узео је Тиберије и двадесет најугледнијих грађана за своје саветодавце. Од њих су само двојица-тројица остали живи. Све остале је погубио, пошто је за сваког пронашао

по неку кривицу. Међу њима је погубио и Сејана, коме је дао велику власт, не толико из љубави, колико да помоћу његових сплетака смакне Германикову децу и осигура престоље своје унуку Тиберију, сину Друзовом.

Још као дечак показао је своју бесну и тврдоглаву природу. Његов учитељ Теодор Гадареј то је на време приметио и сасвим тачно рекао у шта ће се развити његов ученик. Грдећи га, често би му додао: „Ти си шака блата, натопљена крвљу“. Са свирепостима је почео, чим је ступио на престо, дакле у исто време, кад је настојао да привидном добротом стекне наклоност народа. На једном погребу неки лакрдијаш гласно је поручио мртвацу да на ономе свету јави Августу да народ још није добио оне дарове, које му је за живота обећао. Тиберије зовне лакрдијаша к себи, преда му део Августова завештања, колико му као појединцу припада и онда га осуди на смрт: „Иди сада и кажи Августу истину. Јави му да си добио, што ти је дужан“. Једном се шетао забаченим пределом Каприја, баш првих дана свога боравка на томе острву. Изненада испаде пред њега неки рибар, носећи и једну велику рибу да му је поклони. Тиберије сместа нареди да га том рибом излупају по глави, што се усудио да се узверу уз стрме и високе литице и дође чак до њега. Рибар је под ударцима изјавио да је његова срећа што није донео и једног великог морског рака, кога је такође уловио.

На то Тиберије заповеди да рибару тим раком изде-ру лице. Осудио је на смрт војника своје телесне страже, што је из парка украо једног пауна.

Његова манитост појачала се још више, кад је чуо да му син Друз није умро од болести и неумереног живљења, него су га отровали његова жена и Сејан. Све је ударао на муке, све осуђивао на смрт, не штедећи и никога. Још се на Каприју види место, на коме је убијао своје жртве. То је једна висока и стрма литица над морем. Са ње би осуђене стрмоглавио у дубину. А доле, на води, несрећнике би дочекали нарочити веслачи, који би их дотукли батинама и веслима.

Његову немирну душу мучиле су ужасне патње. Многи осуђени грађани грдили су га и псовали у лице. Или би се у позоришту појавила писма, пуна презирних речи против њега. Каткад би га то страшно вређало, а каткад би и сам показивао наоколо та писма, као да га се ништа не тичу. Али га је највише увредило писмо парћанског краља Артабана, у коме га је назвао убојицом и крвопијом и приговорио му да само расипа и ленчари. Најзад му је препоручио да се сам убије и тиме бар мало утиша огорчење и оправдану мржњу свију грађана.

Био је врло развијен и снажан. Права људска: широких груди и плећа, а остали делови тела били су сразмерни и складно развијени. Лева му је рука била много окретнија и снажнија од десне;

палцем је могао пробушити још незрелу и жилаву јабуку, а чвргом ранити главу дечка или младића. Био је бледа лица. Коса му је падала низ потиљак, све до врата. То је, како изгледа, било код њега наследно. Израз његова лица био је достојанствен и каткад би се изненада натмурио. Очи је имао врло крупне. И што је чудно, кад би се ноћу пробудио, видео би по мраку јасно, као усред дана. То је трајало кратко време и онда би му се вид опет замрачио. Ступао је укочено и мало нагнут уназад; строга и мрачна изгледа и понајвише ћутећи. Врло би ретко добацио пратиоцима по коју реч и то сасвим лагано и увек с неким осорним покретом руке, у коме се оличавала охолост и суровост. То је и Август приметио, па је често покушавао да га оправда пред народом и сенатом, изјављујући да је то мана наслеђена рођењем, а не израз његове душе. Здрављс га је одлично служило скоро кроз цело време његове владавине, иако је од своје тридесете увек сам себи био лекар.

Није био нимало побожан, али је ипак веровао у судбину, сматрајући да она управља светом. Грома се ужасно плашио. Кад би грмело, увек је стављао на главу ловоров венац, јер је веровао да гром никада не удара у ловор.

Кад је једном у сенату објављено да се неки окривљени ослобађају и без истраге, то га је јако увредило, јер је осетио да његово мишљење и реч

више не вреде. Зато одлучи да се опет врати на Капри. Али је због буре морао да прекине пут, а уз то му се и болест погоршала. Мало затим умре у Лукуловом замку, у седамдесет осмој години. Владао је двадесет и три године. Постоји мишљење да му је Калигула дао неки благ отров, који га је постепено уништавао. Други опет кажу да је после неке грознице затражио да једе, али му нису дали. Неки причају да је био угушен јастуцима, кад је затражио да му врате прстен, који су му скинули. Док је лежао у несвестици. Сенека пише да је Тиберије, осећајући и скору смрт, скинуо прстен, у намери да га неком преда. Држао га је неко време у руци, затим га опет навукао на прст и стежући и шаку леве руке, дуго лежао непомичан. Одједном је стао да виче послугу, али се нико није одзивао. Устао је, хтео да пође, и срушио се мртав крај постеље.

Калигула

Војници су га од шале називали Калигула (Чизмица), по једној врсти војничке обуће, коју је носио за време свога служења у војсци. Они су му били врло одани, јер је цело своје детињство провео међу њима. То се нарочито видело после Августове смрти. Тада је избила побуна међу војницима и он их је сам, својим присуством умирио. Али су, бојећи се за његов живот, тражили најпре да се склони на неко сигурније место и тек су се тада умирили. Кад је одлазио, зауставили су његова кола, уверавајући га у своју верност и молећи да им опрости.

Пратио је оца на ратном походу у Сирију. Кад се вратио, живео је најпре код мајке, а после њеног изгнанства, отишао је својој прабаби Ливији. Скоро још дете, држао је посмртни говор у њену част. После се одселио својој баби Антонији. Отуд га је Тиберије, као двадесетогодишњег младића, позвао к себи на Капри. Већ је тада одао своју крволочну и

гадну природу. С највећим уживањем присуствовао би мучењу осуђених. Ноћу би огрнуо неки плашт и навукао на главу власуљу, па пијанчио и блуднично по крчмама. Ипак је његова највећа страст био плес и музика. Тиберије није био томе противан, јер се надао да ће та уметност умекшати његово тврдо срце. Проницљиви старац добро га је познавао, па би чешће пута изјавио: Калигула живи на своју пропаст и на пропаст свију људи.

Мало доцније ожени се Силановом кћерком Јунијом Клаудилом, из једне врло угледне римске породице. Она је умрла на порођају. Да би себи осигурао престо, заведе Енију, жену Макрона, заповедника царске телесне страже. Обећа јој и женидбу, ако се буде дочепао престола. Чак јој је дао и писмено обећање. Уз њену помоћ он је придобио Макрона и по мишљењу неких покушао да отрује Тиберија. Док је старац још показивао знаке живота, хтео је да му скине прстен са руке. Пошто се овај опирао, Калигула га је затрпао јастуцима и задавио својом руком. Једнога слугу, који је ужаснут тим злочиним, стао да виче, с места прибије на крст. А то је врло вероватно, јер и неки писци тврде да се Калигула отворено хвалио како је припремао убиство Тиберијево, а изгледа да га је и сам извршио. Често се хвалисао да је хтео осветити убиство своје мајке и брата. Зато се увукао с ножем у руци у Ти-

беријеву собу, док је овај спавао. Одједном га је нешто тронуло, одбацио је бодеж и изишао.

Тако је дошао на престо. То је била најжарча жеља римског народа или боље рећи и целога света, Већини провинцијских становника он је био најдражи владар, а такође и војницима, од којих су га многи познавали још као дечка. Волелп су га и свп становници Рима, јер су у њему гледали Германикова сина, последњи изданак једне упропаштене породице. Чим је отишао из Мизене, и ако још у црнини и на Тиберијевом погребу, ипак је и у томе тренутку светина дала одушка своме одушевљењу, кад га је угледала. Са свих страна чуло се: надо наша, пиленце, мезимче, звездо наша.

Кад је ушао у Рим, прогласио се јединим владаром, по једнодушном пристанку сената и народа, који је просто провалио у скупштину. Калигула се није обазирао на Тиберијеву опоруку, у којој је као сунаследника одредио свога унука Тиберија, који је био још дете. Преузео је сву власт уз толико одушевљење народа да је за непуну три месеца било заклано у његову част шездесет хиљада жртвених животиња. Кад се некако у то врсме тешко разболео, многи су по целе ноћи бдели пред његовом палатом. Било их је који су се заветовали да ће се за његово здравље и оружјем борити. Неки су чак обећали да ће и свој живот положити, само да оздрави.

Ово, што сам до сада говорио, то је било о њему као владару. А сада ћу причати о чудовиштву и изроду људском. Узео је ове почасне надимке: Преблаг, Мезимче војске, Отац војника, Предорни и Силни. Једном су стигли к њему краљеви неким службеним послом. Кад их је за време гозбе чуо како се међу собом препиру о првенству, повикао је: Само је један господар, само један краљ. И хтео је да одмах стави на главу краљевску дијадему и остале знакове краљевске власти. Али, кад су га уверили да је он далеко изнад свију владара и краљева, стао је захтевати да му се указују божанске почасности. Наредио је да се из Грчке донесу кипови богова, познати као народне светиње и чувени по својој уметничкој изradi. Међу њима и кип Јупитера Олимпијског. Поскидао им је главе и ставио на њих главе својих кипова. Подигао је и храм у част свога божанства и одредио свештенике, који ће његовом божанству приносити нарочите жртвене животиње. Његов кип у храму био је сав од злата и одевен у одећу, коју је он носио. Најбогатији грађани вршили су ту свештеничку службу са највећим улагивањем и просто су се такмичили ко ће пре. У жртвене животиње спадали су: феникоптери, пауни, тетреби, афричке и индијске кокоши и фазани. Сваког дана приносила се увек само једна од тих врста.

Ноћу је зазивао пун месец и звао га да проспава с њиме једну ноћ. А дању је у потаји разговарао

Јупитером, Час шапћућ и му нешто на ухо, час прислушкујући пажљиво шта му одговара. Који пут **би при** томе појачао глас, па чак и грдио. Чули су **како** му је једном припретио: Отераћу те натраг у **Грчку**, одакле сам те и довео.

Проводио је блуд са свима својим сестрама. И **то** му је прешло у најобичнију навику. За време гозбе стављао их је крај себе за софру, у присуству своје жене. Верује се да је једну од њих, по имену Друзилу, обешчистио, док је још био непунолетан. Једном га је ухватила с њоме на делу његова баба Антонија, код које су обоје одрасли. После тога уда је за Луција Лонгина, бившег конзула. Затим је одмах растави од њега, па је живео с њоме, као са својом женом, не кријући и то ни од кога. Кад се једног дана тешко разболео, учини је наследником свију својих добара, па и самог престола. После њезине смрти издао је под претњом смртне казне наредбу, да за извесно време нико не сме да се смеје, купа или једе, било са родитељима, било са женом или децом. Сав утучен од бола за њом, изненада отпутује из Рима једне ноћи; пређе Кампанију и стигне у Сиракузу. Отуд се неочекивано поврати, сав обрастао у браду и косу. Од тада се у најважнијим тренуцима или кад би говорио пред народом или војницима, увек заклињао *божанством Друзилити*. Према осталим сестрама није осећао толику жудњу, а ни поштовање, него их је стављао у исти ред са осталим својим

љубавницама. Зато се није нимало устручавао да их у Лепидовој завери осуди на изгнанство као саучеснице и да их огласи за прељубнице.

Тешко је рећи и у чему је био гаднији и бестиднији, да ли у склапању женидаба или у раскидању. Једном је отишао у посету Кају Пизону, који је био ожењен Ливијом Орестилом. Њу је силом одвео кући и живео с њоме неколико дана. Затим је отера и после две године осуди је на изгнанство, јер се тобоже у току те две године састајала са својим мужем. Неки опег кажу и ово: Био је на пизоновол свадби и седећ и баш према младожењи, добаци му: „Пизоне, немој да толико притискаш моју жену“.

Кад је чуо да је баба Лолије Паулине, жене бившег конзула и војсковође Мемија, била некада врло лепа затражи да њену унуку Лолију доведу одмах из провинције. Растави је од мужа и узме је за своју жену. Отпусти је после мало времена и нареди јој да више не сме општити ни са једним мушкарцем.

Још се упорније и јаче заљубио у Цезонију, која није била ни млада ни лепа. Имала је већ и троје деце, три кћери. Свуда се знало за њену расипност и разуданост. Који пут узела би мали, кожни штит, ставила на главу шлем и огрнула се у војничку кабаницу. Често би је тако обучену стављао крај себе на коња и доводио међу своје војнике. Пред своје пријатеље изводио би је потпуно нагу.

Из овога што сам навео биће разумљивије оно, што ћу сад да изнесем: како је поступао према рођацима и пријатељима. Краљевића Птоломеја, свога блиског рођака, а међу првима Макрона, па и саму Енију, који су га попели на престо, погуби на окрутан и крвав начин. То је била његова захвалност за толике услуге. Ни према сенаторима није био нимало обазривији и блажи. Допуштао је да неки од тих људи, који су били на највишим положајима, трче за његовим колима по неколико миља или да стоје крај његова стола или до ногу, обучени као робови. Кад је неке друге потајно погубио, спомињао их је и даље и позивао, као да су још живи. А после неколико дана слагао би да су извршили самоубиство. Казнио је конзуле лишењем службе, што су заборавили да у свечаном прогласу објаве његов рођендан. Тако је држава три дана била без врховне државне власти.

Сличну је напраситост и бездушност показао и према свима осталим. Једном се јако огорчио на светину, која је уз велику буку око поноћи нагрнула у циркус да заузме бесплатна места; нареди да је батинама истерају напоље. У тој силној узбуну и јурњави, погинуло је више од двадесет римских племића, толико исто угледних жена, а да о оним малим, ситним људима и не говорим. За време глдијаторских борби нареди сасвим изненада да се скине платнени кров, који је гледаоце штитио од

ужасне жеге, што је баш тада владала, и строго забрани да ма ко изиђе из циркуса, док траје представа. У борбу није пуштао праве гладијаторе, него је изводио старце и слабашне мирне домаћине да се боре са дивљом зверади. Каткада би на извесно време држао затворена сва државна складишта жита и тако народ мучио глађу.

Али ево поступка, који најочитије показује његову свирепост: кад је скочила цена месу, којим је хранио зверове, одређене за борбу у циркусу, узимао је кривце и живе их секао. Једног дана дошао је у тамницу, извео све кажњенике и посматрајућ их са прага, наредио да се погубе сви редом од овог ћелавка овде до оног тамо.

Неког човека, који се заветовао да ће се за његово здравље борити у арени, натерао је да изврши обећање. И пустио га је тек кад је победио и то после многих молби. Други неки обећа да ће за њега погинути, ако затреба. Калигула га подсети на задату реч, али како је овај оклевао, предаде гаједном чопору деце да га ишибају. Деца га дограбе и стану да га гоне по свим улицама, све док се није стрмоглавио са неке високе и стрме стене.

Многе је угледне грађане најпре осакатио и унаказио усијаним гвожђем, па их онда отерао или у руднике или да праве путеве или би их бацио дивљим зверовима или их затворио у крлетке и натерао да иду четвороношке као животиње или их нај-

зад тестером преполовио. Често је тако кажњавао и за најмању ситницу, на пример, ако се неко и мало неповољно изразио о каквој представи, коју је он давао; или ако би ко заборавио да се закуне његовим божанством.

Родитељима је наређивао да присуствују мучењу и погубљењу своје деце. Неки од родитеља поручи да не може доћи, јер је болестан. Калигула му пошаље своју носиљку. А другога опет, који је малочас присуствовао смакнућу свога сина, позове к себи на гозбу, нудећи га и бодрећи да ужива што више и да се преда весељу и шали.

Неког човека, који је дуго био у изгнанству, позове натраг и упита га том приликом, шта је тамо обично радио. Овај му одговори, улагујући се: „Увек сам молио богове да што пре нестане Тиберија, што се и догодило, и да ти постанеш цар.“ Калигула из тога закључи да и сви они, које је он казнио прогонством, исто тако прижељкују његову смрт, па нареди својим војницима да их све до једног поубијају. Некога сенатора хтео је да растргне на комаде и зато нахушка руљу да га нападне баш на самом улазу у сенат и да га неочекивано огласи за државног непријатеља. Онда га преда светини, која га је исекла и раскомадала. И задовољио се тек онда, када је пред собом на гомили видео његове удове и утробу, коју су разнели и вукли улицама. Његове осорне речи чиниле су још страшнијом грозоту његових крвавих

дела. У својој природи највише је хвалио и ценио *неумољивост*. Спомињем баш ту реч, јер се и он сам њоме служио. Једном му је његова баба Антонија нешто приговорила, на што је он добацио: „Памти да ја смем све и против свакога” Наредио је да му убију брата. И то због тога, што се овај, по мишљењу Калигуле, бојао тровања, па се осигурао неким леком против отрова. Том приликом је рекао: „Шта може противотров против Цезара.” Кад је сестре отерао у прогонство на острва, рекао им је претећи да осим острва има и мачева. Издао је заповест да се погуби неки бивши конзул, који га је молио да због здравља остане још неко време на лечењу у граду Антикири¹. Тада је рекао: „Потребно је да се ономе човеку пусти крв, када му никако не користи чемерика.” Десет дана спремао је листу ухапшених, који ће бити погубљени; и радећи то често је говорио: „Пречишћ авама неке рачуне.” У исто време осудио је на смрт неке Гале и Грке, па се хвалисао да је покорио Галогрчку²). Није изненада осуђивао на смрт, нити убијао на пречац. Увек је наређивао да се поступи тако да дотични предосети да ће бити погубљен. Забуном у именима десило се да је погу-

¹ Град у Грчкој, познат по биљци чемерики, коју су употребљавали као лек против лудила.

² Галогрчка или Галација, област у Малој Азији, у којој је било настањених Гала и Грка.

бљен неки други човек, уместо онога правог. Она је рекао да то није ништа, јер је и тај заслужио смрт, као и онај прави. Често се из његових уста чула она реченица из неке трагедије: „Нека ме мрзе, главно је да ме се боје.” Племић је грдио да им није ни до чега, него само до забава и уживања. Гледајући и једном из своје ложе на светину, која му је одушевљено пљескала, узвикнуо је огорчено: „О кад би народ римски имао само једну главу.” Кад су нски тражили од њега да осуди на смрт разбојника Петринија, рекао је тужитељима: Сви сте ви разбојници Петринији.

Често се отворено тужио, што доба његове владавине није значајно ни по једној великој несрећи. За време Августове владе десио се пораз Варов; за време Тиберија срушио се амфитеатар у Фидени. Све догађаји достојни да остану забележени. А доба његове владавине утонуће у заборав, јер је било и сувише срећно. Зато је с времена на време прижељкивао крваве поразе на бојном пољу, глад, помор и страховите потресе.

Петорица ретијатора ступише у борбу са петорицом гладијатора и подлегоше, без отпора. Победници су чекали на знак да их закољу, кад се диже један од оборених ретијатора, узео своје остве и поубија сву петорицу гладијатора. У једној објави он је изразио жаљење због тако страшног покоља и

молио гледаоце за извињење што су морали да гледају тако ужасан приказ.

Био је крволочак чак и за време игара, забаве, весеља и гозбе. Често се дешавало да је јео и пијанчио, а у исто време водио истрагу над оптуженима, стављајући их на свакојаке муке. Неки војник, вештак у одсецању глава, показивао је пред њим своју вештину на свима хапшеницима без разлике. За време свечаног освећења моста у Путаолима, зовнуо је многе гледаоце са обале да дођу на мост и онда их је отуд све побацао у море. Неки су се ухватили за крму да се спасу, али их је он веслима и моткама одгурнуо опет у море. На једној свечаној гозби неки роб је узео са кревета једну сребрну плочицу. Он одмах нареди крвнику да робу одсече руке и да му их обеси око врата заједно са једном таблицом, на којој је писало због чега је кажњен. И тако га је водио наоколо да га виде сви гости. Једном је онако од шале ступио у борбу са неким гладијатором. Овај се намерно борио сасвим невешто и драговољно пао, као да је побеђен. Калигула га прободу мачем и дотрча са палмом у руци, као што раде прави победници.

За време неке гозбе десило се да је одједном праснуо у смех. Конзули, који су били уза њ на гозби, упиташе га учтиво и љубазно, зашто се смеје. Па зато, одговори он, што сам помислио како је довољно да само мигнем оком па да вам обојици одлети глава.

Ево неколико његових шала. Стојећи и једном пред кипом Јупитера, упита трагичара Апела ко је већи - он, Калигула или Јупитер. Глумац је оклевао да одговори и зато га да немилице ишибати, примећујући и при томе да има врло пријатан глас, кад јауче.

Кад год би љубио у врат своју жену или љубавницу, рекао би: „Само једна моја заповест и места би пала глава са тог лепог врата.“ Више пута је говорио да ће затражити од своје Цезоније нека му одговори зашто он њу толико воли.

Одузео је свима старим великашким породицама одличја њихових предака: Торквату вратни ланац, Цинцинату коврцаву косу, а Гнеју Помпеју надимак „Велики“. Погубио је краља Птолемеја, о коме сам већ говорио и кога је он позвао к себи из његове земље и примио га са великим почастима; убио га је само због тога, што је својим сјајним оделом привукао на себе пажњу свију гледалаца, кад је дошао на представу, коју је Калигула давао. Лепотане, који су долазили преда њ дотеране, коврчасте косе, унаказио би тиме, што би их дао ошишати све до коже. Био је неки Азије Прокул, син једног официра, назван због своје гломазне телесине „Колосом“. Спазио га је међу гледаоцима за време игре и одмах наредио да сиђе у арену и ступи у борбу са два гладијатора. Кад је овај победио обојицу, Калигула га баци у ланце и нареди да га тако везана и у дроњке обучена, воде кроз све улице да га виде жене. Најзад

му одруби главу. Није било човека, ма и најсиромашнијег, коме није пребацио да сувише удобно живи. Неки Порије, вођа гладијатора, на једној представи пусти на слободу свога роба, који је сјајно победио у гладијаторској борби. Светина је одушевљено запљескала. То је Калигулу толико наљутило да је скочио са седишта и тако нагло појурио из позоришта да се заплео у скутове хаљине и скоро пао стрмоглавце низ степенице. Викао је огорчено да најсилнији народ на свету више пљескаједноме обичном гладијатору, него својим царевима или њему самоме.

Био је бесраман, а ни према туђој срамежљивости није имао обзира. Тако му се, како причају, подао Марко Лепид, глумац Мнестер и неки таоци. Блудничили су узајамно. Валерије Катул, младић из једне конзулске породице, отворено му је приговарао да га је обешчистио и да се због тих односа с њиме, осећа ломан по целој телу. Без икаквог премишљања насртао је на сваку угледнију жену, а да и не говорим о скрнављењу рођених сестара и о оној познатој љубави према блудници Пиралиди. Жене је понајчешће позивао на гозбу са њиним мужевима. Док би пролазиле мимо њега, гледао би их упорно и пажљиво, погледом једног трговца робљем. Каткад би овој-оној придигао руком главу, кад би је спустила од стида. Одабраницу би одводио у суседну собу и мало затим враћао се са још свежим и очитим траговима обљубе, хвалећи је или

грдећи и отворено и набрајајући и потанко све врлине и мане њеног тела и вештине при сношају. Понекима је и без знања њиних мужева дао развод брака и наредио да се та решења службено заведу.

Својом расипношћу прстигао је и највеће распикуће на свету. Пронашао је неки нов начин купања и најчудесније врсте јестива : купао се у хладним и топлим мирисима, пио најскупље бисерје, растопљено у сирћету и пред госте износио хлеб и јестива од злата. Том приликом чешће би изјавио: „Новек треба да буде или тврдица или цар.“ У току неколико дана бацио је народу са базилике Јулија Цезара велику своту новца. Правио је лађе од кедровине; прова им је била окићена драгим камењем, једра ишарана најразличитијим бојама; на галијама су била купатила, тремови и простране трпезарије; затим винова лоза и различите воћке. На тим лађама пловио би обалама Кампаније, лешкарећи и по цели дан за столом и уживајући у музици и игри. Подизао је здања немарећи нимало за њихову корисну намену. Најдраже му је било да сагради баш оно, што је изгледало неизводиво. Тако су по његовој наредби читава брда сурвана у дубоко и узбуркано море, просечене најтврђе литице, силним насипима земље долине претворене у брда а брда сравњена са долинама. Све је то учињено невероватном брзином, јер је због спорости у послу кажњавао смрћу. Једном речју, за непуну годину дана испразнио је до по-

следње паре, Тиберијеве благајне, у којима је било две милијарде и седам стотина милиона сестерција.

Исцрпљен и осиромашео баци се на пљачку и отимачине, изнуђујући и новац на све могуће начине. Тврдио је да потомци, чији су преци били римски грађани, не могу полагати право на ту исту част, осим ако су то њини синови, јер се реч *потомак*, по његовом тврђењу, односи само на синове. Повеље Јулија Цезара и Августа биле су за њега застареле и без важности. Поништио је тестаменте официра, који од почетка Тиберијеве владе нису у тестаменту ништа оставили томе цару и њему. Тврдио је да је то казна за њихову незахвалност. Кад би неки завешталац изјавио да је намеравао и цара учинити својим наследником, то је било довољно да поништи и тај и сваки други тестамент. Завладао је страх. Сви су хитали да га унесу у тестамент, међу своје синове и пријатеље, као равноправног наследника. Уза све то, тврдио је да га сви ти завештаоци исмијавају, па је многим послао неке отровне колаче; разлог је томе био, што су упорно наставили да живе и после одлуке, у којој су њега учинили наследником. Суђење није почињао, пре но што би му се утврдила свота, коју ће зарадити, чим објави осуду. Једнога дана, кад му се учинило да се суђење и сувише отегло, више од четрдесет различитих криваца осуди по једном истом параграфу. Због тога се Цезонији, кад се пробудила, похвалио како је мно-

го зарадио, док је она спавала. Објавио је једну дражбу и изнео на продају све потрепштине, које су му преостале од игара, што их је давао народу. Сам је одредио цену и присилио многе грађане да купе по тој пени. Многи су због тога дошли до просјачког штапа и пререзали себи жиле на рукама. И ово је позната чињеница: Спазио је Апија Сатурнина где дрма на клупи, па рече своме телалу: „Пази. сво једног маторог сенатора, који ми климањем главе потврђује да ће купити, по што му нудим.“ И није престао да подиже цену док овај није климањем главе у сну потврдио да ће му за његових тринаест гладијатора платити своту од десет милиона сестерција.

По Галији је за скупе паре продавао наките, намештај и робове својих сестара, које је отерао у прогонство. Примамљен великом зарадом, затражи да му се из Рима доведе сво покућство из старог двора; за превоз најми сва кола, колико их је било у граду и сву марву, којом се обично довозио хлеб: због тога је у Риму понестало хлеба, а многи су парничари изгубили парницу, јер нису могли да тачно стигну на рочиште.

Ударио је велике и нечувене порезе. Најпре су их скупљали порезници. А кад је порез повећан, утеривао га је по официрима царске телесне страже. Није било ниједног човека, ниједне ствари, на коју није ударио порез. Онорезивао је све врсте животних намирница, које су се продавале у Риму.

Парничарима је узимао четрдесетину од своте, око које су водили парницу. Строго је кажњавао свакога, ко би пропустио да то исплати. Од носача је тражио осмину њихове дневне зараде. Од блудница је наплаћивао увек одређен део, тачно према своти, коју су добијале за један сношај. Наредио је да се води тачан списак својих блудница и подводица, Чак се и за живот у браку морао плаћати порез. Кад му се родила кћерка, стао је да се тужи на своје сиромаштво и на преоптерећеност због толиких државних и породичних послова. Тражио је да му се удели штогод за издржавање и за мираз кћерци. Зато објави да ће на Нову годину примати поклоне. Првога јануара, стајао је на прагу свога двора и примао новац, што га је народ сипао пред њега капом и шаком. Одушевљен и просто избезумљен од толиких новаца, толиких златника, који су у хрпама лежали на поду, он је босоног газио по њима и каткад се ваљао по гомилама.

За рат му се није пружила ниједна прилика. Не знајући шта да ради, нареди да неколицина Германа његове телесне страже пређе Рајну и да се тамо сакрије. Баш је ручао, кад се диже нека узбуна. Јавише му да се непријатељ приближава. Сместа је одјурio у оближњу шуму са својим пријатељима и једним делом телесне страже; тамо је исекао неколико грана и наредио да их понесу као победне знаке. Затим се вратио у бледој светлости буктиња, гр-

дећ и плашљивост и немарност оних, који га нису пратили. А онима, који су учествовали у његовој победи, даровао је нека сасвим нова одликовања: венце, које је он назвао *извидничким* и који су били украшени Сунцем, Месецом и Звездама. Ослободио је неколицину младих таоца, који су били у некој школи и пустио их да умакну; одједном, напусти гозбу и госте, појури за њима са коњицом, гонећи их као бегунце; стиже их и врати натраг, везане у ланце. Чак је и у тој грубој шали био претерано окрутан. Кад се понова вратио за сто, јавише му да је војска скупљена и да је у приправности. Доносиоце тих вести, који су били у потпуној ратној опреми, позове за свој сто и рече им овај Вергилијев стих:

Само храбро, другови, поуздајте се у срећу.

У једној објави оштро је прекорио сенат и народ што се тако безбрижно проводи и ужива, док он ратује и излаже се опасностима.

Најзад појури са војском према обалама океана. Поразмести по обали многе ратне справе. Нико није знао нити је могао да наслути шта он то спрема. Одједном нареди војницима да купе по обали шкољке и напуне недра и шлемове. Викао је: „То је плен, који сте отели океану. Њиме ћете украсити Капитол и царске дворове.“ У знак победе подигао је на обали висок торањ. На њему је ноћ у горио фе-

њер, као на светионику, служећи лађама за путоказ, Војницима је свечано објавио да ће их подарити, и поклати свакоме по сто динара. И као да је био бескрајно издашан, говорио им је: „Отидите сада богати, отидите весели.“

Пре свог одласка из Галије, створи једну крваву одлуку: да поубија оне легије, које су се после смрти Августове побуниле и које су тада држале у опсади њега, још нејако дете и његовог оца Германика. Једва су га одвратили од те опасне намере, али је ипак упорно захтевао да их десеткује. Позове их да дођу на збор без икаква оружја и опколи их коњицом. Војници се досетише јаду и одјурише на траг да узму оружје и одупру се сили. Калигула побегне и врати се у Рим. Сво своје огорчење сручи тада на сенат, коме је отворено стао да прети, само да би на тај начин одвратио позорност од своје срамоте.

На путу га дочекаше изасланици сената, молећи га да стигне што пре. Он повика: „Да, доћи ћу, доћи ћу и ово са мном“, па се удари неколико пута по балчаку мача. Изјавио је да се враћа онима, који га заиста желе, то јест племству и народу. У очима сенатора он више неће да буде ни обичан грађанин, ни цар. Није дао ниједноме од сенатора да му пође у сусрет. На свој рођендан уђе у Рим, одушевљено дочекан од народа. Погинуо је после четри месеца, починивши пре тога ужасне злочине и

спремајући још веће. Одлучио је да оде у Анциј, а затим у Александрију, али пре тога да поубија све највиђеније људе у племству и народу. Доказ је томе, што су у његовој тајној остави нашли два списка. Једноме је био наслов „Мач“, а другоме „Бодез“. У једноме и другом била су имена свију, који су осуђени на смрт. Нашли су и једну велику шкрињу, пуну различитих отрова. Њу је после Клаудије бацио у море. Кажу да је вода била толико оужена, да су касније валови избацили на обалу много угинулих риба.

Био је висока стаса, бледа лица, врло крупног, гломазног тела. Али су му удови и врат били слабачки и неразвијени. Имао је упале очи, удубљене слепоочнице, а чело широко и намрштено. Коса му је била ретка, теме ћелаво, а иначе је био космат. Због његовог темена било је строго забрањено да га ико посматра одозго, а споменути реч *коса* ма због чега, сматрало се кривичним делом, које повлачи смртну казну. Израз лица био му је по природи страшан и одвратан. Тај израз је појачавао, удешавајући га намерно пред огледалом, да би изазвао што већи страх и трепет. Ни душом ни телом није био здрав. Још као дечак патио је од падавице. Често би га изненада обузела клонулост за време рада, па не би могао ни да коракне ни да се одржи на ногама. И сам је осећао своју умну поремећеност, па је више пута тражио томе лека. Верује се да га је жена

Цезонија омађијала неким љубавним напитком, који га је бацио у лудило. Највише га је мучила бесаница. Спавао је само три сата, па ни тада потпуно мирно, него се будио, уплашен језивим сновима и привиђењима. Једном је сањао да слуша како му море нешто шапуће. Кроз целу ноћ дизао би се често, па час седео на постељи, час лутао дугим тремовима, чекајући и зазивајући зору.

Због поремећености свога ума, имао је мане, по природи сасвим супротне: претерано самопоуздање и крајњу плашљивост. Јер тај, који је толико презирао богове, крио би рукама очи и покривао се по глави, чим би и најмање загрмело или засевнуло. А кад би јаче затутњило, скакао би са постеље и подвлачио се под кревет. Путујући једном на Сицилију, ругао се чудесима, која су се десила на многим местима; затим изненада побегне ноћу из Месине, уплашен тутњавом и димом вулкана Етне.

Носио је одело и обућу, као нико на свету. Тако се није облачио ниједан Римљанин, ниједан грађанин и уопште ниједан човек. Често је носио неки огртач, дугих рукава, ишаран сликама и начичкан драгим камењем.

Руке су му биле украшене гривнама. Често се појављивао у свиленој хаљини, накинђурен као жена и час у плитким, час у дубоким ципелама. Каткад је носио војничке цокуле, а који пут и женске ципелице. Али најчешће је носио златну браду, у

руци муњу, трозуб или штап, све обележја богова. Облачио се и као Венера. Често је носио одличја победника чак и пре каквог ратног похода. Каткада се појављивао у панциру Александра Великог, што га је узео из његовог гроба.

Науком се врло мало бавио. Говорништво га је највише привлачило. По природи је био даровит и вешт говорник. Кад би, држећи и говор, пао у јарост, речи и мисли бујно су му навирале. Глас му је био живахан и звонак и чуо се из далека. Бавио се и другим вештинама. Био је гладијатор, кочијаш, певач и играч. Борио се у арени и суделовао на колским тркама, у циркусу. Осећао је толику страст за певањем и игром да је јавно на представи певао упоредо са глумцем или би пред свима подражавао његову глуму, хвалећи је или поправљајући. Каткада је и ноћу плесао. Једном је око поноћи и позвао у двојницу бивших конзула и онако уплашене и спремне на најгоре, сместио их на позорницу. Одједном излети и стаде да игра, уз громке звукове свирала и штропот дрвених потпетица; обучен у неку дугу хаљину одигра и отпева нешто, па га за трен несташе. Међутим тај човек, који је био тако вешт у многим стварима, није знао да плива.

Његова љубав према тим вештинама претворила се у право лудило. Глумца Мнестра засуо би пољупцима наред самe представе. И кад би неко за време његове игре, починио и најмањи шум, на-

редио би да тога доведу, па би га пред свима ишибао. Кад је неки римски племић мало залармао, он му нареди по свом официру да сместа крене у луку Остију и однесе у Мауретанију краљу Птолемеју неке царске наредбе. Њихова садржина је била: *Ово ме човеку, кога сам ти послао, немој да учиниш нити какво добро, нити какво зло.* Једну врсту гладијатора толико је волео да је неколицину поставио за официре своје германске телесне страже. Некоме Еутиху, кочијашу на колским тркама, даровао је за време једне свечаности, два милиона сестерција. Лудо је волио коња Инцитата. Уочи циркуских игара увек је по својим војницима наређивао да у целој околини мора бити потпуни мир, да би коњ што мирније спавао. Подигао му је стају од мрамора, направио јасле од слоноваче, покриваче од гримиза, опрему искићену драгим камењем, и најзад, дао му послугу и намештај да би гости били што свечаније примљени у његово име. Прича се да је чак хтио да га учини конзулом.

Многе су чудне појаве прорекле његову смрт. Кип Јупитера Олимпијског, кад су га по његовој наредби преносили у Рим, одједном је праснуо у грохотан смех; радници су у највећем страху побегли, оставивши и кип и справе за преношење. Дан пре убиства, сањао је да седи на небу, крај престоља Јупитерова; одједном га Јупитер гурну палцем десне ноге и сурва га на земљу. Било је двадесет четвртог

јануара, око један сат после подне. Нешто је оклевао да устане и пође на ручак, јер га је још тиштило у желуцу, због Јучерашње гозбе. Најзад је, на наваљивање пријатеља, ипак изишао. У трему, којим је требало да прође. наиђе на скупину дечака из племићких породица, који су били позвани из Азије да одиграју неколико представа у позоришту. Калигула застане и приђе им да их мало поближе упозна и охрабри. И да њихов вођа није рекао да му је ту врло хладно, Калигула би се вратио да види једну њихову пробу. Не зна се тачно шта се у томе тренутку десило. Неки причају да му је, док је разговарао са дечацима, Цереа иза леђа забо мач дубоко у врат, крикнувши: *На дело!*, а да га је трибун Корнелије Сабин, други од уротника, убо у срце. Други кажу да је Сабин, у договору са официрима, уклонио све присутне и по војничком пропису упитао Калигулу за лозинку. „Јупитер“, одговори он, а Цереа повика: *Иди к њему*, и кад се овај окренуо, разбије му ударцем доњу вилицу. Калигула се сруши, згрчи и сугусти тело, вичући да је још жив. Тада се остали бацише на њега и задаше му још тридесет рана, јер је лозинка завереника била: *Понови*. Неки су га секли и по срамним деловима тела. Чим се дигла узбуна, дотрчаше у помоћ слуге са батинама, а одмах за њима и Германи, његова телесна стража. Они су поубијали неколицину завереника, а с њима и неке невинне сенаторе.

Живео је двадесет и девет година, а владао три године, десет месеци и осам дана. Његов су леш крадом однели у ламијанске вртове и бацили га на ломачу, подигнуту на брзу руку; онда су тек нагорелу лешину закопали и гроб прекрили травом. После су га спалиле његове сестре, кад су се вратиле из прогонства и сахраниле његов пепео. Познато је да су пре његова спаљивања, чуваре вртова плашиле неке утваре. Из куће, у којој је погинуо, чула се сваке ноћ и нека ужасна бука, док није до темеља изгорела у једном пожару. С њиме је погинула и његова жена Цезонија. Њу је неки официр пробо мачем, а кћерку су прибили на зид и претукли¹.

¹ Калигула је је владао од 37—41 год.

Клаудије

Клаудије се родио у Лиону, првога августа, за време конзуловања Јулија Антонина и Фабија Африканског. То је било баш онога дана, кад је у томе граду подигнут олтар, у част Августа. Отац га напусти још као нејаког дечка. Кроз цело детињство и младост патио је од различитих и тешких болести. Због тога је и телесно и душевно толико ослабио да ни у зрелијим годинама није више био способан ни за какав посао. Дуго је и после малолетништва био под туђим надзором. Надзирао га је неки учитељ, који је некада био кротитељ животиња. Клаудије се у своме дневнику тужи да су му тога грубог укротитеља намерно наметнули за учитеља, да би ко зна због чега, с њиме што свирепије поступао.

Марљиво се бавио књижевношћу још од раног детињства и често је пред јавношћу читао своје прве саставе. Али ни тиме није постигао да га цене, ни да се понадају да ће од њега нешто бити. Ње-

гова мајка Антонија називала га је *недоношчетом* и *кржљавцем*. И кад би некога грдила због тупоглавости, рекла би: „Глупљи је од мог Клаудија.“ Његова баба Августа била је према њему пуна презрења и врло је ретко с њиме говорила. С времена на време слала би му опомене у оштром и кратком писму или по гласнику. Кад је његова сестра Ливила чула да ће и он једном владати, отворено је говорила да римски народ није заслужио тако недостојну и тешку судбину.

Тако је проживео већ и део живота. У педесетој години постао је цар и ти једном чудном околношћу. Када су Калигулини завереници уклањали од њега светину, под изговором да он жели да буде сам, Клаудије се повуче у неку трпезарију, познату под именом Хермеј. Мало затим, уплашен ломом и виком у тренутку покоља, побегне уједан ходник и сакрије се иза завесе којом су била покривена врата. Неки војник, који је ту случајно забасао, спази његове ноге иза завесе. Желећи да види ко је то, зграби га и извуче напоље. Одмах га препозна и поздрави као цара, док је овај сав уплашен пао пред њега на колена, молећи и за милост.

Одатле га одведе својим друговима војницима, који су били нагрнули са свих страна, мрмљајући и вичући, још у недоумици шта да раде. Они га ставише на носиљку и како су робови били побегли, подигну сами његову носиљку, носећи и је наизменце

на раменима све до логора. Кад га је светина видела у пролазу, онако жалосног и утученог, жалила је његову судбину, мислећи да га воде на погубљење. Доведен у утврђења логора, провео је ноћ међу стражарима, осећајући и више неку нејасну наду, него чврсто самопоуздање, јер се конзули и сенат већ беху дочепали Форума и Капитола помоћу чета које су чувале град. Они су намеравали да успоставе стару слободу. Клаудија позову народни трибуни да у сенату изнесе своје мишљење. Он одговори да га спречавају сила и тешке околности. Али идућег дана, кад је сенат донео неке одлуке са видним колебањем и кад су се мишљења поделила, а светина наоколо скупљена захтевала само једног владара и то самог Клаудија, он позове војску на збор, прими од ње заклетву на верност и обећа сваком војнику петнаест великих сестерција. То је први цар који је новцем купио верност војника.

Као владар, није тражио неке нарочите почасности. Било му је довољно да га називају императором и одбио је све ласкаве почасности које му је упутио сенат. Свадбу своје кћери прославио је сасвим скромно, а такође и рођење унука. Ниједног изгнанника није вратио осим по одлуци сената. Суђењу је присуствовао као обичан члан судског већа. Кад би чланови грађанске власти дошли на представу, он би их, као и остали свет поздравио устајањем и подизањем руке. Извињавао се народним трибуни-

ма, који су стајали око његове председничке столице, што морају да говоре стојећи и јер му је седиште исувише узано. Због тога је за кратко време стекао толико оданости и љубави да је народ са запрешћеном примио вест да су га из заседе убили, на путу за Остију. Свет је грдио и проклињао војнике као његове издајце, а сенаторе као убице и није престао док власти нису извеле на говорницу неколицину очевидаца, који су свечано изјавили да је Клаудије жив и здрав и да ће ускоро стићи.

Где год би се налазио, бојао се завера и од стране поједнаца и од стране понеких странака. Јако се бојао и грађанског рата. Једне ноћи ухватили су крај његове постеље неког човека са боджом у руци. Ухваћена су међу светином и двојица племића, са камом и ловачким ножем. Један га је вребао на излазу из позоришта, а други за време жртвовања код Марсовог храма. Спремали су преврат Гал Азиније и Статилије Корван, унуци говорника Полиона и Месале. Придобили су и неколико Клаудијевих ослобођеника и робова. Фурије Камил Скрибонијан распирио је грађански рат. Али већ после пет дана, борба је престала, јер су се војници, који су прекршили заклетву, покајали и то због једног кобног знамња. Кад су добили заповест да крену против новог цара, одједном, никако нису могли помаћи с места ни развити бојне заставе.

При суђењу је био променљиве природе: час обазрив и mudar, час неразборит и напрасит. Каткада врло неукусан и неурачунљив. Нека мајка није хтела да призна једног младића за свог сина. Докази су били сумњиви и с једне и с друге стране и Клаудије нареди жени да се уда за тога младића. За време неког суђења, један од присутних повика да би неком кривотворитељу требало одсећи и обе руке. Он одмах нареди да дође крвник са камом и справама за мучење. У расправи око једне правничке ствари, он је изјавио писмено, *да приступа мишљењу оних, који имају право*. Због таквог држања, његов је углед толико уздрман, да су га сви и у свакој прилици јавно презирали. Неки римски племић био је неправедно и злонамерно оптужен од својих непријатеља за претерано блудничење. Кад су, као доказ, извели пред њега неколико блудница и кад је видео да Клаудије њине изјаве сматра веродостојним, стао је да грди и псује његову свирепост и малоумност; сав гневан баци му у лице писаљку и бележнице, које је држао у руци и то тако снажно да га је доста тешко ранио у слепоочницу. Сасвим је друкчије поступио са једним другим племићем, познатим развратником. Само га је благо опоменуо да буде мало штедљивији или пажљивији према својој младићској разуданости. И додао је: „Зашто ја морам да знам имена твојих љубавница.“

Између осталих дела, која је учинио за време своје службе, да поменемо ово: купио је убојна кола, сва од чистог сребра, врло скупа и лепо израђена, а затим наредио да их разлупају у сто комадића. У року од само једног дана објавио је двадесет наредаба, од којих је у једној упозорио „да се због изобиља вина, бурад добро премажу смолом, а у другој, да је против убода отровнице најбоље средство отровни сок дрвета тиса."

Увек је будно пазио на сигурност града и на његово снабдевање животним намирницама. Кад је букнуо пожар у Емилијанском кварту и ватра се тешко гасила, он је две ноћ и провео у некој бројачници; и како није било довољно војника и робова, он је по грађанским властима позвао народ из осталих делова града, да притекне у помоћ. Држећ и пред собом касу, подстицао је на што брже гашење и онима највреднијима давао награде у новцу. Кад је једном, због честих суша, завладала велика оскудица, светина му препречи пут преко трга и стаде да га гађа комадима хлеба¹, грдећ и га и псујућ и тако огорчено да се једва склонио у свој двор и то на нека споредна врата. Од тада се увек бринуо да град има у изобиљу хране, чак и за време највеће зиме.

У младости се двапут женио. Прво је узео Емилију Лепиду, Августову праунуку, а затим Еми-

Иронија на тобожње изобиље у хлебу.

лију Медулину, од старе породице диктатора Камилла. Прву је напустио још као девицу, јер су њени родитељи нанели Августу увреду. А друга му је умрла баш на сам дан венчања, од неке тешке болести. После је оженио Планцију Урганилу, кћерку једног триумфатора, а за њом Петину, кћерку неког конзула. Развео се од њих обе; прву је оставио због њене непромишљености; а Петину због њеног развратног живота и због сумње да је извршила неко уморство. Најзад ожени Месалину, кћерку Барбата Месале, свога брата по стрицу. Али, осим осталих њезиних злочина и срамотних дела, кад је сазнао да је објавила и своју удају за Каја Силијена и да је мироздала на чување свештеницима, казни је смрћу; и да свечано обећање пред својом дворском стражом „да ће од сада бити нежења, јер су му женидбе донеле само разочарење; ако прекрши задату реч, нека истога тренутка погине од њихових руку". Али није могао да одржи реч, него је опет ступио у везу са оном истом Петином, коју је отерао и са Лолијом Паулином, која је некад била Кајева жена. Али, мало помало, лудо се заљуби у своју синовницу Агрипину, кћерку брата Германика, која га је примамила нежношћу и миловањем. Тражећ и право, које ће дозволити женидбу са крвним сродницима, наговори неколицину сенатора да затраже на првој седници да он, макар и против своје воље, ожени Агрипину, јер ће тај брак бити од користи и самој

држави; уз то да се и свакоме грађанину дозволи ступање у брак са крвним сродником, и ако се таква веза сматрала до тада грешном и недозвољеном. Није се нашао ниједан човек, који се користио тим правом, изузев једног ослобођеника и неког племића, чијој је свадби присуствовао и он са Агрипином.

Та његова слабост према женама створила је од њега не владара, него роба Све је зависило од њиних несталних прохтева: части, високи чиновници у војсци, наклоност и немилост. Много се тога чинило против његове воље и без његова знања. Да се не бих задржавао на ситницама, казаћу само ово: укинути су царски поклони, које је давао, пресуде поништаване и његове наредбе кришом извртане или потпуно мењане. Он осуди на смрт свога таста Апија Силана и две Јулије; једна је била кћи Друзова, а друга Германикова. Погуби их без икаквих доказа о кривици и без саслушања. Исто тако убије Помпеја, мужа своје старије кћери и Силана, који је био ожењен млађом. Помпеј је прободен мачем, у загрљају једног свога младог љубимца. Силану нареди да се одрекне претуре пре двадесет девог децембра и осуди га на смрт почетком године, баш на сам дан Клаудијеве и Агрипинине свадбе. С невероватном лакоћом отерао је у смрт тридесет и пет сенатора и више од триста римских племића; кад му је официр јавио да је међу њима погубљен и један бивши конзул и додао „да је то учињено по његовој

заповести", Клаудије одговори да није ништа заповедио, не оклевајући и при томе да ипак похвали то крвопролиће. А његови су ослобођеници тврдили да су војници својевољно суделовали у освети свога цара.

У својој држању имао је нечега достојанственог, било кад би стајао или седео, а нарочито кад би се одмарао. Био је крупан и збијен. Његова седа коса чинила му је лице доста лепим. Врат му је био гојазан. Ишао је увек клецавим кораком. Ма какав био израз његова лица, весео, благ, или озбиљан, увек је већ по својој природи имао нечега одвратног. Смејао се врло грубо, а кад би се наљутио, имао је у изразу нечега још наказнијег. Уста су му била пуна пљувачке, а нос увек слинав. Говорио је замуцкујући. Глава му се увек тресла, а нарочито кад би нешто радио.

У ранијим годинама је боловао, али кад је постао цар, здравље га је добро служило. Једино је патио од болова у желуцу. У тренутку желудачног напада помишљао је и на самоубиство.

Био је велика изјелица. Врло је често проводио време за столом; и то не само у кући, него и на сасвим отвореним и забаченим местима. Уз њега било би увек по шест стотина гостију. Давао је гозбу и крај Фуцинског језера. Том приликом скоро се утопио, кад је вода изненада провалила насип. С њиме су за столом била увек његова деца, затим де-

војнице и дечаци из племићких породица, који СУ јели седећи по старом обичају, крај дивана. Гоете, на које је посумњао да су за време јучерашње гозбе украли један златни пехар, позове и сутрадан на гозбу, па изнесе пред њих земљану чашу. Прича се да је намеравао издати проглас „да је гостима за време гозбе слободно пуштати ветрове“, јер је чуо да је једном госту позлило, што је пред њим морао да се уздржи.

Јео је и пио у свако доба и на сваком месту. Кад је једнога дана судио на Августовом тргу, осети диван мирис гозбе, коју су у оближњем храму давали у част Марсових свештеника. Сместа је прекинуо суђење, отишао свештеницима и сео за њихов сто. Од стола се дизао пресит и препит. Одмах би прилегао или заспао, отворених уста. Тада би му гурали у грло перо да га изазову на повраћање. Сан му је био врло кратак: будио се понајчешће о поноћи. Дешавало се да га је и по дану обузимао дрем, за време суђења. Тада би га будили браниоци на тај начин, што би за време одбране намерно појачали глас.

Био је велики женскар. Са мушкарцима није имао уопште љубавних односа. Страствено се коцкао. Чак је издао и једно дело о коцкарској вештини. Том игром се бавио и за време војње. За ту прилику имао је нарочита кола, која се не труцају.

По природи је био свиреп и крволочан, без обзира да ли су ту били ситни или крупни разлози.

Сам је присуствовао мучењу и извршењу казне над окривљенима. Једном је зажелио да по старом обичају, види у Тиволију неко погубљење. Кривце су већ везали за колац, само још крвника није било. Клаудије га је чекао све до вечери, док није стигао, позван чак из Рима. На свакој гладијаторској игри, и на оној, коју је он давао и на свакој другој, наређивао је да се погубе чак и они борци, који су се случајно спотакли и пали. Највише је убијао борце наоружане мрежама, нарочито уживајући у томе да посматра трзаје њихова лица при издисају.

У његовој природи најизразитији су били страх и неповерљивост. Премда се првих дана своје владавине разметао благошћу и обазривошћу, како смо већ рекли, он је гозбама присуствовао, увек окружен наоружаном стражом. Војници су га чак и послуживали за време јела. Пре но што би отишао у посету каквом болеснику, најпре би наредио да му се претресе сваки кутак собе и постеља. Кад су му једном несмотрено открили неку заверу, сковану против њега, толико се уплашио да се скоро одрекао престола. Једнога од завереника, о којима сам сад говорио, ухватише у његовој близини, баш у тренутку кад је приносио жртву. Клаудијс по гласницима сазове одмах сенат; стао је да плаче и јадикuje тужећи се на своју злу судбину, што је изложен сталним опасностима. Растави се од Месалине, коју је волио до лудила; не толико због срамоте,

коју му је нанела, колико због страха, јер је веровао да је она заједно с њеним љубавником Силијем намеравала да га збаци са власти. Тада је на један бедан начин побегао од страха у логор, запиткујући и целим путем да ли је још на престолу.

Његова расејаност и заборавност просто је зграњавала све људе. Ево неколико невероватних примера: кад је после погубљења своје жене Месалине, отишао у трпезарију да руча, упитао је „зашто царица још није дошла“. Многима, које је дан пре погубио, поручи да идућ ега дана дођу на гозбу или на коцкање. И кад је видио да нису дошли, стао је да их грди, пребацујући им да су дремалице и ленчине. Толико се заборављао и у појединим разговорима и у другим стварима да је којипут изгледало да не зна ни ко је он, ни с ким је разговарао, ни када, ни где је то било. Кад се једном у скупштини претресало питање, које се тицало месара и винара, он је повикао: „Молим вас, има ли кога међу вама, ко би могао да живи без чорбе?“ И одмах је стао да прича о изобиљу које је владало у старинским крчмама, одакле је и он сам често добављао вино. Једном су га становници Остије јавно замолили за неку услугу. На то је огорчено повикао да „према њима нсма никаквих обавеза и да је он слободан као и сваки други човек“. Свагде и у свакој прилици питао је отворено: Зар не личим на дете богова? Зар нисам велики говорник? Говорио је и

многе сличне ствари, које не би доликовале ни обичном човеку, а камо ли једном цару, који је уз то био лепо одгојен, књижевно образован и доста учен.

Још као младић бавио се писањем повести, на подстицај Тита Ливија, а на томе послу помогао му је и Флавије. Пред многобројним слушаоцима читао је своје прве саставе, али није могао да заврши читање. Баш у тренутку кад је почео да чита, сломила се клупа под неким дебелком, што је изазвало буру смеха у дворани. Кад је опет настао тајац, он никако није могао да се савлада, него би с времена на време праснуо у смех, сећајући се оне смешне незгоде.

Под крај живота чешће је давао јасне доказе о своме незадовољству и кајању, што је оженио Агрипину и посинио Нерона. Неки ослобођеници су с похвалом истицали његову праведност, кад је казнио неку жену због прељубе. Он је на то одговорио „да је и њему било суђено да увек буде у браку са блудницама, само што њих није стигла казна због прељуба“.

После кратког времена написао је опоруку и потврдио је код свију надлежних власти. Али пре него је ма шта даље предузео, претекла га је и спречила Агрипина, која је и сама била упућена у његове намере, а много тога одали су јој и достављачи. Постоји мишљење да су га отровали. Међутим, не зна се тачно ко га је отровао и којом приликом. Не-

ки причају да га је, за време неке гозбе на Капитолу, отровао ушкопљеник Халот, чија је дужност била да из предострожности први окуси од сваког јела. Други мисле да га је на некој домаћој свечаности отровала сама Агрипина, послуживши га печуркама, које су му биле увек пријатна посланица. Не слажу се ни у томе какви су му били последњи тренуци. Многи тврде да је одмах занемио и превијајућ и се од болова целу ноћ, издахнуо пред само свануће. Други тврде да је од отрова одмах заспао; онда га је пробудило повраћање, јер се на гозби прејео. Затим су му понова дали извесну количину јаког отрова. Не зна се да ли су га ставили у чорбу, коју су му понудили тврдећи да треба мало да се поткрепи, јер је ослабио и огладнио после повраћања; или су му га дали заједно са клистиром, којим се послужио да олакша свој претоварени желудац.

Клаудијеву смрт пажљиво су крили све док се није потпуно осигурао престо његовом наследнику. Приношене су чак и заветне жртве и молитве за његово оздрављење. Па су слали и комичаре, који ће га тобоже по његовој изричној жељи, забављати и увесељавати.

Нерон

Родио се петнаестог децембра у Анциуму, девет месеци после Тиберијеве смрти, То је било баш у само свануће. Тако се десило да су сунчеви зраци дотакли дете пре него што је оно додирнуло земљу¹. Његово рођење побудило је многе страшне слутње, које је нарочито појачала изјава његова оца Домиција, за време честитања: „Од мене и Агрипине могло се родити само једно чудовиште и изрод људски.“ Исто тако показао се један јасан предзнак на дан његова знамења. Гај Цезар, на наваљивање своје сестре да детету да име какво он жели, назове га Клаудијем, по имену свога стрица Клаудија, који је мало доцније, кад је постао цар, посинио Нерона. Али давање тога имена било је више онако од шале и Агрипина није хтела да га прими, јер је Клау-

¹ Код Римљана је био обичај да дете, чим се роди, спусте да се дотакне земље, што је значило да га стављају под окриље њеног божанства.

дије био тада лутка, која је целом двору служила за игру и подсмех. Кад је Нерон навршио три године, изгуби оца. Од њега није примио ни трећину наследства, јер је скоро све приграбио његов сабаштник Гај, који му је мало доцније и мајку отерао у прогонство. Остављен тако скоро без ичега, живео је код своје тетке Лепиде, која га је дала на одгој двојици васпитача, једноме играчу и једноме берберину. Али кад је Клаудије постао цар, Нерону је враћена очевина; и не само то, него је наследио и свога очуха Криспа Пасиена. Моћ и углед његове мајке, кад се вратила из прогонства, толико је порастао да се пронео глас да је Клаудијева жена Месалина хтела убити Нерона на спавању, као опасног такмаца Британикова. Уз то се причало да су убојнице од страха побегле, јер су угледале како је испод његова јастука испузила једна змија. Та прича је проистекла из друге, у којој се тврдило да су једнога дана у Нероновој постељи нашли змијину кошуљицу. По жељи мајчиној, он је ту кошуљицу ставио у златну наруквицу и носио је неко време на десној руци, али кад му је постала одвратна свака успомена на мајку, одбацио је и ту наруквицу; коју је после, кад је запао у крајњу невољу, понова тражио, али узалуд.

Још као дечак, неуморно је и са успехом суделовао на тројанским играма. Кад му је било једанаест година, посини га Клаудије и доведе му за учи-

теља Сенеку, који је тада био сенатор. Прича се да је Сенека једном сањао да је постао Калигулин учитељ. Нерон је ускоро потврдио истинитост тога сна, јер је брзо одао на све могуће начине своју бесну природу. После посињења, његов брат Британик називао га је онако из навике *Пућ обради*. Зато је Нерон упорно настојао да увери Клаудија да Британик није његов син, него једно дете, које му је подметнула Месалина. Лично је сведочио против своје тетке Лепиде да би се додворио Агрипини, која је била њена тужитељица.

Било му је седамнаест година, кад се сазнало да је Клаудије умро. Између дванаест и један поподне појавио се пред дворском стражом. Цело то време било је рђаво, па се није могао наћи и неки други, згоднији тренутак за прорицање, које би дало вести повољне по њега. На стубама царске палате поздраве га као цара. Отуд га на носиљци однесу у војнички логор. Ту на брзу руку скупи војнике и дође у сенат. Одатле је отишао тек увече, примивши све почасти, којима га је сенат обасуо, једино је одбацио почасни назив *Отац отаџбине*, јер је за то био још премлад.

Отуд је отишао да ода Клаудију посмртне почасти. Спремио му је величанствен погреб, одржао му посмртно слово и уврстио га међу богове. Врло је свечано прославио и успомену на свог оца Домиција. Својој мајци дао је безграничну моћ и углед.

Првог дана своје владавине, официру царске телесне страже одредио је за лозинку: *најбоља мајка*. Често су га после виђали како јавно иде с њоме у истој носилци. Подигао је насеље Анциј, које су сачињавали ислужени војници и богати официри, који су ту пренели своје обитавалиште. Ту је саградио и једну одличну луку, за коју је утрошио много новаца.

Да би што више учврстио добро мишљење о себи, објавио је да ће владати угледајући се на Августа. У свакој прилици показивао се издашним, благим и сусретљивим. Неке порезе је или укинуо или смањио. Сенаторима, који су били племић ког порекла, али врло сиромашни, дао је годишње плате, од којих понекима и по пет стотина великих сестерција. Сваког месеца давао је бадава жито војницима царске телесне страже. Кад се једном десило да су му, по обичају, донели на потпис неку смртну пресуду, приметио је тужно: „О камо среће да не знам писати.“ Поздрављао је сваког грађанина поименце. Кад му је сенат свечано изразио захвалност, одговорио је : „Захвалите ми, кад то будем заслужио.“ Допуштао је да и народ присуствује његовим вежбама на Марсовом пољу. Чешће пута је држао пред светином говоре. Читао је и песме и то не само код куће, него и у позоришту. Народ је био тим читањем толико одушевљен, да је због тога одржано благодарење, а један део прочитаних стихова излили су у златна слова и посветили Јупитеру.

Давао је многе и разнолике представе; игре, које је он називао *младић ким или играма младости*; затим циркуске игре, позоришне представе и гладнаторске борбе. Допуштао је и старим конзулима и седим господама да присуствују играма младости. На *величанственим играма*, које су давале за вечну срећу државе, суделовали су многи од племића и мушкарци и жене. Један познати римски племић оптрчао би стазу, јашући на слону. Затим се давала Афранијева комедија „Пожар“. У једноме чину, који приказује кућу у пламену, глумцима је било дозвољено да из запаљене куће разграбе сав намештај и задрже га за себе. Кроз цело то време делио је и расипао у народ дарове у многим и разноврсним стварима : сваког дана по неколико хиљада птица разних врста, затим обиље јестива, жита и других животних намирница; па онда хаљине, злато, сребро, драго камење, бисер, слике, земљишта, марву, па чак и припитомљену зверад. Најзад је поклањао лађе и острва.

Све ове игре посматрао је са врха позорнице. На представи, коју је давао у дрвеном амфитеатру што га је за годину дана саградио крај Марсова поља, није никога дао погубити, па ни оне праве кривце. Извео је у борбу и четири стотине сенатора, шест стотина римских племића и још неке међу њима, људс непорочне и угледне. Затим је извео и кротитеље животиња и остало помоћно особље у

циркусу. Давао је и поморску битку. Том приликом видело се како немани пливају, ронећ и и израњајућ и из морске воде. Приказао је и неке пирхијске игре, које су изводили младић и. Неколицини њих подарио је после представе римско грађанство, Једна од тачака пирхијских игара била је Пазифае: на неку жену, скривену у дрвеној крави, скочио је бик да се с њоме спари. Многи од гледалаца тврдили су да се то заиста догодило. Један опет, играјућ и Икара, стрмоглавио се и пао крај Нерона, попрскавши га својом крвљу. Све те игре Нерон је врло ретко гледао са свога почасног места. Обично их је посматрао кроз неке мале отворе, а после иза неке оgrade, која је била потпуно застрта. За време гимнастичких игара, које је давао на Марсовом пољу, први пут је усред свечаног обреда, скинуо своју браду, ставио је у златну кутију, окићену скупим бисерјем и принео је као жртву Јупитеру.

Од вештина, којима се у младости бавио, најдража му је била музика. Чим је постао цар, позвао је к себи Терпна, тада најчувенијег цитаристу. Данима и данима, слушао га је увек после ручка како пева и пребире вешто по цитари : И то би трајало скоро до самог сванућа. Мало помало почео је и сам да улази у ту вештину и да се вежба. Затим је стао да будно пази на свој глас. Не само да га сачува, него и појача, као што то обично раде уметници те врсте. При легању, увек би ставио на груди неку олов-

ну плочицу, Узимао је и средства за повраћање и чишћење; избегавао јела и пића, која би могла да му ослабе или упропасте глас То је трајало све док није зажелео да се појави на позорници, умишљајућ и да има диван глас, и ако му је био крештав и промукао. Често је пред својим пријатељима понављао ону грчку изреку *да музика нема никакве вредности, акоје нико не чује*. Најпре се појавио у напуљском позоришту. Певајућ и, толико се занео да није ни осетио снажни потрес земље, који се тада случајно десио; и није престао, док није отпевао своју улогу до краја. У Напуљу је остао још неко време, певајућ и сваког дана. Затим се повукао на извесно време, да би одморио и освежио глас. Али горућ и од жудње да се опет појави, отиде из купатила у позориште, препуно света. Сишао је у оркестар да нешто мало заложи. Затим је гледаоцима објавио на грчком: „Кад мало пијуцнем, нешто ћу вам лепо отпевати“. Занесен хвалама, којим су га обасули становници Александрије, пристигли у Напуљ у великом броју, због трговине, многе је из саме Александрије позвао да му дођу. Скупио је неколико младића из угледних породица и више од пет хиљада отреситих и снажних младића из нижих слојева. Све их је поделио у неколико навијачких група да се науче пљескати на различите начине, који су се називали „зујање“, „дланом о длан“ и „лупњава поћупу“. Док је певао, служила би га нека деца, намирисане косе и са прстеном на левој руци. Њихов во-

ђа имао је плату од четири стотине сестерција. Тoliko је ценио свој певачки дар, да је у Риму пре утврђеног времена давао Неронске игре, о којима смо већ чули. Сви су у највећем одушевљењу тражили да чују његов божанствени глас. На то је он одговорио: „Пружићу вам то уживање у својим вртovima". Али када се томе одушевљењу придружила и стража, која је баш тада била на служби, најзад је пристао и одмах наредио да се и његово име унесе у списак такмичара. Извлачио је коцку као и остали и ушао по реду, који му је коцком био одређен. Дошао је у пратњи преторијанских заповедника, који су му носили цитару, војничких трибуна и најоданијих пријатеља. Застао је, опробао цитару и по бившем конзулу Клувију Руфу објавио да ће певати Ниобу. И збиља, певао је све до четири сата по подне. Остали део музичке утакмице одложио је за идућу годину, да би што чешће имао прилике да пева. Међутим, то одлагање изгледало му је и сувише дуго, па је због тога често иступао у појединим позориштима. За то му је један претор исплатио милион сестерција. Певао је такође и у трагедијама. Играо је богове и хероје, богиње и херојине. Обично би при томе навлачио маске, које су личиле на њега или на неку жену, која му је тада била најдража. Између осталих улога играо је „Канацеју при порођају", „Ореста убојицу мајке", „Слепог Едипа", и „Бесног Херкула". Кад је неки војник новајлија, који је чувао стражу на улазу у позориште, ви-

дио у томе последњем комаду свога господара спутаног у окове, притрчао је да га спасе, мислећи да је то стварност.

Имао је страст за коњичким вежбама, још од свога најранијег детињства. Врло је често говорио о циркуским тркама, иако му је то учитељ строго забранио. Једном је пред својим школским друговима зажалио на судбину неког зеленог тркача, кога је коњ вукао за собом. Кад га је учитељ због тога прекорио, одговорио је лажући: „Говорио сам о Хектору". У првим данима своје владавине играо се колицима од слоноваче, котрљајући и их по столу. Бежао би од куће, чим би чуо да се дају ма и најобичније циркуске представе. Најпре је то чинио кришом, а после и јавно, тако, да је свако знао за њега где борави, кад није код куће. Објавио је да ће повећати број награда. Због тога су се представе продужиле све до вечери, а трке се удвостручиле. Зато су вође зелених и плавих дозвољавале својим тркачима излазак на терен, једино под условом да трке трају цели дан. Нерон је и сам хтео да суделује на тим тркама. Прво се огледао у томе, у својим вртovima, у присуству својих робова и најпростије светине. Затим се појавио на играма у циркусу, пред многобројним гледаоцима. Један је ослобођеник дао знак за почетак, са оног истог места, одакле и судије на утакмицама.

Није се задовољио само тим иступом у Риму, него је због тога отишао и у Грчку, како смо већ пре споменули. Градови, у којима су се давала музичка такмичења, решише да му пошаљу све победне венце, које су појединци добили на тим утакмицама. Кад су му их предали, то му је толико поласкало да је посланике не само примио у аудијенцију и то пре свију, него их је чак задржао на ручку. Неки од њих замолише га том приликом да им нешто отпева после обеда. Почашћен громким одобравањем, повикао је одушевљено: „Само су Грци способни да слушају музику, само су они достојни мога талента“. Одмах је наставио пут, и чим је стигао у Касиопу, певао је пред жртвеником Јупитера Касија.

Појављивао се скоро на свакој представи. Учествовао је утакмице, које су се иначе давале ређе и у извесним размацима, да би што чешће на њима суделовао. Док је он певао, нико није смео да изиђе, па ни у највећој нужди. Прича се, да су се тада десили и порођаји. Многи су, изморени од слушања и плескања, кришом прескакали зидине, јер су врата била закључана. Неки су падали, правећи се да су мртви, не би ли их као лешине што пре изнели напоље. Невероватно је с коликим се страхом и забринутостју такмичио; с каквом завишћу према такмацима и с коликим неповерењем према судијама. Уходио је противнике, оговарао их и набеђивао из потаје, Као да су му равни по положају и моћи.

Понекад би их, кад би се срели, отворено нападао и псовао. Међутим, пред сваки свој излазак на позорницу, увек би се с највећим поштовањем обрађао судијама за музичке утакмице: „Све што сам могао, учинио сам. Али, исход зависи од среће. Но, ви ћете као мудри и искусни људи искључити сваку случајност“. Кад би га на то охрабрили, повлачио се, мало умирен; али сасвим мало, јер глелажућ и неке од судија како стидљиво ћуте, сматрао је то лукавостју и нерасположењем према себи.

Слепо се покоравао правилима утакмице. Никад се није усудио да пљуне, а зној би са чела приметно обрисао лактом. У некој трагедији случајно му је испала палица из руке, што није смело да се деси. Кришом је подиже, дрхтећи од страха, да га због тога не искључе са такмичења. Да би га некако умирио један га је глумац уверавао да нико од слушалаца није ни приметио ту незгуду, од силне радости и одушевљења. Сам је себе оглашавао победником. Наредио је да се поруше и баце на њубриште сви споменици и статуе пређашњих победника, да им тако затре сваки траг и успомену. Хтео је да добије награду и на колским тркама за време олимпијских игара. Такмичио се на колима, у која је било упрегнуто десет коња. Али се срушио и он и кола. Кад су га дигли, једва се држао на ногама, од силних болова. Није могао даље да се такмичи. Уза све то проглашен је победником. Одлазећи ода-

тле, даровао је слободу целој провинцији, а судијама дао велику своту новаца и учинио их римским грађанима.

Из Грчке се вратио у Напуљ, где се први пут појавио на сцени. На колима, која су вукли белци, ушао је у град, али не кроз капију, него су за ту прилику на једноме месту порушили зидине. Само су победници на играма имали част да тако уђу у град. На исти начин ушао је у Анциум, затим у Албанум и најзад у Рим. Ту се појавио на Августовим триумфаторским колима, огрнут у гримиз извезен златним звездама, На глави је носио олимпијски победнички венац, а у десној руци питијески. Свечана пратња, која је пред њим ступала, носила је остале победне венце са натписима, где их је добио, кога је победио, у којој песми и у којој улози. За њим се тискала гомила обожавалаца, вичући: „Ми смо цареви војници, ми смо сведоци његове победе“. Одатле је преко Велабре и форума стигао у Аполонов храм на Палатину. Успут су приносили жртве у част његова доласка. Пут, којим је пролазио, посипали су цвећем, мирисима, играчкама и колачима. Своје победне венце поразмештао је око постеље у спаваћој соби. Подигао је и статуе, које га приказују у улози певача. Дао је ковати и новац с тим ликом. И после свега тога није му било ни на крај памети да се одмори и смири у своме славољубљу. Да не би трошио и квариио глас, војницима је издавао запове-

сти само преко посредника. Над сваким његовим чином бдио је учитељ који га је опомињао час да припази на плућа, час да уста покрије рупцем. Пружао је или примао пријатељство према томе, колико би ко ценио и хвалио његов певачки дар.

Брзо је огрезао у све могуће пороке: раскош, похотљивост, шкртост, свирепост; и то у почетку неосетно и потајно и као од неког младић ког несташлука. Свакоме је било јасно да су ти пороци израз његове зле природе, а не младићке разуданости.

Чим би се смрачило, натукао би на главу капу или шлем и одјурио на улицу, вуцарајући и се по ћорсокацима и банчећи по крчмама. Нападао је мирне пролазнике; тукао их до крви и бацао у канале, ако су се бранили. Разбијао је излоге, пљачкао из њих робу и после је на лицитацији продавао. Често му је у тим тучњавама био и живот у опасности. Једном приликом скоро да га није убио неки сенатор, чију је жену напао у пролазу. Од тада је увече излазио на улицу само у пратњи неколицине својих чувара, који су га пратили потајно и на извесном одстојању. Дању, кад би ишао у позориште носили су га у затвореној носиљци. Често се и он, као сасвим обичан гледалац, мсшао у свађу глумаца. И кад би дошло до туче, гађао би као и други, своје противнике каменицама и клупама. Том приликом разбио је главу чак и једном претору.

Грезнуо је у пороке све дубље. И то све отвореније и дрскије. Пијанчио је на гозбама редовно, од подне до поноћи. Купао се чешће у топлој води, а о летњим жегама у води расхлађеној снегом. Понекад је вечеравао на отвореним местима. На Марсовом пољу или у Великом циркусу, где би га служиле блуднице и свирачи. Кад би силазио у Остију на Тиберу или се возикао на чамцу по Бајском заливу, дуж обале куда је пролазио подизали би за њега нарочита свратишта, пуна јавних жена, које су му се успут нудиле.

Да не говорим о завођењу туђих жена и другим гадостима, споменућу само да је силовао весталку Рубрију. Мало је требало па да узме за жену своју ослобођеницу Актену. Чак је подмитио неке бивше конзуле да се закуну да је она краљевског порекла. Дао је да се дечаку Спорусу одсече уд, хтијућ и на тај начин да га преобрази у жену. У сјајној и богатој свадби ожени се њиме и учини га царицом. Неко се сасвим умесно нашалио да би род људски био много срећнији да је Неронов отац Домиције имао таку жену. Тог Споруса китио је свим владарским украсима, стављао га крај себе на носиљку и одлазио с њиме у друштва, на грчку пијаци и у римске квартове. При томе би га чешће нежно љубио. Хтио је да и своју мајку узме за љубавницу. Нико у то није сумњао. Али су га од тога одвратили њени непријатељи, плашећи га да ће та охоло и на-

прасита жена искористити ту његову нарочиту наклоност. После је међу своје љубавнице узео и једну, за коју се говорило да јако личи на његову мајку Агрипину. Кад год би ишао са својом мајком на носиљци, увек би се, како многи тврде, на његовој одећи приметили трагови оскрвнућа.

За њега више није постојао стид. Скоро сваки део његова тела био је већ задрљан. Пронашао је и неки нови начин да засити своју похотљивост: обучен у кожу звери јурнуо би из кавеза на своје жртве, жене и људе, који су нарочито за ту прилику били везани за стубове. Кад би на њима заситио своје страсти, онда би се подао своме слободњаку Дорифору, који га је узео за „жену“, као што је он Споруса. При томе би подражавао јаукање девице у првом љубавном заносу. Дознао сам од многих људи да је био уверен у то, да ниједан човек није невин и чист. Сви вешто и лукаво крију своје пороке. Зато је свакоме, ко би му признао своје гадне пороке, праштао и све остале кривице.

Сматрао је да је расипност једина корист, коју човек има од богатства: непоштени су и тврдице људи који живе с рачуном, а расипници и коцкари достојни су сваке хвале. Дивио се своме ујаку Гају, највише због тога, што је силно богатство Тиберијево профућ као за кратко време. Био је до крајности разметљив и расипан. На Тиридата је, просто да човек не поверује, трошио дневно по осамдесет

хиљада сестерција. А на одласку дао му је милион и више. Певачу Менекрату и гладијатору Спицилу даровао је земљишта и куће, које су у знак признања добијали само триумфатори. Приредио је сјајан погреб зеленашу Панероту, коме је за живота поклонио многе дивне замкове и у селу и у граду. Свако је одело носио само једанпут. Ловио је рибу златном удицом и пурпурним мрежама. Прича се да га је на путу пратило ни мање ни више, него хиљаду кола. Мазге су биле потковане сребрним потковима, а мазгари у одећама од скупе канузинске вуне. Његови кочијаши и тркачи били су украшени наруквицама.

Ни на шта није толико расипао, као на своје грађевине. Проширио је двор од брда Палатина, па све до Есквилија, Најпре га је назвао „привременим станом“, а кад га је обновио после пожара, дао му је име „Златни двор“. Да би се видело колико је овај двор био раскошан и простран довољно је само споменути да је у трему стајала његова статуа, висока сто двадесет стопа; да су тремови са три реда стубова, били дуги хиљаду стопа. Једно право језеро ширило се у дворишту палате; затим зграде, којих је било толико, да су личиле на неки велики град; па засеоци, поља, виногради, пашњаци и шуме, све пуно стада и дивљачи. Унутра је све било опточено златом и окићено бисерима и драгим камењем. У трпезаријама стропови од слоноваче, били су по-

кретљиви и са њих је на госте падала киша од ружа и мириса. Његова главна трпезарија имала је свод, који се обртао и дању и ноћу, сликовито приказујући кретање планета. Кад је потпуно довршио своју палату, изјавио ЈС очито задовољан: „Е, сад сам се тек сместио, као прави човек“. Намеравао је да сагради једну покривену бању, која ће се протежати од Мизене, све до Авернског језера; хтео је да је огради и да у њу наврати сву воду са Баја. Бавио се мишљу да прокопа један канал, од Авернског језера па све до луке Остије, да би по води могао отићи и на море. За извршење тих послова наредио је да се сви кривци из целе државе пусте из затвора и доведу у Рим, па и највећи и злочинци; и да се у будуће сви кривци без разлике кажњавају на принсиан рад. Ту његову расипност, којој нису били довољни ни сви државни приходи, повећавала је једна нарочита околност; нека луда нада да ће се дочепати огромне ризнице закопаног блага. Слепо је веровао некоме римском племићу, који га је уверавао да се то благо налази негде у Африци, у неким пустим пећинама, где га је склонила краљица Дидона, бежећи из Тира; и да га може наћи без по муке. Тако је тврдио.

Преварен у својим надама, потпуно празне кесе и и без икаквих других средстава, прибегао је конфисковању и пљачки, јер више није могао да одлаже са платом војницима и пензијом ветеранима.

Захтевао је од градова целе царевине наградне венце, које су му понудили као победнику у играма. Забранио је да се употребљава боја пурпура и аметиста. Једног пазарног дана наговорио је неког трговца да му прода неколико унција само да нађе повода да оглоби и њега и све остале трговце. Кад је једном певао у театру и опазио неку даму, обучену у хаљину забрањене боје, он упозори на њу своје прокураторе. И када ју је уклонио из позоришта, одузе јој не само хаљину, него и цело имање. Кад би коме поверио какав посао, увек би додао: „Ти знаш шта ми треба. Учинимо тако, као да се то тиче сваког од нас“. Најзад је стао да пљачка храмове те даде да се истопе сви златни и сребрни кипови богова, па чак и оних кућних, које је Галба обновио.

Најпре је на Клаудију показао своју крвничку и оцеубилачку природу. Ако и није био виновник његовој смрти, а оно је сигурно знао да му се припрема. Он то нимало није тајио. И служећи се неком грчком изреком, назвао је божанском храном гљиве, којима је Клаудије био отрован. Грдио га је мртвог и оптуживао колико због његове свирепости, толико и због лудости. Изругивао се њиме, говорећи да је престао *боравити* међу људима, продужујући при изговору први слог те речи, тако да је личила на једну грчку реч, која значи *битилуд*. Поништио је многе његове одредбе, јер је сматрао да их је дао глуп и

малоуман човек. Једва му је подигао споменик и то од најпростијег грађанца. Британика је такође отровао.

Због своје строгости према њему и сталног прекоревана - а сматрала је да има права на то - мајка му је постала несносна. Стога је наурио да је омрази, говорећи с времена на време да ће јој уступити престо и да ће се повући на Родос. Ускоро, олудео јој је све почаст и сву моћ; римску и германску гарду и најзад је прогна са двора. Но није се само на томе задржао: прогањао ју је све догод је била у Риму, задржавајући и се због парница; а када се повукла на село, слао је и тамо своје људе да је псују и оговарају. Али уплашен њеним претњама и жестином њене нарави, решио се да је убије. Помисли на отров, али се предомисли јер је она за то знала и чувала га се. Измислио је једну справу која ће са таванице да падне на њу приликом спавања. Но и та намера би осујећена. Тада се сети једнога брода помоћу опрега, нарочито удешеног да се изломи и да је убије удавивши је или згњечивши је. Прегварајући се да хоће да се помири, нежним писмима је позва да дође у Бај да заједно прославе Минервине празнике. За трпезом ју је задржао дуго да би дао времена заповедницима галија да, као случајно, ударе у ону коју су доводили за мајку, и да је размрскају. Када му је мајка пошла кући и у Баул понуди јој место оне размрскане, другу галију нарочито саграђену за њено убиство. Испрати је са радошћу, и опраштајући се. пољуби је

у недра. Пробдио је један део ноћ и чекајући са стрепњом како је испао његов потхват. Но када је Луције Агерин, ослобођеник Агрипинин дотрчао са радосном вешћу да му јави да се његова мајка пливањем спасла, он не знаде чему да се окрене. Неприметно подметну крај Луција нож, те заповеди да га ухапсе и окују као тобожњег убицу послатог од Агрипине. Затим је заповедио да Агрипину убију. Но када је видео да је његов злочин откривен, пронео је глас да је сама себи одузела живот. Сведоци наводе грозне податке, да је дотрчао да види леш; да га је дотакао, да је хвалио по неки део њенога тела, а кудио друге делове, и да је у међувремену затражио да пије. И поред улагивања народа и сената, од своје савести није могао побећи. Признавао је да га слика његове мајке прати и да му фурије показују осветничке бичеве и њихове пламене буктиње. Покушао је да отера те сени умрлих неким чаролијама. При путовању по Грчкој није смео да се посвети Елеузинским мистеријама, уплашен гласом викача који је заповедао непобожнима и злочинцима да се удаље.

Убрзо се деси и смрт његове тетке. Била је болесна од неке цревне болести. Отишао је да је посети. И та жена већ у годинама, додирујући му браду као да хоће да га помилује, рече му: „Тек када будем видела да је нестало ове браде, доста ће ми бити живота“. Као шалећ и се рекао је онима који су били око њега да ће је убити на месту. Заповедио је лекару да

болесници даје прстерано много средстава за чишћење. Није још ни умрла, а он се дочепавши њених добара и да не би ништа изгубио, уништи њен тестаменат.

Поред Октавије имао је за жену и Попеју, кћерку једнога квестора, удату пре тога за једнога римскога племића - и Статилију Месалпну, унуку Таура, који је био два пута конзул. Да би се Статилијом оженио, Нерон је убио њенога мужа Атика Вестина, тадашњег конзула. Засићен Октавијом, рекао је својим пријатељима који су га осуђивали, да је за њу довољно што ју је учинио царицом. Неколико пута је хтео да је удави, и отерао је под изговором да је нероткиња. Али како је народ осуђивао гај развод, и грдио га због тога, он је прво отера, а затим је уморио као прељубницу. Клевета је била тако очевидна да је од свих оних који су стављени на муке тврдећи да је она невинна, лукавошћу подговорио неког Аницета да призна како је згрешио са Октавијом. Отеравши Октавију, дванаест дана по том, оженио се Попејом. И њу је једино волео. Но то му ништа није сметало да је убије једним ударцем ноге, и то зато што га је, док је била у другом стању и болесна, једном изгрдила када се вратио и сувише доцкан са једне колске трке.

Није постојала ни једна врста веза која је могла да буде сигурна од његових атентата. Погубио је Антонију, кћерку Клаудија као завереницу, јер није хтела да се прими Попејиног места. Исто тако је по-

ступао са свима који су му били привржени и савезници; између осталих и са младим Аулом Планцијем, кога је прво силовао па га онда погубио, говорећи: „Нека сад иде да пољуби мога наследника“, јер је веровао да је Агрипина волела Планција и хтела да га васпита за царевање. Попеја, пре но што ће се удати за Нерона, имала је сина Руфија Криспина. Једном, дете се играло „цара“, што је било довољно да Нерон заповеди својим слугама да га удаве кад буде пецао рибе. Прогнао је свога брата по млеку Туска, зато што се као управитељ Египта окупао у бањама спремљеним за цара. Натерао је у смрт свога учитеља Сенеку. Обећао је био Бурку преторијанском префекту неки лек за гушобољу: послао му је отров. На исти начин је погубио и богате ослобођенике који су били његови приврженици и помагачи. Није био мање суров ни према странцима.

Неколико ноћи била се појављивала репатица звезда која, како се веровало, прети величинама. Узнемирен због те појаве, дознао је од астролога Бабила да су цареви имали обичај да се бране од тога злокобнога знамења уморством великаша. Одмах се реши да погуби све највиђеније Римљане. За то му се указа добра прилика. Наиме, откриле су се две завере, Пизона у Риму и Виниција у Беневенту. Заверенике доведоше пред њега оковане троструким ланцима. Неки су признали своју намеру, а други су, нападајући га за све злочине, твр-

дили да му нису могли друкчије помоћи до његовом смрћу. Деца завереника била су истерана из Рима, те отрована или остављена да умру од глади. Нека су била заклана за времс ручка са својим учитељима и робовима.

Од тада, нападао је без разлике и под разним изговорима на све онс, којих је хтео да се ослободи. Починио је злочин над Салвидијеном Орфитотн, над Касијем Лонгином правознапцем и слепим, зато што је ставио слику Касија, убице Пезара, поред својих прадедова.

Онима који су били осуђени остављао је само један сат времена. Да не би било никаквога неспоразума слати су са онима који су морали да их погубе, и једним лекарем да их *иегује*, како би он то рекао, то јест да им пресече вене. Хтео је да неке да неком Египћанину, људождеру. Горд што је могао то све починити без непријатних последица, тврдио је да ни један цар није знао шта се све може учинити на престолу. Често пута би говорио да неће штетити ни сенаторе и да ће дати војницима и ослобођеницима заповест да униште тај рсд. Никада није пољубио нити поздравио некога сенатора. У молитви коју би изговарао пре но што ће започети радове на бушењу земљоуза, изрицао би жељу за здравље своје и римскога народа. а ни једном не би споменуо сенат.

Није поштедео ни римски народ, ни бедеме Рима. Кад неко спомену Грчку пословицу: „После нас потоп“, он одговори: „Нека све пропадне само нека сам ја још жив“, И радио је, доследно томе. Тако, непријатно дирнут, као што је тврдио, због неукусности старих споменика и узаности и неправилности улица, запали целу варош. То учини тако јавно, да ни конзуларни грађани нису смели да спрече робове, које би затекли у својим кућама са кучином и зубљама. Неке суседне зграде Златнога дворца, чија је земљишта веома прижељкивао, биле су запаљене и порушене ратним справама, јер су биле сазидане од камена. Пожар је трајао шест дана и седам ноћи. За то време народ се склонио по гробовима. Пожар је, између осталог, прогутао небројено много појединих кућа, домове бивших римских војсковођа још препуне плена непријатељског, храмове римских царева саграђене за време галских и картагинских ратова и све најзначајније споменике бивше републике. Усхићен, како је он говорио, лепотом пламена посматрао је тај приказ са врха Мезенине куле, певајући у глумачком оделу тројански пожар. Обећао је да ће, ако ништа друго, дозволити да се претраже згаришта. Но, пошто је хтео да се обогати том јавном несрећом, никоме није допустио да им се приближи. Чак је изискивао порезе ради обнове града. Уништио је провинције и упропастио појединце.

Невољама и недаћама које су се морале подносити под владавином таквога цара, придружиле су се и друге несреће: куга која је уморила тридесет хиљада људи, крвави пораз у Британији, и заузимање и пљачка двеју врло важних тврђава; затим један сраман губитак у Арменији, где су легије пале у ропство, а који замало није био пресудан за пропаст Сирије.

Изненађује да није ништа стрпљивије подносио до сатире и увреде. Ни према коме није био толико попустљив колико према онима, који су га ружили у прози и у стиху. Противу њега су писани грчки и латински епиграми, као, рецимо, ови:

„Три су човека убице, који су убили својемајке: Нерон, Орест и Алкмеон“.

„Нерон је достојан Енејиног потомства: један је смакао свога оца, други своју мајку“.

„Док Нерон прелази преко жица харфе, Парт затеже жице свога лука: један ће бити музички Аполон, други стрељачки Аполон“.

„Рим ће ускоро бити самоједна кућа. Римљани повуците се у Веје; само да та кућа не присвоји и Веје“.

Није гонио писце и биојс против оних који су за њих тражили строгу казну. Циник Исидор рекао му је јавно: „Ти изванредно певаш Науплијеве патње и једеш своје добро“. Датус, глумац ателанских

игара, почео је овим речима неку песму: „Добар дан, оче мој; добар дан, мајко моја“ ; час га је представљао како пије, час како плива, мислећи на Клаудијеву и Агрипинину смрт. На крају сцене учини покрет, којим је скретао пажњу сенату и рече: „Ускоро ће еш отићи и Плутону“, Нерон се задовољи да овога филозофа и комичара изгна из Рима и Италије просто зато што се плашио да ће показујући се због тога осетљив, на себе навући и још већу срамоту.

Најзад, пошто је свет подносио ово чудовиште скоро четрнаест година, проговори правда. Виндекс који је као пропретор командовао у Галији, дао је први знак, подигнувши своју провинцију на побуну. Нерону се раније прорицало да ће бити свргнут с престола. Због тога је он често говорио : „Уметник живи свуда“. Обећавано му је да би после свога силажења с престола добио царство Истока; поред тога краљевину Јерусалима. Делфијско пророчанство опоменуло га је да се чува своје седамдесет и треће године. Уверен да ће умрети у тим годинама, а врло удаљен од мисли о годинама Галбе, свога наследника, мислио је да ће сигурно дочекати дубоку старост и трајну срећу. У Напуљу је, као за прву новост, дознао за галски устанак; истога дана у који је пре неколико година уморио своју мајку. Тако је изгледао миран да се помислило да је сретан што му се пружила добра прилика да може опљачкати богате провинције. Ишао је да види бор-

бу атлета за коју је показао много радозналости. За трpezом је примио неке хитније новости и понео се претњама према побуњеницима. За осам дана није дао ни један договор, ни једну заповест - изгледало је као да је све заборавио. Најзад, дирнут страховитим прогласима Виндексовим, писао је сенату, извињавајући се што не може услед гушобоље. лично доћи у Рим, да би га опоменуо да треба осветити царство. Ништа му није теже падало, колико то да га је Виндекс сматрао лошим музичарем и звао га Риђ обради место Нерон, С обзиром на друга подметања ништа, као што је њему изгледало, није лажније звучало но пребацивање које му се чинило у погледу његовог непознавања уметности. С врсмена на време упитао би да ли има некога ко би у томе од њега био способнији. Гласници су стизали један за другим. Престрашен, врати се у Рим. Једно лакомислено предсказање умири га. Наиме, видео је најједном споменику галскога војника, кога је оборио римски коњаник. Пред тим призором обузе га неизмерна радост, те захвали боговима. Стигавши у Рим не сазва ни народ ни сенат. На брзину се саветовао са неколико најзнатнијих грађана, а остатак дана провео је у посматрању хидрауличних справа нарочите врсте.

Чувши вест о Галбиној побуни сасвим изгуби храброст, и дуго је лежао на земљи без свести, без гласа и полумртав. Повративши се, поцепав одело,

лупну се по глави вичућ и да је с њим свршено. Његова дадиља га је тешила подсећајућ и га на сличне поразе, који су се дешавали другим царевима. Одговорио је да његовој несрећи нема равне и да ће изгубити престо још за живота. Па ипак, ништа није променио у начину свога размаженога и обеснога живота. Примивши неке срећне вести, дао је велики ручак и написао сатиричне стихове против вођа побуне. Те стихове је певао пропраћујућ и их покретима једнога лакрдијаша.

Тврди се, да је на први глас о побуни замислио такве свирепе казне, достојне његове природе. Хтео је да збаци и покоље све управитеље провинција и све заповеднике легија, пошто су сви били саучесници у завери; да поубија све прогнанике и све Гале који су остали у Риму. Прве да се не би придружиле побуњеницима, друге као помагаче и сукривце њихових сународника. Хтео је да препусти легијама пљачку Галије, да отрује цео сенат при некој гозби, да спали Рим и да пусти дивље звери на народ да не би могао да се одбрани од пожара. Али одвраћен од тих намера више због очајања, што не може да их изврши, но због њихове страхоте, мислио је да је већ време да приступи послу. Збацио је конзуле и ставио се сам на њихово место, мислећи да ће Гали бити покорени само под једним конзулом. Када је, после једнога обеда, узео у своје руке ликторске снопове, наслоњен на раме својих при-

јатеља говорио им је да ће, чим стигне међу Гале, појавити се пред њима без оружја и сав у сузама, те да ће њих његово кајање тронути, и сутрадан - у општој радости певаће победничке песме.

Од припрема за свој полазак, прва му је брига била да понесе музичке справе, да исече косу својим наложницама исто као и људима, те да их поведе са собом наоружане секирама и амазонским штитовима. Позвао је под римске заставе све грађане; но како се нико, ко је имао наредбу да носи оружје, није појавио, он затражи од сваког домаћина извештај број слугу и изабра најбоље, не изузимајући надзорнике и секретаре.

Тражио је да пре времена плате трибут свих сталези, и нареди да се сместа плати сав дужни порез. Скупоћа животних намирница још више појача мржњу против атлета, које је издржавао Нерон. Десило се случајно да, за време неке оскудице, један брод из Александрије донесе песак за њих. Духови се узбунеше и није било погрде којом га нису ружили. На врх његовог кипа ставили су један чуперак косе са овим грчким натписом: „Ево најзад часа битке; ево часа да се „вуче““. За један други кип привезали су џак, написавши ове речи: „Што се мене тиче нисам ништа урадио, али ти, ти си заиста заслужио „џак““.

¹ Био је обичај да лешеве злочинаца вуку по блату.

Ускоро дозна да су се и све остале чете побуниле. Примивши ту вест, поцепа писмо које му је донето за време ручка, преврну сто, изломи две вазе које је веома ценио и које је називао *хомерским*, јер су били на њима извајани призори из хомерових песама; узе од Локусте отров, стави га у златну кутију и склони се у баште Сервилијеве. Док су његови највернији ослобођеници по његовој заповести ишли до Остије да би припремили бродове, хтео је да наговори трибуне и центурионе преторијанских стража да побегну с њим: али се једни извише; други отворено одбише; чак један од њих повика: зар је тако тешко умрети? Онда је размишљао, да ли да се склони код Парћана или да се баци пред ноге Галби, или да се појави сав у црнини на трибини где се држе свечане беседе, молећ и најпонижније да му опросте и забораве на све што је било; а ако не би хтели да му оставе царство, да добије онда команду над Египтом: Нашао се чак, међу његовим хартијама, један говор о том предмету. Али су га, прича се, од те намере одвратили, причајући му да би због тога могао бити исечен на комаде још пре но што би стигао до форума. Зато остави за сутра да о томе нешто реши, и пошто се пробудио око пола ноћи, дознао је да га је стража напустила. Скочи са кревета, и посла да се потраже сви његови пријатељи, али не добивши одговор, оде лично да обиђе неколицину, са врло мало пратње: наишао је

свуда на закључана врата и нико му се не одазва. Врати се у своју собу: стража је била побегла пошто је све покрала, чак и његове покриваче и златну кутију где је стајао отров. Потражи гладијатора Спицила или неког другог, који би га убио, али не нашавши никога, повика: „Ја дакле немам ни пријатеља ни непријатеља!“ и потрча да се баци у Тибар.

Ипак се заустави, и као да је желео да пронађе неко склониште где би могао да се мало прибеде у својим последњим часовима. Фаонт, његов ослобођеник, понуди му да се склони на његово имање између Саларије и Номентана, четири миље од Рима. Онако босоног, у туници, попе се на коња, огрнут у неки отрцани огртач са велом на лицу, у пратњи четворице, међу којима је био и Спорус! Учинило му се да се земља љуља под њим и поглед му би засењен севањем. Пролазећи поред преторијанских логора, чуо је војнике како га псују и желе Галбу; неки од њих упита: *Шта се прича о Нерону?* Од задаха неког леша његов коњ застаде на путу; и како му је вео пао са лица, неки преторијански војник по имену Мисиције прспозна га и назва по имену. Стигавши на завијутак који води пољској кући, пусти коње у жбуњс и трње, а сам пође пешице преко оштрог стрњишта, простирући под ноге одело да га трње не боду. Тако стиже иза куће. Фаонт је хтео да га наговори да уђе у пећину из које се

копао песак; али одговори да не жели да буде жив сахрањен; и, чекајући на прилику да га потајно уведу у кућу, рукомхвати воде из потока и попи је говорећи и: „Ево дакле Неронова освежења!" Онда се очисти од трња које се било уплело у хаљине и све их поцепало; и пузећи кроз рупу која је била поткопана под зид, довукао се до једне собице где је легао на један труо душек покривен старим капутом. Био је још гладан и жедан; понудили су му неког прљавог хлеба што је одбио, и устајале воде од које је мало попио. Сви присутни саветовали су га да се пожури што год брже може, да избегне срамоти која га чека. Тражио је да се пред њим ископа гроб величине његовог тела; затражи да се постави наоколо неколико комада мрамора, ако их где нађу, и да донесу воде и дрва да би могли пружити његовом лешу последњу негу, плачући и при свакој прилици и понављајући често: „Какве ли бедне смрти за мене тако великог уметника!" У том тренутку, један тркач достави Фаонту писмо. Нерон га истрже из руку и прочита да га је сенат прогласио за државног непријатеља и тражи да се ухвати и казни по старом поступку, како је то био обичај бивше републике. Упитао је каква је то казна; рекоше му да злочинца свуку сасвим, да му ставе врат међу виле и да га туку шибама док не издахне. Представљен, маши се за оба ножа, које је носио собом. Прешао је прстом преко оштрица и ставио их крај себе, го-

ворећи и да његов пресудан час још није дошао. Час је опомињао Споруса да плаче и јадикује; час је тражио да му неко примером покаже како да се убије. Неки пут би себи пребацио на кукавичлуку; говорио је: „Мој живот је сраман и одвратан; оно што радим није достојно Нерона: треба себе слушати у тим последњим тренуцима. Хајде, Нероне, осмели се". Већ су се приближавали коњаници са наредбом да га живог ухвате. Он их чу и изрече дршћући овај грчки стих: „Језивих коњаника чујем већ топот мукли". И удари се ножем у груди уз помоћ свога писара, Још је дисао када је ушао један официр који је хтео да му завије рану, правећи се да му долази као спасавац. Нерон му рече: „Доцкан је; ово је права верност!" Изговоривши ту реченицу, издахну очију отворених и укочених, тако да су сви присутни били ужаснути. Нарочито је тражио да његову главу не оставе непријатељу већ, како год било, да га целог спале: његову жељу испунио је Ицел Галбин ослобођеник, кога су мало пре пустили из тамнице, у коју је допао, кад је букнула побуна.

Био је средњег стаса, пегава по целом телу и веома гадан; косу је имао мрку, више лепоте у облику лица него у изразу, очи плаве и безизразан поглед, крупан врат, велики трбух, мале ноге. Био је "жесточе нарави. Иако је претеривао у неумерености, свега је три пута боловао у току четрнаест година. Пио је вино и држао се свију осталих навика

и страсти, Носио се врло недолично. Косу је чешљао у дуге завоје, степенасто поређане. На своме путу по Грчкој, косу је удесио да му у коврцама пада дубоко низ потиљак. Појављивао се пред светом у неком дугом капуту са марамом око врата, без паса и обуће.

Опробао је скоро све уметности. Мајка га је одвраћала од филозофије, мислећи да то ништа не користиједном цару, и његов учитељ Сенека није му дао да чита старе говорнике, да би се дивљење ђака само на њему задржало. Био је наклоњен поезији и писао је лако стихове. Није истина као што се тврди, да је показивао туђе стихове за своје. Видео сам оригинал неких његових врло познатих стихова; писани су његовом руком и са много избрисаних места, онако као што се стихови пишу у тренутку стварања и без туђе уплива. При крају свог живота, обећао је, ако остане победник да ће свирати на сцени у флауту или у гајде и играти *Виргилијева Турна*. Прича се чак да је дао погубити глумца Париса, као противника кога се треба причувати.

Жеља да постане бесмртан, била је код њега само слепа страст. Променио је име многим стварима и многим местима само да би ставио своје; месецу априлу дао је име *Нерон*, и хтео је да назове Рим *Нерополисом*.

Погинуо је у тридесет другој години, истог дана када је погубио Октавију. Радост је била толика

да је народ трчао улицама, носећи на глави шешир слободe": па ипак било је грађана који су ишли, дуго још после његове смрти да ките његов гроб пролетним и летњим цвећем; носили су његове кипове покривене пурпуром и наредбе као да је још међу живима и као да ће се ускоро опет појавити да би се осветио својим непријатељима Вологез, краљ Парћана, када је послао сенату изасланике да би понова склопио савез, тражио је у уговору да се поштује сећање на Нерона. Најзад, сећање да је двадесет година после овога, када сам још био врло млад, неки пробисвет самозвани Нерон, врло лепо био примљен код Парћана. Толико су они ценили његово име да су нам једва предали тога самозваног Нерона.

" Шешири, које су носили ослобођеници.

Галба

Нерона је наследио Галба. Он није био ни у каквој родбинској вези са владалачком кућом царева. Али је потекао из једне врло угледне и старе племићке породице. На споменике својих дедова уписивао је и своје име, сматрајући се праунуком Квинта Катула Капитолина. Када је постао цар, изложио је у предворју царског двора цели родослов својих предака, на темељу којег је тврдио да по оцу потиче од Јупитера, а по мајци, од Пазифе, жене Миносове.

Цар Сергије Галба родио се за конзуловања Валерија Месале и Гнеја Лентула, двадесет четвртог децембра, у кући, која је лежала под брдом близу Терацина, одакле левом страном води пут у Фунди. Када га је његова маћеха посинила, назвао се Ливије Оцела, променивши своје име, јер се место Сергије звао Луције, све док није постао царем. Позната је и ова ствар: Када је још као дечак ишао са својим вршњацима да поздрави Августа, цар му је

рекао грлећи га: „Где и ти си ту мој сине. Ти ћеш једном владати.“ Тиберије сазнавши да ће и Галба бити цар, али тек под старост, добио је: „Нека је само жив и здрав, јер се то мене ништа не тиче“. Кад је његов дед приносио жртву на месту, где је ударио гром, орао му истрга из руку комад жртвене животиње и одлети на храст већ потпуно сазрео и пун жирава. По гатању то је значило да ће његова породица владати, али тек у зрело и поодмакло доба. Зато је он подсмешљиво одговорио: „Да, то ће бити, али кад се мазга ождреби.“ Кад је после Галба припремао побуну, највише је желео да види једну мазгу, која се ождребила. Такав случај сматрао се у народу кобним знаком, али би то за њега значило срећу, по речима његова деда. Кад је већ био пунолетан, сањао је да му је срећа шапнула ове речи: „Ја сам већ уморна од толиког чекања пред твојим вратима. Ако ме што пре не узмеш, предаћу се првом пролазнику.“ Кад се пробудио, нашао је у предсобљу крај врата мали кип богиње Среће, нешто већи од јастучета за наслон. Он га однесе на своје имање у Тускулум, где је обично летевао и уврсти га међу остала кућна божанства. Одреди да му се приносе жртве сваког месеца, а на крају године свечано благодарење. Кад је Калигула убијен, многи су подбадали Галбу да се дочепа престола. Али је њему било драже да остане повучен. Клаудије га је због тога Јако заволео и примио га у ред

својих најбољих пријатеља. Толико је био поштован и цењен да су због једне његове изненадне, али лаке болести, одгодили дан ратног похода на Британију. Био је две године намесник у Африци. Тамо је отишао мимо реда, с изузетном и нарочитом дужношћу, да умири ту покрајину, која је била расцепкана унутрашњим раздором и нападана од барбара. Управљао је и судио праведно и строго до безобзирности, чак и у малим стварима. На једном ратном походу кад је понестало хране, неки војник је продао за сто динара извесну количину хране, која му је преостала од следовања. Галба нареди да војнику више не дају хране, па ни у највећој невољи. И војник је најзад скапао од глади. Два човека се посвадише око једног вола. И један и други тврдио је да баш њему припада. Обојица су имали подједнаке доказе и тешко је било рећи и ко има право. Галба нареди да живинче одведу на појило покривене главе; ту да га открију, па коме од њих двојице првом приђе, његово је.

Осам година је управљао, мењајући се сваки час у своје држању. Најпре је био оштар и безобзиран до крајности. Наредио је да неком непоштом трговцу одсеку обе руке и прибију их на тезгу у његовом дућану. Дао је прибити на крст једног старатеља, који је отровао свога малог штићеника, чијим је имањем управљао. Осуђени се позвао на закон, који штити римског грађанина, желећи тиме

да му се смањи или измени казна. И Галба, да би удовољио његовој молби, нареди да му направе крст већ и него иначе и то од белог дрвета. Мало помало запао је после у неку досаду и леност да на тај начин одврати од себе пажњу Нерона. Тако се држао и због тога, што човек, како је он говорио, не мора никоме да полаже рачуна о своме раду, ако живи у доколици. Кад је у Картагини одржавао суђење у споровима римских грађана, стиже му вест да се Галија побунила. Поднамесник у Аквитанији затражи од њега помоћ. У томе тренутку стиже му писмо од Виндекса, у коме га позива да буде „осветник и вођа целог народа“. Није дуго оклевао и примио се те улоге нешто због страха, а нешто и због наде, јер је ухватио неке, који су намесницима носили Неронову поверљиву заповест да га убију. Његову наду у добар исход свега појачала су повољна гатања и предзнаци; а нарочито га је охрабрило пророштво неке побожне девице; и то утолико више, што је свештеник Јупитера Кловијског, обавештен у једном сну, пронашао у светишту храма ту пророчанску реченицу, коју је пре двеста година, на сличан начин објавила нека видовита млада пророчица. То пророчанство је гласило *да ће у далекој будућности неки човек из Шпаније постати царем*.

Сеоје дакле на војводско седиште, као да је хтео објавити растанак, док су у томе тренутку поред њега проносили слике многих грађана, које је Не-

рон дао погубити. Крај њега је стајао неки младић племић ког порекла, који је по његовој заповести, одмах дошао са Балеарских острва, где је био у прогонству. И док се Галба жалио на тешко стање у држави, прогласе га царем. Али он објави да ће се сматрати само *послаником сената и римског народа*.

Уз толике несреће стиже и вест о Виндексовој смрти. То га је толико запрепастило и обесхрабрило да се скоро решио на самоубиство. Али га ипак охрабрише нове вести из Рима. Дочуо је да је Нерон убијен и да су већ многи положили њему заклетву на верност. Зато одбаци име *посланика* и назва се *царем*. Он пође у Рим, огрнут у обичну војничку кабаницу и носећи мач, обешен о врат. Тогу је обукао тек онда, кад је чуо да су поизгубили они, који су му спорили право на престо. Први од тих, био је заповедник царске телесне страже у Риму, Нумфидије Сабин и намесници Фонтеј Капитон у Германији и Клодије Макро у Африци.

Глас о његовој окрутности и шкртости стигао је у Рим пре њега. Многим шпанским и галским градовима, који су оклевали да му приђу, наметнуо је тешке глобе. Шта више, неке је казнио рушењем њихових утврда. Чуло се да је осудио на смрт више заповедника, заједно са њиховим женама и децом; да је наредио да се истопи златна круна, тешка око осам килограма, коју су му Таракоњани поклонили, узевши је из старог Јупитерова храма. Кад је ви-

део да истопљеној круни недостаје у тежини још око деведесет грама, наредио је да му се та разлика надокнади. Причале су се о њему још којекакве ствари. Не зна се да ли је то било лажно или истинито. Главно је да су га због тога презирали. Кажу, да је тужно уздахнуо, видевши једном да је његов сто постављен обилније, него обично; да је своме благајнику, који му је поднео рачун за издатке, поклонио тањир варива у знак пажње, што је тако савестан у служби; да је флаутисти Кану, одушевљен његовом свирком дао пет динара, извадивши их дрхтавом руком из новчарке.

Због тога његов долазак није баш примљен са радошћу. То се јасно показало на првој представи, кад су Ателанови лакрдијаши запевали ону тако познату песму, која је у првом стиху овако гласила:

Хеј, из села нам је дошао сељо

Кад су то гледаоци чули, затражили су сви у један глас да им се тај стих отпева још неколико пута и сами су га за глумцем понављали.

Као цар није оправдао она очекивања народа, који га је примио са великим одушевљењем. Ипак је показао многе особине доброг владара. Али се очекивало од њега више зла, него добра. С њиме су власт поделила три његова саветодавца, који су становали с њиме под истим кровом, у царској палати и никако се нису од њега одвајали. Народ их је звао

надзиратељима. То су били, његов намесник у Шпанији Т. Виније, врло грамзив човек; Корнелије Лако, заповедник царске телесне страже, познат по својој неподношљивој тврдоглавости и умишљености; најзад његов ослобођеник Ипел, који је пре мало времена био одликован златним прстеном и именом Марцијан. Очекивао је да ће ускоро ступити у највиши племићки ред. Ова три човека, потпуно различита по својој природи, толико су обузела и искоришћавала старог цара, да им је пао потпуно у шаке и постао једно слабачко и превртљиво створење. Час је био окрутан и шкрт, час попустљив и немаран. Ато никако није доликовало једном цару, нарочито још у време, каквоје тада било.

Због таквог држања, њега су замрзели скоро сви слојеви народа, а нарочито су били огорчени војници. Кад су заменици у његовом одсуству, место њега примали од војника заклетву на верност и тражили да војницима дарује за то већу награду у новцу, он је то одлучно одбио; изјавио је да није његов обичај „да војнике купује, већ да их бира.“ Тиме је до крајности наљутио целу војску. Још пре тога, страх и понижење раздражише војнике царске телесне страже, од којих је многе уклонио као сумњиве, па чак и савезнике Нимфидијеве. Нарочито је била огорчена војска у Германији, јер није примила од њега никакве награде за војни поход против Гала и Виндекса. Та војска је прва отказала по-

слушност и првог јануара само сенату положила заклетву на верност, а не њему; и одмах је неколицину својих послала царској телесној стражи са поруком „да јој се не допада тај цар из Шпаније и нека сами прогласе другог кога ће примити цела војска.“

Обавештен о свему, он је сматрао да то није огорчење на његову старост, него је то негодовање, што нема деце. Имао је једног љубимца, неког младог и заслужног племића, Пизона Лицинијана, кога је увек у тестаменту назначивао као свога наследника, препуштајући му не само имање, него и своје име. Одједном, док се налазио у кругу својих свагдањих пратилаца, он ухвати тога младића за руку и прозове га својим сином; потом га одведе у логор и ту га свечано пред целом војском посини. Али ни тада није ниједном речи споменуо да ће им поделити царске поклоне у новцу. То је и подстакло Салвија Отона да шест дана после тога посињења, изврши оно, што је наумио. Очити и чести предзнаци јављали су Галби још у почетку његове владавине, какав ће му бити свршетак. Када је, на путу у Рим, приносио жртве на многим местима, један бик тешко рањен ударцем секире, побеснео покида уже којим је био везан, јурну на царева кола и попрска га млазевима крви. Галба хтеде да сиђе и у томе тренутку, један од његове телесне страже покуша да га прободне копљем. При његовом уласку у Рим и у Палациј, затресла се земља и чуо се неки потмуо глас, сличан

мукању. После тога, јавише се још очитији и кобнији знаци. Направио је огрлицу од бисера и драгог камења да њоме окити онај свој кип Среће у Тускулуму. Изненада, он промени одлуку и ту огрлицу поклони Венери Капитолској, сматрајући је достојнијом и узвишенијом. Следеће ноћи, у сну му се приказа Срећа. Тужила се и јадала на неправду, коју ЈС учинио према њој и претила је да ће и она њему одузети све што му је дала. Уплашен, скочи из сна и чим је свануло, пошаље неке у Тускулум да принесу богињи Срећи и свете жртве и да је тако умилостиве; и сам је тамо похитао. Али Среће више није било. На жртвенику је, место ње, нашао само шаку топлог пепела. А ту у близини, стајао је неки старац у дубокој црнини, држећи у једној руци стаклену посуду с тамјаном, а у другој дрвени пехар с вином.

На дан његове погибије, док је већ у рано јутро приносио жртве, стално га је опомињао свештеник да се причува, јер се убојице крију у непосредној близини. Мало доцније му јаве да је Ото загосподарио војничким логором. Саветују му да оде тамо што пре, јер би још све могао поправити својим присуством и угледом. Али он није хтео. Повукао се у палату и поставио око ње одреде своје телесне страже. И платнени оклоп је обукао, премда је знао да га то неће одбранити од толиких мачева. Завереници су наумили да га домаме из двора, тврдећи и лажно да се побуна утишала, да су побуњени-

ци кажњени, а да су сви остали дошли да га увере у своју оданост и верност. Верујућ и потпуно њиховим речима, Галба изиђе пред њих. Још је неке војнику, који се хвалио да је убио Отона, рекао гласно: „По чијој си наредби то учинио.“ Затим је отишао до самог Форума. Када су коњаници, који су имали наредбу да га убију, јурнули на сакупљену светину да је потисну и растерају, угледаше га из далека. На тренутак устукнуше. Али, кад су видели да крај њега нема никога, подбоду коње, заграбе према њему и убију га.

Неки причају да је у првome тренутку повикао: „Шта то чините, другови војници? Ја сам ваш, а ви моји.“ Обећао је да ће им дати и награде у новцу. Други опет кажу да је мирно пружио врат и рекао *нека секу, кад им је тако заповеђено*. Просто је невероватно како се нико није нашао да цару притекне у помоћ. Убијен је код језера Курција и ту остављен. Најзад, на његов леш набаса неки војник, који се тудa враћао, пошто је примио следовање. Збацио је са себе товар и одрубио лешу главу. Али, како је била сва ћелава, није имао гдe да је прихвати. Онда је стави у скутове хаљине. Најпосле, гурну свој палац у уста одсечене главе и тако је однесе Отону. Он је дарује торбарима и коњушарима, који је набоду на копље и понесу наоколо по логору, смејућ и се и ругајућ се: „Хајде, лепи Галба, да уживаш у својој младости.“ Та неукусна шала по-

текла је из овога: Када се Галба пре неколико дана појавио на улици, неко му поласка да врло лепо изгледа, на што он одговори: „Па ја се још увек осећам крепким и младим.“ После тога, његову главу купи Неронов ослобођеник Патробије за сто златника и изложи је на оном истоме месту, на коме је убијен његов господар. по наређењу Галбе. Мало затим, Галбин благајник Аргије укопа главу у башти свога господара, која се налази крај Аурелијеве цесте.

\ д / Био је усправног стаса, потпуно ћелаве главе, плавих очију, кукаста носа. Руке и ноге биле су му одкостобоље тако искривљене, да није могао ни ципеле навући, ни књиге прелиставати, ни радити какав било други посао. На десном бедру имао је израшину од дивљег меса, која је била тако велика и тешка, да ју је морао притезати појасом.

Кажу да је био велика изјелица. У зимње доба он би и пре самог сванућа устајао и јео. Његова трпеца толико је била крцата свиме и свачим, да су после царева благовања преостајале пуне чиније разних јестива. Те заостатке би, по његовом наређењу, носили наоколо и бацали их присутнима пред ноге. Осећао је велику страст према мушкарцима и то само према одраслима.

Прича се да је ово учинио у Хиспанији: кад му је Ицел, један од његових старих „љубавница“, јавио за погибију Нерона, стао је да га грли и оба-

сипа пољупцима, на очиглед свију. И не само то, него га је на многа мољакања и преклињања одвео у страну и тамо извршио с њиме сношај.

Погинуо је у седамдесет трећој години, у шестом месецу своје владавине. Сенат је одлучио да му, чим се пружи прилика, подигне споменик на Форуму и то на ономе месту, где је убијен. Али је Веспасијан ту одлуку поништио, сматрајући да је Галба послао к њему у Јудеју убице, да га смакне.

Отон и Вителије

Ошон

Породица Отона, пореклом из Ферентина, била је врло стара и веома поштована, и једна од првих у Тоскани. Његов прадед М. Салвијус Отон, рођен од оца римског племића и мајке непознатог порекла, или можда неке служавке, прича се, постао је сенатор поверењем Ливије код које је и васпитан, и доспе до претуре. Његов отац Луције Отон, чија је мајка била веома високог порекла и у сродству са најбољим римским породицама, веома је био омиљен код Тиберија, и по лику му је био налик толико, да су неки мислили да је његов син.

Отон се родио двадесет осмог априла под конзулатом Камила Арунција и Домиција Енобарба. Још од свога детињства био је ђакнут и лакомислен и врло често кажњаван од оца. По ноћи, трчао би по улицама, гађао пијанице и богаље и бацао их на

разапетом платну у вис. После смрти његовог оца, приљубио се уз неку ослобођеницу, која је добро стојала на двору, и замало да се не заљуби у њу, мада је била скоро сасвим оронула. Упознала га је са Нероном, који га стави у ред својих најбољих пријатеља, то јест међу саучеснике у својим неделима и своје блудницењу. Постао је толико моћан, да се примио, за велику своту новаца, да изради помиловање неком бившем конзулу, осуђеном због проневере, и довео га је да се захвали сенату пре него што је и сам сазнао за исход целе ствари.

Саучесник у свима Нероновим пословима и тајнама, дао је врло богату вечеру томе цару и његовој мајци баш тога дана, кад је Нерон одлучио да је убије. Том гозбом је Ото хтео да избегне сваку сумњу. Закључио је са Попејом, Нероновом љубавницом, привидан брак, и незадовољан што ју је завео, постаде чак љубоморан и на Нерона до те мере, да је забрањивао приступ у своју кућу онима, које је тај цар слао да му врате Попеју; и њега самог је остављао пред вратима, пуштајући да га моли и преклиње да му врати новац што га је њему оставио на чување: зато је био његов тако звани брак раскинут и он сам послан у Лузитанију као квестор. Нерон се тиме задовољио само да не би разгласио цео скандал. Ипак се једног дана прочуло и ови стихови су се певали у народу :

*Као Квестор Ошон је ирогнан,
зато што је спавао са својом женом.*

Управљао је провинцијом десет година са толико умерености колико и равнодушности.

Учинио му се да ће му се у Галбиној завери пружити прилика да се освети. Био је први његов присталица и тада се понадао да ће постати цар, колико због самих прилика у држави, толико још више због прорицања астролога Селеука. Тај човек, који му је предсказао да ће надживеги Нерона, дошао је онда сасвим неочекивано да га потражи и уверио га да ће постати цар. Ништа није занемаривао чиме ће стећи и пријатеље и једномишљенике. Увек када би давао вечеру у част Галбе, делио би златнике војницима на стражи; употребљавао је и друга средства да би придобио друге за себе. Неки војник га узе за свог изабраног судију у једној парници коју је водио са суседом због међе њихових добара: купио је читаво земљиште око којег се водио спор поклонивши га војнику: Тиме је постигао да су га у јавности сматрали најдостојнијим наследником власти.

Надао се да ће га Галба посинити и то је очекивао из дана у дан; али разочаравши се у том очекивању реши се да употреби силу, натеран осветом и још више дуговима. Признавао је отворено „да ће једино на царском престолу моћи пристојно да жи-

ви; у противном, да ће радије погинути под оштрицом непријатељских мачева, него издахнути на форуму бежећи од поверилаца". Измамио је неколико дана раније милион сестерција од једног Галбиног роба, коме је израдио место писара. Тим новцем је одлучио да збаци с престола старог цара. Поверио је своју намеру петорици војника који су се удружили са још десет њих; дао је свакоме по десет сестерција, и обећа им још педесет. Ти војници су одушевили неке друге, и нашли један велики број помагача у самом извршењу свога подухвата.

Мислио је да се дочепа логора одмах после усиновљења Пизоновог и да изненади Галбу у тренутку када буде за трпезом; али је одустао од те намере због кохорте која је била на стражи: то је она иста која је пустила да убију Калигулу и која је оставила Нерона; трећа издаја би је и сувише осрамотила. Неповољна предсказања и Селеуково мишљење задржаше га неколико дана. Најзад, пошто је донео решење, рекао је саучесницима да га чекају на форуму прекопута Сатурновог храма, крај Златног стуба. Сутрадан у јутро отишао је Галби да га поздрави. Овај га, као и обично пољуби и чу речи свештеника које смо већ мало пре изнели. Онда, један ослобођеник дође да му јави да су градитељи ту: то је била лозинка. Изишао је под изговором да види једну кућу коју је хтео да купи, и побеже кроз нека тајна врата дворца, да би отишао на састанак: дру-

ги причају да се претварао да има грозницу и да је рекао онима око себе да га извину код цара, ако би нешто упитао. Сакривен у женској носиљци оде правцем логора; али пошто је његове носаче издала сасвим снага, неко време је ишао пешице и морао је да се заустави, јер му се ципела одрешила. Ускоро војници га подигоше на рамена и прогласише га за цара: дошао је тако до трга где је била војска, баш у тренутку када су му усхићено клицали, исукавши мачеве. Сви они на које би наилазио придружили би му се као да су и они били умешани у заверу. Ту посла по коњанике да би се решио Галбе и Пизона; и да би што више придобио наклоност војника, рекао им је да ће за себе имати само онолико колико му они оставе.

Смркавало се када је ушао у сенат. У врло мало речи рекао је да су га подигли на форуму и да су га присилили да влада. Одатле, пошао је према дворцу, и уз остале хвале и ласкања назваше га и Нероном. Није изражавао да му је то непријатно; на супрот прича се да је прва решења потписивао његовим именом и употребљавао га у писмима која је слао управитељима провинција. Зна се тачно, да је допустио да се понова подигну статуе Неронове; да је вратио све његове ослобођенике и официре на њихова места. И прво дело које је учинио кад је постао моћан било је то, да је дао петсто хиљада сестерција да би довршио Златну палату. Тврди се да

је имао идуће ноћ и грозне снове; да су га чули како јауче и нашли га где лежи на земљи поред кревета: учинило му се да је у сну видео Галбу како покушава да га збаци с престола. Принео је покајничке жртве да би се на који било начин ослободио привиђења; сутрадан кад је испитивао гатање по лету птица, обори га страховита бура и неколико пута је поновио: "што год сам учинио, све је било узалудно".

У исто време германска војска положи заклетву Вителију. Чим је то Отон сазнао, нареди сенату да пошаље Вителију изасланике, који ће му јавити да је већ изабран један цар и који ће му саветовати да се смири и споразуми. И сам је са своје стране ступио у писмене везе са Вителијем, нудећи му да поделе власт и да га Вителије узме за зета. Међутим, рат се није могао избећи. Већ су се приближавале Вителијеве чете претходнице, кад је Отон, због превелике ревности и наглости својих преторијанаца, доживео скоро пропаст најбољих људи у држави. Било је потребно да се оружје пренесе у лађе и превезе. Тај посао је поверен поморској војсци. Како се тај пренос вршио ноћу, неки су помислили да је то подмукла сплетка и подигосе узбуну. Не слушајући и заповести, војска нагрну у двор, претећи и сенаторима смрћу. Потиснуше трибуне, који су покушали да их спрече, а неке и поубијаше. Онако крвави, викали су огорчено и питали где је цар, док га

најзад не нађоше у његовој соби. Тада се умирише. Спремао се за рат с велнком жестином и наглошћу, не обазирући се нимало на предсказања. Већ првога дана у маршу га задржа поплава Тибра, а двадесет километара од Рима, кретање му препречи кућа, која се срушила баш на сам пуг.

Био је и даље несмотрен. Место да избегавањем одсудне битке уништи неиријачеља, који је ионако био исцрпен глађу и непроходношћу положаја на коме се налазио, он је ипак одлучио да ступи у битку. Можда због тога, што више није могао да одуговлачи, или због тога, што се надао да ће успешније завршити рат, ако га оконча пре доласка Вителијсва. А бојао се и тога да ће у војника нстати одушевљења за борбом, ако буде и даље оклевао. Ни у једној бици није суделовао. Остао је у Бриксслу. Победио је у три битке, које нису биле од важности: код Алпа, Плаценције и једног места, које се зове Кастор. Али у одлучној бици код Бетриака био је побеђен и то преваром: када је изгледало да ће се ствар решити мирним путем и када су обе странке изишле да преговарају, непријатељ изврши препад и морало се опет у борбу.

Суделовао је у овоме рату и мој отац Светоније Ланис, римски племић и трибун гринесте легије. Врло сам често слушао од њега да је Отон јако мрзео грађански рат; тако, кад је неко за време једне године спомињао Касија и Брута и њихов завршетак,

Отон је изразио највеће гнушање према њима; против Галбе је устао, уверен да ће се све свршити без проливања крви. Овај га је случај још више натерао да замрзи живот: неки војник дошао је да јави за пораз код Бетријака. Сви су стали да га исмејавају, називајући га лажљивцем и кукавицом, и тврдећи за њега да је побегао из борбе. На те речи војник се прободје мачем и сруши се пред ноге Отону. Кад је он то видео, повикао је да „никад више тако храбре и заслужне људе неће излагати толиким опасностима”. Онда је опоменуо свога брата и синовца и неколицину најближих пријатеља да не часе часа, него да се спасавају какоје коме најзгодније. Пољубио је на рантанку свакога од њих и замолио да га оставе сама. Тада је написао сестри једно утешно писмо, а друго Месалини, Нероновој жени, коју је хтео да узме за жену. Њој је рекао да је се радо сећа и замолио да га пристојно сахрани. Спалио је сва остала писма, да се победници не би користили и осумњичили неке његове приврженике. Затим је међу својим слугама и осталим укућанима поделио сав новац, што га је имао.

Спремивши се тако за смрт и приправан на њу сваког тренутка, примети да су ухваћени и задржани они, који су хтели да га напусте. „Додајмо, рече, животу још ову једну ноћ”. То је рекао и забранио да се икоме учини што нажао. Све до касно оставио је отворена врата своје собе, не бранећи и никоме да

га посети. Пошто је чашом хладне воде угасио жеђ, узме два мача и опроба да ли су им врхови довољно оштри. Онда један мач склони под узглавље и затворивши сва врата, заспа дубоким сном. Пробуди се у рану зору, узме мач и једним ударцем прободје се испод леве сисе. На први врисак потрчаше к њему. Већ је био у ропцу, час скривајући, час откривајући рану. Сахранили су га одмах, како је и он сам затражио. Било му је тридесет и осам година. Владео је деведесет и два дана.

Судећи по његовој спољашњости, не би се рекло да је био храбар. Био је малог раста, ногу унакажених. На одевање је пазио као нека жена. Тело му је било чисто и бело. Носио је вештачку косу, тако уметнички удешену, да се није разликовала од праве. Бријао се пажљиво сваког дана и трљао лице наквашеним хлебом. То је чинио још од рана, да му не би расла брада. Светковине Изидине често је јавно прослављао, обучен у ланену хаљину. Његова смрт је вредна дивљења, тим пре, што никако није у складу са његовим животом. Многи су му војници целивали руке и ноге, плачући за њим и називајући га „великим човеком и јединственим царем”; неки извршише и самоубиство крај његове ломаче. Многи су из далека дознали за његову смрт. То их је толико утукло да су се, од бола за њим, међусобно поубијали.

Вишелије

Постоје различита мишљсња о Вителијевом пореклу. Неки тврде да потиче од старе и угледне породице, а други веле да је скоројевић и да је мрачне и сумњиве прошлости. Ово мишљење о Вителијевом пореклу утврдило се још пре но што је он постао владар, иначе бих закључио да је оно потекло из ласкања и злобе.

Вителије се родио двадесет четвртог септембра или по некима, седмог, под конзулатом Друза Цезара и Норбана Флака. Родитељи, сазнавши од звездознанаца за његову судбину, толико су се уплашили да се отац после свим сплама трудио да његов син не постане намесник ни у једној покрајини; а мајка, кад га је видела на челу једне војске и кад је извикан за цара, стала је да плаче, тврдећи да га је већ изгубила. Детињство и прву младост провео је на острву Капри, служећи Тиберијевим страстима. То је и био повод наглог уздизању његова оца.

Вителијев живот био је огрезао у каљ и прљавштину. На двору су га јако волели. На тркама је управљао колима заједно с Калигулом. Волео га је и Клаудије, с којим је често проводио време у коцкању. Још више се допао Нерону, колико због сличних услуга, толико збо) једне нарочито: једном при-

ликом, председавајући и Нероновим играма, приметио је да Нерон прижељкује да запева на позорници. Иако су то сви гледаоци тражили, он ипак није смео да се појави, него пође из позоришта. Вителије га задржа, кумећи и уверавајући га да сав народ жели његову песму. Тако га је приволео да остане.

Уживао је нарочиту наклоност ове тројице владара и њиховом помоћи и достигао је угледне положаје и добио највише свештеничких чинове. Затим је био поднамесник у Африци и едил. На тим положајима није био ни подједнако способан, ни савестан.

Оженио се Петронијом, кћерком бившег конзула и с њоме добио сина Петронијана, који се родио ћорав. Мајка га учини својим баштиником; тиме је престало очево туторство над њим и он га прогласи пунолетним. Верује се да га је мало потом убио, оптужујући га за покушај оцеубиства и тврдећи да је сам испио отров, натеран грижом савести. Затим се оженио Галеријом Фунданом, кћерком једног претора, с којом је имао једно мушко и једно женско дете. Али је мушко било скоро сасвим немо.

Галба га постави за команданта у горњој Германији, чему се нико није надао. Мисли се да је до тог положаја дошао подршком Винија, који је тада био врло утицајна личност и још од пре живео у пријатељству са Вителијем, јер су обојица навија-

ли за странку *Главих*. Галба је увек имао на уму ла се највише треба чувати оних, који мисле само на јело; и да само богатство провинције може да засити њихово бездано и прождрљиво ждрело. Према томе, очито је, да Вителију није доделио то место из неке наклоности, него из презира. Познато је да за пут није имао скоро ни пребијене паре, а породицу је оставио у Риму, потпуно незбринуту, па је морао оно мало кућнице дати под закуп. Да би скуцао нешто новаца, својој мајци просто је скинуо са ува минђуше и дао их у залог. На путу су га пресретале и задржавале гомиле поверилаца; међу њима је било највише људи из Синусе и Формија, од којих је измамио много новаца. Неки ослобођеник нарочито је одлучно тражио од њега да му врати дуг. Вителије га оптужи за увреду, тврдећи лажно да га је оптужени ударио ногом; и остао је при оптужби, све док му није извукао педесет великих сестерција, као накнаду. Војска, која му је била поверена и која је и онако мрзела Галбу и желела промене, примила га је одушевљено и раширених руку; син човека, који је трипут био конзул, муж у напону снаге, ветрогонња и расипник, он је међу те војнике као са неба пао. Својим новим поступцима Вителије је појачао оно већ утврђено мишљење о њему; грлио је путем и љубио војнике; по стајама и крчмама миловао путнике и мазгаре, запиткујући их ујутро, да ли су већ

доручковали и подригивањем показујући да је он већ јео.

Кад је стигао у логор, није било тога молиоца, коме није испунио молбу, ма каква она била. Оптужене је ослобођавао сваке истраге, а кривцима поништавао казне. Тако није протекло ни месец дана, а његови војници не гледајући на погодан тренутак, бану изненада у његову собу, и ако се већ било смркло; извуку га напоље, онако обученог само у кућну хаљину и прогласе га царем. Носили су га тако по оближњим селима. У руци је држао мач Јулија Цезара, што га је неки војник узео из Марсова храма и поклонио му га приликом честитања. Кад се вратио у свој војводски стан, запали се димњак и цела му трпезарија изгори. Многе је тај случај запрепастио, али он рече: „Само храбро напред, ово је нама засветлило.“ То је била сва његова беседа, коју је одржао војницима. Уз Вителија пристане и војска у горњој Германији, која је Галби отказала послушност и покоравала се само снату. С највећом приправношћу примио ЈС име *Германик*, које су му сви једнодушно понудили. Није хтео да се назове именом Августа, а да прими име Цезар, то је одбио сасвим.

Пошто је дознао за Галбину погибију и пошто је успоставио ред у Германским провинцијама, пошаље пола војске против Отона, а преосталој се сам стави на чело. Војсци, коју је послао напред, указа-

ло се једно повољно знамење. У тренутку наступања, одједном је с десне стране долетео орао и кр-старећ и над бојним заставама, летео је неко време пред војском, као да је хтео да јој покаже пут. А напротив, кад је пошла она војска, коју је он водио, кипови подигнути у његову част на многим местима, одједном се срушише сломљених ногу. И ловоров венац, што га је с највећом побожношћу стављао на главу, пао је у поток. Кад је мало затим, у Виени (Бечу) седео на својој судијској столици и делио правду, један петао долети му на раме, а потом и на главу. Догађаји су потврдили истинитост тих знамења: јер Вителије није био у стању да сачува престо, на који су га попели његови официри.

Док је још био у Галији, чуо је за победу код Бетриака и за смрт Отонову; не оклевајући и нимало, једном наредбом је сместа распустио преторијанску војску, као једног врло опасног чиниоца, наредивши јој да оружје одмах преда трибунима. Осудио је на смрт и погубио сто двадесет војника, за које је сазнао да су Отону послали писмо са захтевом да их награди за саучесништво у уморству Галбе. Такав поступак је био за сваку похвалу, па се очекивало да ће Вителије бити примеран владар. Али је опет упао у своје старе мане, не обазирјући се на достојанство свога положаја; јер се на целом путу, кроз села и градове, возио у највећем тријумфу. Рекама је пловио у раскошним лађама, које су

биле искићене цвећем и венцима и пуне свега изобиља. Кад је стигао на бојно боље код Бетријака, неки се згрозише, ужаснути распадањем и смрадом лешева. На то је он добацио презриво и безбожно: „Непријатељска лешина има пријатан мирис, нарочито, ако је још од суграђанина“. Али је ипак да би некако ублажио тај грозни задах, попио пред свима много вина и дао такође и својим пратиоцима.

Ушао је у Рим уз звуке труба, у ратној опреми, са мачем о појасу, усред бојних орлова и застава.

Војници из његове пратње били су у огртачима, држећи у руци исукане мачеве. Од тада је стао да гази све божанске и човечанске законе; прогласио се првосвештеником и доживотним конзулом.

Тако је почео да влада, а саветодавци су му били хрвачи и кочијаши. Највише је био под утицајем ослобођеника Азијатика. Овај се спријатељио са Вителијем још од ране младости; подавали су се један другоме. Згадивши се на то, Азијатик побегне, али га Вителије пронађе у Пучеолима, где је продавао покварено вино. Баци га у окове, али га ускоро пусти и заљуби се у њега. Мало затим, поново га отпусти због његове сурове и јогунасте природе и преда га власнику неке путујуће гладијаторске дружине. Кад се једнога дана појавио на арени, прими га опет и да му слободу баш на дан свога одласка у Африку. На дан свога ступања на престо, дарује му, за време гозбе златан племићки прстен, и ако је то-

га истог јутра одбио своје пријатеље који су га молили да удели ту част Азијатику. Сматрао је да би то била срамота и увреда за племство.

Нарочито је био огрезао у суровост и прождрљивост. Тачно је трипут на дан јео, а каткада четири пута. Имао је доручак, ручак, вечеру и четврти обед, који је називао *пијанком*. Гости су могли да једу до миле воље и да *повраћ ају*. Тако је и он радио, не одбијајући и никада позиве на какав ручак или вечеру, ма колико их било. Ниједна таква гозба није коштала мање од четири стотине хиљада сестерција. Најчувенија је она гозба, коју му је по доласку у Рим, приредио брат. Ту се изнело на трпезу две хиљаде риба и седам хиљада птица. Тако се барем прича. Ову гозбу је надмашила она, коју је он давао пригодном освећења тањира позамашне величине, због чега му је и дао име *Минервин штит*. На тој гозби гости су били послужени цигерицом од самаруше, мозгом од фазана и пауна, језицима феникоптера и соком морских змијуљица, које су ловили, пловећи од Парција, па све до Хиспанског мореуза. Његова прождрљивост била је толика да је за време самог жртвовања кидао са жртвене животиње тек нагорело месо и вадио из пећи и скоро још пресне колаче; из крчама је узимао потпуно врућа јела, па и она од јуче, а често је и остатке јео.

Спреман на свако кажњавање и злостављање, ма због чега то било, на превару је домамио и дао

погубити многе угледне људе, своје пријатеље и вршњаке, које ни ласкањем нити ичим другим није могао придобити; једноме је својом руком пружио отров у чаши хладне воде, коју је овај затражио у наступу грознице. Није поштедео скоро ни једнога зеленаша ни порезника, који су захтевали да им врати новац, што су му га дали за путни трошак. Неки римски племић, кад су га вукли на губилиште, повика: „Ти си мој наследник“. Вителије затражи да му покажу тестаменат. Али кад је видео да је уз њега и неки ослобођеник означен за наследника, он даде погубити и племића и тога ослобођеника. Али ни према коме није био толико огорчен, колико према гатарима и звездознанцима. Нарочито га је расрдио овај случај: Кад је издао наредбу да сви гатари и звездознанци морају отићи и из Рима и целе Италије још пре првог октобра, и они су са своје стране објавили заповест неких калдејских мудраца, која је гласила: *На дан првога октобра Вителије не сме боравити ни на коме месту на свету*. На њега се такође сумњало да је своју мајку уморио глађу, јер је забрањено да јој, док је боловала, уопште дају храну. То је учинио под утиском пророчанства неке германске гатарке, која му је прорекла да ће дуго живети и владати, само ако надживи мајку. Други опет причају да је она згадивши се на свој дотадањи живот и плашећи се будућности, сама затражила од сина отров и добила га без икаква устезања с његове стране.

Осмог месеца његове владавине. побунише се против њега легије у Мезији и Панонији, па и оне у Јудеји и Сирији. Положише заклетву Веспасијану, неки пред њим самим, а неки у његовом одсуству. Вителије покуша на све могуће начине да задобије опет наклоност и љубав јавности. Због тога започе у Риму са новачењем, обећавајући добровољцима не само да ће их пустити кући и одмах после победе, него ће им пружити и све оне добити, које су уживали само ветерани или редовни војници. Међутим, кад су га притеснили и на копну и на мору, против ових пошаље брата са бродовљем, са новим војницима и гладијаторима, а против оних на копну отпошаље победнике код Бетриака. Потучен на све стране и издан, склопи споразум са Веспасијановим братом Флавијем Салином и тако сачува своју главу и добије сто милиона сестерција. Затим се одмах појави на степеницама двора и пред сакупљеним војницима изјави да се одриче власти, коју је примио против своје воље. Али нико на то није хтео да пристане и његово свргнуће би отклоњено.

Вителије наговори сенат да са девицама весталкама пошаље опуномоћенике да са непријатељем преговарају о примирју или да углаве извештај рок за споразум. Сутрадан, док је чекао на одговор, јавише му да се непријатељ приближава. Чим је то чуо, скочио је из носилке и у пратњи само двојице људи, свога пекара и куvara, похита ка брегу Авен-

тину и склони се у своју очинску кућу, одакле је намеравао да побегне у Кампанију. Међутим, кад се нешто поче говоркати да непријатељ пристаје на преговоре и да је мир тобоже већ склопљен, он се опет врати у двор. Видевши свуда пустош; нигде ни живе душе, нигде ни једног од његових најближих пријатеља, он се опаше појасом, у коме је било зашивено много златника и сакријс се у вратареву собицу; из ње избаци постељу и душек. а иса остави везана пред вратима.

Већ су пристизали неки војници. И како ни на кога нису наишли, уђу у двор и стану да прегражују по свима одајама. Тако набасају на Вителија, извуку га из скровишта, запиткујући га ко је и шта је (јер га нису познавали) и да ли зна где се крије Вителије. Он хтеде да их превари, али га препознаше. Поче да куми и преклиње да му поштеде живот, тврдећи да има неке важне ствари да повери Веспасијану; нека га зато одведу у затвор. Али га они шчепају, стегну га конопцем око врата и онако у дроњцима, скоро нагог и руку везаних иза леђа, одвуку га на Форум. Уз погрде, смех и ругло, гонилн су га тако Светом цестом, косе везане иза потиљка, као у разбојника. Неки су му оштрице мачева стављали под браду, да му што више издигну лице, да га што боље видс. Други су сс бацали на њ изметом и блатом, а многи су викали за њим из свега грла, зовући га прождрљивцем и пијанпцом. Светина га је гр-

дила на сва уста, исмејавајући чак и његове телесне недостатке; био је наине права људескара, лица руменог и поднадулог од прекомерног пића. Имао је велик трбух и био хром у једну ногу; то га је снашло при једној незгоди на колским тркама, на којима је суделовао са Калигулом. Најзад је код Гемонија под кишом удараца сав изломљен и исецкан, издахнуо. Отуд су га куком одвукли и бацили у реку Тибар.

Веспазијан

После буне, која је довела на престо она три цара; после толиких крвопролића, кад је у целој држави владало безвлашће, најзад је увела ред и учврстила власт породица Флавија. Додуше, та породица је неизвесног порекла и нема никакве славне прошлости. Али је ипак била драга Римљанима, иако је из ње потекао Домицијан, који је због своје свирепости и разврата доживео строгу и праведну казну.

Веспазијан се родио у Сабинском крају, близу Реате; у местанцу Фалакрину, седамнаестог новембра увече, за време конзулства Сулпиција Камерина и Попеја Сабина. То је било пет година после Августове смрти. Одгојен је код своје бабе по оцу, Тертуле, у Тоскани. Као цар често је посећивао своје родно место, пазећи увек да се у њему ништа не измени, јер је желео да види све исто онако, како је навикао да гледа у детињству. Успомена на бабу би-

ла му је тако драга, да је у свечаним згодама пио само из њеног сребрног пехара.

Оженио се Флавијом Домитилом, једном обичном грађанком, која је била љубавница Статилија Капеле, римског племића из града Табрака у Африци. С њом је имао троје деце: Тита, Домицијана и кћерку Домитилу. Жена и кћерка су му умрле, док је још био обичан грађанин. После женине смрти, доведе Цениду, Антонијину ослобођеницу и тајницу, с којом је већ пре живео. И као цар, држао се према њој као према својој законитој жени.

После Нерона, Галбе, Отона и Вителија, који су се борили за царство, на власт дође Веспасијан, коме је то већ пре било објављено овим знацима. Једном за време ручка, неки пас дотрча и стави на његов сто људску руку, коју је нашао на распућу. На једној вечери, неки во збаци јарам и провали у трпезарију. Сви се разбежаше, а во, као да је изненада клонуо, дотетура се и сруши пред ноге самог Веспасијана, спустивши понизно главу. У Грчкој је сачувао, да ће му све добро поћи, ако само буде видео извађен један Неронов зуб. И збиља, кад је сутрадан изишао у предворје, лекар му показа зуб, што га је малочас извадио Нерону. Кад је у Јудеји питао пророчиште Кармелског бога, за своју будућност, оно му објави да ће успети у свакој својој намери, ма колико она изгледала неостварива. Јосип, један од угледних јудејских заробљеника, кад су га баци-

ли у окове, прорекао је да ће га ускоро ослободити Веспасијан, који ће тада већ бити цар.

Када се упустио у грађански рат и послао војску у Италију, он тада пређе у Александрију, да узме та врата Египта. Намеравајући да пита пророчиште да ли ће му владавина бити чврста, уђе потпуно сам у храм Сераписов из којег су сви присутни били уклоњени. Пошто му је божанство објавило да ће му бити увек у помоћи, одједном му се учини, кад се окренуо, као да види пред собом свога ослобођеника Базила, који му као обично за време свете службе, пружа хлеб и венце од цвећа. Знао је сигурно да га нико није амо пустио и да се он негде свакако далеко налази, јер је због узетости једва могао да иде. У томе тренутку стигоше вести, да су код Кремона потучене Вителијеве чете, а сам Вителије да је убијен у Риму. Један изванредан случај подигао је Веспасијану углед и обавио га сјајем и моћи и величанства. То му је било потребно, јер је царем постао изненада и мимо реда, потекавши из једне породице ниског порекла. Два човека из народа, један слеп а други хром, приђоше Веспасијану у присуству многобројног света и замоле га да их излечи; тврдили су да им је Серапис у сну шапнуо, слепи да ће прогледати, ако му Веспасијан пљуне у лице, а хроми да ће се исправити, ако га удари ногом. Веспасијан није смео то да учини, јер није веровао да ће се догодити оно, што су ова двојица оче-

кивала. Али пријатељи навалише на њега молбама и охрабрише га. Он дакле учини како су тражили и заиста, било је успеха.

Такав је био и тако се о њему говорило, када се, славећ и тријумф над Јеврејима, вратио у Рим. Првих дана владавине, главно му је било да смири и среди државу, измучену и разривену ратовима, а затим да јој врати благостање. Војници су се били разбеснили и осилили, једни због тога, што су изишли као победници, а други због претрпљеног пораза. Немири су владали и у појединим покрајинама и слободним градовима. Због тога је једном великом делу Вителијевих војника дао потпуну слободу, а друге је укратио. Својим сарадницима у победи није се одужио ни на какав нарочит начин и чак је одгађао да им да оно, на што су по закону имали право. Није пропустио ниједну прилику да уклони пороке, који су владали у животу. Тако је неки младић, сав намирисан дошао преда њ, да му захвали што му је нашао службу. Веспацијан га одбије презривим покретом руке и добади му строго: „Драже би ми било да заудараш на бели лук” и одузе му службу. Кад су морнари дошли заобилазним путем из Остије и Путеола у Рим, пешице и то босоноги, затражише од њега *да имудели штогод за обућу*, које тобоже нису имали, он их без речи одбије и нареди им да наоколо трчкарају босоноги. Од тада они су увек ишли боси.

Као владар, остао је увек умерен и благ. Никад није од тога одступио. Ни у којој прилици није крио да је ниског порекла. Тако је извргао подсмеху неке ласкавце, који су тврдили да његови преци потичу од оснивача града Реате и још даље. од неког пријатеља Херкулова, чији споменик стоји крај Саларијског пута. Није жудео ни за каквим одличјима и частима. На дан свога тријумфа, изморен развлачењем и досадом свечаности, није могао прећутати *да је праведно кажњен тиме, ишо је овако стар био толико неукусан и зажелео један тријумф, као да се то славље морало одржати баш у његову част и као да се томе икад понадао.*

Увек је био спреман да заборави на увреде и непријатељства. Кћерку свога противника Вителија удао је врло свечано и дао јој мираз и дарове. За време Неронове владавине, кад су га уклонили из двора, упитао је неког дворског официра, шта ће сада и куда ће, на што му је овај одговорио нека иде и нека се обеси. Кад му је овај после пришао и молио га за опроштење, Веспацијан се није наљутио, него му је одговорио оно исто, од речи до речи. Нимало се није обазирао на опомене пријатеља да се причува завереника. Нарочито су га упозоравали да се причува Меција Помпозијана за кога се тврдило да се нада царском престолу. Веспацијан, не само да га није уклонио, него га још постави за кон-

зула, изјављујући и *да ће се овај, ако постане цар, сетити ваљда његова добротина.*

Ниједан човек није невин погубљен, док је он владао. Једино се то могло десити у његовом одсуству или без његова знања. Кад се враћао из Сирије, обрати му се Хелвидије Приско, зовући га сасвим обично, Веспазијан; и у службеним писмима увек је намерно избегавао да га ослови као цара. Веспазијан му то није замерао. Али, кад се овај почео понашати према њему дрско и осорно, разговарајући с њиме, као са себи равним, он га отера у прогонство и мало затим, осуди га на смрт. Ипак, желећи пошто по то да га спасе, повуче осуду и Хелвидије би остао у животу да цара нису лажно обавестили да је осуђени већ погубљен. Никад се није радовао смртној казни. Плакао је чак и за онима, који су праведно били осуђени на смрт.

Граммивост за парама, то је једина његова мана, коју с правом осуђујемо; јер се није задовољио само тиме, што је опет успоставио порезе, које је Галба укинуо, него је наметнуо нове и још теже. Захтевао је већи данак од провинција, а некима га и удвостручио. Отворено се бавио трговином и то таквим пословима да би их се стидео и обичан човек. Постао је прави зеленаш. Људима, који су тражили државну службу, продавао је намештења, а оптуженима били криви или прави, давао је разрешнице, ако би му добро платили. По провинцијама је

намерно постављао похлепне људе за намеснике, да би их као труле богаташе што више оглобио. Отворено је говорио да су му они као спужве, које, кад су суве обилно натапа, да бп их после што боље исцедио. Неки причају да је по природи био велики среброљубац. То му је једном приликом пребацио неки старац говедар, коме, после свога доласка на престо, није хтео да великодушно поклони слободу. Старац је љутито узвикнуо да лисица длаку мења, али ћуди никако. Напротив, неки мисле да се од невоље бацио на пљачку и отимање, јер је државна благајна била скоро празна. Чим је ступио на престо, изјавио је да му је за опстанак и напредак државе потребно четири милијарде сестерција. А то изгледа и вероватно, јер је рђаво стечени новац увек употребљавао у врло корисне сврхе.

Био је као истесаног раста, збијених, развијених удова; црте лица су му биле као у човека измореног напорним пословима. Здравље га је одлично служило, иако се није трудио да га одржи. Само се трљао чешће у вежбаоници по једном утврђеном правилу и једанпут је у месецу постио.

Ево укратко његова начина живота. Чим је постао цар, устајао је врло рано, често и пре сванућа. Пошто би прочитао писма и своје забелешке, отворио би врата и пуштао пријатсље, облачећи се у њиховом присуству. Онда би позавршавао текуће послове и одлазио у шетњу на носилци. Затим би ле-

шкарио увек у друштву једне од својих многобројних љубавница, које је довео да замене његову Цениду. У тим тренуцима био је најрасположенији и највеселији, па су га тада пријатељи најчешће салетали молбама.

Био је увек шаљив и расположен, нарочито за трпезом. И много је тога дозвољавао, све на рачун смеха и досетке. Духовит од природе, он се често није устручавао ни безобразних речи. Има много досетака, које се њему приписују. Међу њима и ова: Мнестрије Флор бивши конзул, примети му да је боље рећи: *плаустра* него *платра*. Идућег дана Веспасијан га назове *Флаур*, место *Флор*. Једном му приђе неки човек, уверавајући га да просто гине и вене од љубави за њим. Веспасијан му за то даде четири стотине великих сестерција. Кад је после благајник упитао, под којим именом да заведе тај издатак у књиге, цар одговори: *За љубав, коју је добио Веспасијан*.

Нарочиту је досетљивост показивао пригодом какве сумњиве зараде. Тиме је хтео да мало заглади целу ствар и изврне је у шалу. Један од његових љубимаца министара замоли га да нађе какво место неком човеку, за кога је тврдио да му је рођени брат. Цар је одуговлачио. Најзад позове к себи тога човека, узме од њега своту, коју је за намештење обећао ономе министру и одмах га постави. Кад је после министар упитао цара шта је било са њего-

вим братом, одговорио му је: „Тражи ти себи другог брата, а овај, кога ти сматраш својим, то је мој”. Његов син Тит приговори му ШТОЈС ударио порез на нужнике. Кад је први пут добио новац од тог пореза, узме један златник и принесе га Титу под нос, питајући и да ли заудара. Кад ЈС овај одговорио не, цар добаци: „Е видиш, а добио сам га из нужника.” Чак и у смртној опасности није престајао да се шали. При првом јаком нападу болести узвикнуо је: „Јао, чини ми се да постајем бог”.¹

Био је девети пут конзул, кад је у Кампанији осетио неке лаке болове. Одмах се врати у Рим, а одатле одс у Кутилије и на своје пољско добро код Реате, где је обично проводио лето. Његова болест се погорша честом употребом хладне воде, која му је сасвим упропастила желудац. Али је још увек завршавао своје владарске послове и примао посете, лежећи на својој болесничкој постељи. Одједном осетивши потпуну клонулоост, рече: „Цар мора да умре стојећи.” И устаде. Али се нагло сруши на руке присутних и издахну. То је било двадесет четвртогјуна. Имао је шездесет девет година, месец и осам дана.

¹ Тим узвпком је циљао на своју скорашњу апотеозу.

Тит

Тит, који је носио и очево име Веспасијан, био је љубимац и радост свију људи. Толико је умео да задобије општу наклоност, било по своме духу, својој умешности или по својој срећи. И што је најчудније, тај цар толико обожаван на престолу, био је као обичан грађанин изложен многим погрдама, па чак и мржњи, уза све то што му је отац био цар. Родило се двадесет деветог децембра, на дан Гајева уморства, у једној тесној и мрачној собици, која се још и данас може видети.

Одрастао је на двору заједно са Британиком. Учили су код истих учитеља и уопште, имали су једнако образовање. Прича се да је Нарцис, Клаудијев ослобођеник, довео у то време неског гатара да на један нарочит начин прочита Британику будућност. Гатар је утврдио да Британик неће никад владати, а да ће Тит, који је ту био присутан, постати једном цар. Били су тако одани један другом да се мисли-

ло да је и Тит испио извесну количину оног отровног напитка, који је усмртио Британика; и да је због тога дуго времена лежао тешко болестан. За успомену на свога верног пријатеља, Тит је подигао један златан кип у своје царском двору, а други, који је био од слоноваче, ставио је међу кипове богова, одавајући му исте божанске почести. Тај кип се још и данас носи за време циркуских игара.

Тит је већ у своје детињству јасно одао своје телесне и душевне способности. Развијао се постепено и складно. У његовој спољашњости била је дивно усклађена привлачност и достојанство, иако није био тако висока раста, а уз то је имао и прилично гојазан трбух. Био је необичне снаге и изванредног памћења; врло способан за све послове, било војничке, било грађанске. Вешто је јахао и руковао оружјем. Одлично је познавао грчку и латинску књижевност. Ната два језика писао је и у прози и у стиху невероватном лакоћом и често без икакве претходне припреме. Био је и музикалан, па је знао да пева врло пријатно и зналачки. Чуо сам од неколицине да је могао чудесном брзином бележити туђи говор, па се често са својим писарима такмичио, онако од шале. Необично је био вешт у подражавању туђег рукописа. Често би у вези с тиме, изјавио да би могао постати највећи кривотворитељ на свету.

Када је Галба ступио на престо, Тит је послан да му честита и куда год је пролазио, привлачио је

на себе општу пажњу, па су сви мислили да га је Галба позвао да га посини. Али дознавши да су опет букнули нереди, врати се одмах с пута и оде у пророчиште Венере са Пафоса, да пита хоће ли му бити срећно путовање морем. Пророчиште му одговори не само на то питање, него му прорекне и то да ће постати цар. Ускоро стигне к оцу и овај га остави у Јудеји да је потпуно покори. Опколивши Јерусалим, убије са дванаест стрела дванаест војника, који су бранили бедеме тога града. И освоји га баш онога дана, кад му се родила кћерка. Војници су били толико одушевљени да су га у силном заносу поздравили као цара. А мало доцније, кад је напуштао ту покрајину, најпре су га молили да остане, а затим почели да отворено прете, захтевајући или да остане или да их собом поведе. Отуд се и појавила сумња да је хтео да се дигне против свога оца и да се на Истоку прогласи царем.

Тита су нападали не само да је свиреп, него да је разметљив и раскалашан. То је потекло отуда, што је ноћу приређивао пијанке, банчећ и у друштву најразвратнијих људи, блудника и евнуха; и што је претерао у љубави према краљици Береники, којој је како се прича, обећао и женидбу. Исто су га тако нападали због његове грамзивости. Знано се да је изнуђивао новац од свију оних, који су били у додиру са његовим оцем. Најзад се у јавности утврдило мишљење и прорицало се да ће он бити други Не-

рон. И што год су о њему горе мислили, утолико су му после били захвалнији и славили га, кад су се уверили да је пун врлина. Његови обеди постадоше пријатни и скромни. Скупио је око себе пријатеље, које су и доцнији цареви узимали за своје мудре саветнике и помагаче. Беренику је одмах удалио из Рима, иако је то учинио и против своје и против њене воље.

По природије био врло добар, издашан и увек спреман да учини добро. Први је одступио од оног обичаја својих претходника, који су по угледу на Тиберија, сматрали да све повластице пре њих потврђене немају важности, ако их они понова не успоставе. Он је све те повластице у једној наредби прогласио пуноважним и није трпео да га за поједину нарочито моле. С обзиром на многе молбе, које су му упућивали, сматрао је да једну дужност мора увек извршити, а то је, да нико од њега не оде без неке наде. Када би му његови пријатељи приговорили да више обећава него што може да учини, одговорио би да нико од једног цара не сме отићи жалостан. Сетивши се за време једне вечере да тога дана није ником био на услузи, изустио је ону реченицу, тако познату и достојну сваке хвале: *Пријатељи овај ми је дан пропао.*

За време његове владавине десиле су се само природне непогоде и несреће: провала Везува у Кампанији, пожар у Риму, који је трајао три дана и

три ноћ и и страшна куга, гора нето икада. У тим похарама и поморима показао је сву присебност једног владара и сву љубав једног оца. У многа зла тога доба спадали су издајници и шпијуни, преостали још из времена тираније. Наредио је да све те људе добро ишибају и избатинају и да их затим изведу у амфитеатар и тамо их извргну руглу. Најзад, један део њих баци у робље, а остале прода или протера на пуста острва.

Пристао је да се прими првосвештеничке чести, али под условом да му се руке никад не дотакну крви. Никад није дао повода да неког осуди на смрт. Доведоше му једном два племића за које се доказало да су хтели да му преотму престо. Он их је само опоменуо да се тога окану, говорећи да царски престо само судбина додељује.

Његов брат је око њега сплеткарио, ковао завере и хтео да побуни војску против њега, па не успевши, хтео је да побегне. Тит ни тада није могао да се реши да га убије, а ни да се од њега одвоји. Штавише, био је према њему и даље љубазан и поштовао га је, гледајући у њему још увек свога наследника. Који пут би га у потаји плачући молио и преклињао *да већ једном покуша да му на исти начин узвраћа на братској љубави и слози.*

Усред тих брига умре Тит. Људи су његовом смрћу више изгубили, него он сам. Изишавши са једне представе, која га је на крају толико тронула

даје пред свима плакао, отиде у Сабински крај. Био је нешто тужан, јер је жртвена животиња била умала испод ножа и јер је изненада загрмело, и ако је небо било ведро. Првих дана одмора, ухвати га грозница. Ипак је наставио пут. Прича се да је тада, размакнувши завесе на носиљци погледао у небо и тужио му се да није заслужио смрт, која му се већ приближава. Додао је да је у своме животу учинио само један грех, због којег се љуто каје. Шта је то било, није никад одао. И то је остало свима, вечна тајна.

Домицијан

Родио се двадесет четвртог октобра, баш кад му је отац изабран за конзула и чекао да идућега месеца прими дужност; угледао је свет у шестом кварту Рима" код „Шипка" у једној кући и, коју су после претворили у храм породице Флавија. Прича се да је детињство и прву младост провео у толикој беди и срамоти, да у кући није имао ни једне једине сребрне посуде.²¹ Клодије Полион, претор, против кога је Нерон написао једну песму под насловом „Боравко", чувао је и показивао неко Домицијаново писмо у коме овај пристаје да му се пода за једну ноћ. Тврди се да га је обешчистио и Нерва, који га је ускоро наследио. За време Вителијевог рата, побегне на Капитол са својим стрицем Сабиним и једним делом

" Сам Рим био је подељен на четрнаест квартава, а имао је у то време преко милион становника.

²¹ Сребра је у то време било у Риму у изобиљу и било је врло јефтино.

војске. Али кад непријатељи провалише и кад плану храм, он се склони код чувара храма и ту преноћи. И сутрадан у зору, прерушен у Иридиног свештеника и у друштву неколико чланова те сумњиве Ирдине секте, побегне с ону страну Тибра, у кућу мајке неког свога школског друга. И тако се ве што крио да му је успело умаћи потери, која га је у стопу пратила. После победе опет се појави и тада га прогласе царем. Док му је отац владао, његову је моћ толико искоришћавао да се већ тада видело какав ће бити владар. Да вас не бих задржавао, казаћу само ово : Пошто је завео многе жене, раставио је Домицију од њеног мужа Елија и оженио се њоме. У току једног дана поделио је неких двадесет служби, што у Риму, што у провинцији. Његов отац Веспазијан је том приликом изјавио да се чуди што његов син већ није себи одредио наследника.

У почетку своје владавине, сваког би дана проводио по један сат у соби, потпуно сам. Ту ништа друго не би радио, него би хватао мухе и набадао их на иглу. Зато је Вибије Криспо, кад би га неко упитао има ли кога код цара, духовито одговарао: „Нема никога, нема чак ни мухе“. Отера своју жену Домицију, која се лудо заљубила у глумца Париса; с њоме је за време свога другог конзулата добио кћерку, а идуће године жену је прозивао царицом. Али није могао да дуго живи без ње, па је позове натраг, правећи се да је то учинио по жељи народа, који га је осуђивао због ра-

ставе. Што се тиче његова држања у државној служби и после на царском престолу, неко време се показивао врло променљив. Био је час порочан, час узоран, док му се најзад врлине не претворише у мане. И у колико се може нагађати, уз своју природну наклоност ка злу, и прилике су га отерале странпутицом. Тако га је оскудица учинила шкртим, страх суровим.

Приређивао је веома богате и раскошне представе. Док би присуствовао играма, увек је до његових ногу стајао неки човечуљак у гримизу, ситне и наказне главе. С њиме је највише ћаскао, а често и врло озбиљно разговарао.

Чули су кад га је једном упитао: „Шта мислиш, због чега ћу ја Мецију Руфу поверити управу над Египтом?“

У својим првим годинама, толико се згражао кад би угледао крв, да се је, док још није био код оца, сећао ових *Виргилових стихова*:

*Када су људи душе безбожне и прсте
месом заклане телади почели да се госте...*

и издао је наредбу да више нико не сме жртвовати волове. Ни као обичан грађанин, ни као цар, скоро ништа није учинио, по чему би се могло наслутити да у себи крије похотљивост и шкртост. Напротив, у многим поступцима показао је умереност и издашност. Према свима око себе био је врло дарежљив

и опомињао је свакога најозбиљније да не подлегне лакомости.

Али у тој доброту и умерености није дуго остао. Окрутности је пре подлегао него похотљивости. Он убије неког дечка, уз то још болесног, који је био ученик глумца Париса." Погуби га због тога, што је и сувише личио на свога учитеља. Исто тако погуби Хермогена из Тарза због неких цртежа у историји, а цртаче који су то израдили, прибије на крст. Неки мирни домаћин рекао је за време гладијаторских борби да је трачки борац бољи од гладијатора, а гори од борца са мрежом. Цар га за то отера на арену да се бори са псима, и обеси му на леђа плочу с овим натписом: *Гладијатор, који је дрзаку својим тврдњама*. Многе сенаторе, од којих су неки били и конзули, осуди на смрт као заверенике. Неке опет погуби само због тога, што су му се учинили нешто мало сумњиви: Салвија Кокцјана, што је славио рођендан цара Отона, свога стрица; Меција Помпозијана, што је отворено говорио да потиче од царске лозе и што је својим робовима давао имена Магона и Ханибала; Салустија Лукула, заповедника у Британији, што је изумио нека нова копља и дрзнуо се да их по свом имену назове *Лукуловим*; Јунија Рустика, што је одржао свечани говор у част Петуса и Приска, у коме их је назвао најужорнијим

^и Глумац Парис је био љубавник његове жене.

људима. То му је дало повода да изда наредбу да сви филозофи морају отићи и из Рима и целе Италије. После своје победе над Антонијем у грађанском рату, постао је још окрутнији. На један нови начин ударао је на муке своје противнике: палио им је уд усијаним гвожђем, а некима и руке одсесао.

Био је не само крволок, него је своја свирепа дела вршио подмукло, смишљено и неочекивано. Некога глумца зовне у своју одају и понуди му да седне крај њега на постељу; онда га испрати веселог и безбрижног и чак му пошаље јестива са своје царске трпезе, а сутрадан да га прибита на крст. Кад се решио да убије Аретина Клемента бившег конзула, свога оданог пријатеља и повереника, постао је према њему још срдачнији, него пре. То је било све до онога дана, када му је рекао, спазивши његова достављача: „Хоћеш ли да сутра заједно саслушамо тога ниткова". И да би се што пресривије играо стрпљивошћу људи, никад није објавио какву крваву пресуду, док пре тога није изрекао неколико благих и утешних речи. Тако је његова благост била најсигурнији предзнак да ће се нешто ужасно догодити. Неке окривљене за увреду величанства доведе у сенат. Својом примедбом да ће сада видети колико га сенат воли, лако је приволео судије да окривљене осуде по старом закону, на смрт. Али ужаснут тежином казне, овим речима је затражио да се она ублажи: „Допустите ми оци сенатори да

се обратим вашој милости. коју ми можда, то знам унапред, нећете уделити. Хтео сам да вас замолим да свакоме од ових осуђених дозволите да сам одабере на који начин да буде погубљен. Тиме ћете поштедети своје очи од ужасних призора, а осим тога свако ће видети да сам и ја утицао да се казна ублажи."

Пошто је много новца утрошио на градње, на приређивање игара и на плате војницима, он одлучи да смањи војску, да би тако растеретио државну благајну. Али видевши да због тога неће моћи да успешно одбија нападе спољашњих непријатеља, стао је да пљачка и отима безобзирно на све стране; и то не само од живих него и од мртвих. Довољно је било да неког само оптуже и већ је самим тим био осуђен. Отимао је и најудаленија наследства, јер је било пуноважно кад би макар и један човек изјавио да му је завешталац на самрти рекао да цара узима за наследника. Порез од Јевреја утеривао је безобзирније него од свију осталих. Ту су урачунати и они, који су живели по јеврејском закону а нису то јавно читовали; и они, који су крили да су пореклом Јевреји, само да не би плаћали ону количину пореза, која се тражила од тог народа. Сећам се једног призора, био сам онда још дете: Пред мноштвом људи порески чиновник је свукао неког старца деведесетгодишњака да види је ли обрзан.

Домицијан је већ од најраније младости био осоран и охол. Цениди, љубавници његова оца, кад се вратила из Истре и потрчала да га пољуби у лице, он је пружио руку. Кад је ступио на престо, није се устручавао да изјави у сенату да је он оцу и брату уступио престо и да су му га они само вратили. Нарочито му је годило, кад је наједној свечаности народ поздравио њега и жену овим речима: „Господару" наш и господарице, здраво да сте." За време неке представе на Капитолу, народ је од њега једнодушно затражио да поврати углед и част Палфурију Сури, који је некада био искључен из сената, а сада био одликован венцем, као најбољи говорник. Цар се није удостојио одговора, него је само по гласнику наредио да ућуте. Кад је диктирао службено писмо неком своме министру, истом надувеношћу је захтевао да се овако почне: *По завесивши Господина и Бога нашега*. Строго је наредио да га од тада само тако ословљавају.

Поставши због тога неподношљив и мрзак целом свету, најзад подлегне сплеткама и завери својих најоданијих пријатеља и ослобођеника, па чак и своје жене. Већ је одавно предосећао која ће му бити последња година и дан живота. Знао је чак и у колико ће сати погинути и како. То су му још у ра-

¹¹ Реч господар, господин (доминус) код Римљана је била толико омражена да је ни цареви нису смели присвојити.

то му намерно јавише да је већ шест. То га обрадује, јер је мислио да је опасност већ минула. Повуче се у купатило да се уреди. Тада уђе његов официр Партеније и јави му да је стигао неки човек са врло важним вестима. Тражи да га цар одмах прими, јер је врло хитно. Тада удаљи све присутне. Повуче се у собу за рад. Ту га убише. Уротници су били у двоумици, где да га убију и како, то јест, да ли у купатилу или кад буде за трпезом. На концу им притекне у помоћ Стефан, старатељ Домицилин, који је тада био оптужен за неку злоупотребу. Да би отклонио сваку сумњу, носио је неколико дана завијену леву руку, као да има рану. Пред само царско убиство, под завој на руци сакрије каму. Онда затражи да га пусте цару да му открије неке опасне завере. Цар га прими. И док је Домицијан запањен читао листу завереника, Стефан га пробурази испод трбуха. Рањени силник стао је да се брани и отима, кад притекоше у помоћ и остали уротници. Они му зададоше још седам смртоносних удараца. Неки дечак, који је у његовом дому чувао кипове кућних богова, затекао се као и обично, у његовој соби и био очевидцац царева убиства. Тај дечко је причао да је цар после првог ударца затражио од њега да му донесе мач, скривен под јастуком. Али је од мача нашао само корице. А кад је хтео изићи да зовне дворане у помоћ, сва су врата била закључана. У међувремену, цар се ухватио у коштац са Стефаном,

оборио га на земљу, час покушавајући да му истрга нож, час да му ископа очи прстима и ако су били исечени.

Неколико месеци пре његова убиства проговорио је један гавран на Капитолу и рекао на грчком: *Све је добро* или *све ће бити добро*. Али гавран, како се тумачило, није могао рећи *све је добро* него *све ће бити добро*. И сам је Домицијан једном сањао да му је на врату израсла чворуга од злата, по чему је закључио да ће после њега наступити много повољније и срећније доба. Тако се заиста убрзо и десило, јер су цареви који су после њега владали, били умерени и благи.